

ním, mluvením, tlučením a jinými viditelnými činy, se obvykle nazývají ÚSILÍ.

2. Toto úsilí, když směřuje k něčemu, co je způsobuje, se nazývá ŽÁDOST nebo TOUHA, přičemž touha je obecným jménem a žádost se často omezuje na označení touhy po jídle, totiž na *hlad* a *žízeň*. A když jde o úsilí směřující od něčeho, říká se mu obecně AVERZE. Tato slova – *žádost* a *averze* – máme z latiny a obě označují pohyby, jedno přistupování, druhé ustupování. Stejně i řecká slova ὀρμη a ἀφορμη. Sama příroda totiž často vnucuje lidem pravdy, o které později, když hledají něco mimo přírodu, klopýtnou. Scholastikové sice v pouhé žádosti jít nebo se pohnout žádný skutečný pohyb nenacházejí, jelikož však nějaký pohyb uznat musí, nazývají jej pohybem metaforickým, což je označení zcela absurdní. O slovech lze říci, že jsou metaforická, o tělesech a pohybech však nikoli.

3. O tom, po čem lidé touží, se říká, že to MILUJÍ; a že NE-NÁVIDÍ to, k čemu mají averzi. Touha a láska jsou proto totéž, až na to, že touhou naznačujeme nepřítomnost předmětu, láskou zpravidla jeho přítomnost. A podobně averzí naznačujeme nepřítomnost a nenávisť přítomnost předmětu.

4. Některé žádosti a averze jsou lidem vrozené, například žádost po jídle, žádost po vyměšování a po vyprazdňování; správněji by se také mohly nazývat averzemi k něčemu, co lidé cítí ve svých tělech. Najde se ještě pár dalších žádostí, ale není jich mnoho. Ty zbývající, což jsou žádosti po jednotlivých věcech, vycházejí ze zkušenosti a z vyzkoušení jejich účinků na sobě nebo na jiných. K věcem, které vůbec neznáme nebo v jejichž existenci nevěříme, totiž nemůžeme pociťovat žádnou jinou touhu než se jich dotknout a zkusit je. Averzi však nemáme jen k věcem, o nichž víme, že nám uškodily, ale i k těm, o nichž nevíme, zda nám uškodí.

5. Když po věcech ani netoužíme, ani k nim nechováme nenávisť, říká se, že jsou nám *lhostejné*. LHOSTEJNOST totiž není ničím jiným než nehybností nebo vzdorováním srdce vůči činnosti určitých věcí v důsledku toho, že srdce je již uvedeno do jiného pohybu jinými mocnějšími předměty anebo nedostatkem zkušenosti daných věcí.

Úsilí
Žádost
Touha
Hlad
Žízeň
Averze

Láska
Nenávisť

Lhostejnost

6. A protože se složení lidského těla neustále mění, je nemožné, aby v něm tytéž věci vždy vyvolávaly tytéž žádosti a averze. Tím méně se mohou všichni lidé shodnout v touze po takřka jakémkoli předmětu.

7. Cokoli je však předmětem žádosti nebo touhy jakéhokoli člověka, tomu on říká *dobré*, a předmětu své nenávisti a averze *špatné a zlé (evil)* a předmětu své lhostejnosti *nicotné a zanedbatelné*. Tato slova – dobrý, zlý, lhostejný – se totiž vždy užívají se zřetelem k osobě, která jich užívá. Není totiž nic, co by bylo takové samo o sobě a absolutně, ani neexistuje nějaké obecné pravidlo pro dobro a zlo odvoditelné z povahy předmětů samých, ale jen z osoby člověka, pokud neexistuje stát, nebo ve státě z osoby, která jej zastupuje, případně z rozhodčího či soudce, kterého si lidé, když se neshodnou, souhlasně ustanoví a jehož rozhodnutí učiní takovým pravidlem.

8. Latina má dvě slova, jejichž významy jsou blízké významům slov dobrý a zlý, ale neznamenají přesně totéž, totiž *pulchrum* a *turpe*. *Pulchrum* označuje to, co je některými svými viditelnými znaky příslibem dobra, *turpe* to, co je příslibem zla. V našem jazyce však nemáme tak obecná jména k jejich vyjádření. Místo *pulchrum* říkáme proto někdy *sličné*, jindy *krásné* nebo *pohledné* nebo *šlechtné* nebo *úctyhodné* nebo *půvabné* nebo *vlídné*; a místo *turpe* užíváme *ohavné*, *znetvořené*, *ošklivé*, *nízké*, *nechutné* a podobně, podle potřeby. Všechna tato slova – tam, kde se hodí je použít – označují pouze *vzhled* nebo výraz, který je příslibem dobra a zla. Dobro je tedy trojí: dobro v příslibu, to jest *pulchrum*, dobro v uskutečnění, jako vytoužený cíl, což se nazývá *jucundum*, *radostný*; dobro jako prostředek, což se nazývá *utile*, *užitečné*, *prospěšný*. A je právě tolik druhů zla: zlu v příslibu se říká *turpe*, zlu v uskutečnění a cíli *molestum*, *nepříjemné*, *obtížné*, *rušivé*, a zlu v prostředku *inutile*, *neužitečné*, *neprospěšné*, *škodlivé*.

9. Při smyslovém vnímání, jak už jsem řekl, je to, co je ve skutečnosti v nás, pouze pohyb zapříčiněný činností vnějších předmětů, ale v jevu pro zrak je to světlo a barva, pro ucho zvuk, pro nos vůně atd.; stejně tak pokračuje-li činnost téhož předmětu z očí, uší a jiných orgánů k srdci, je i tam skutečný účinek pouze pohybem nebo úsilím spočívajícím v žádosti, nebo averzi, v pohybu k předmětu, nebo od něho. Ale jev nebo

vjem tohoto pohybu je to, čemu říkáme *potěšení*, nebo *nepohoda myslí*.

10. Tento pohyb, jemuž se říká žádost, a jeho jev – *potěšení* a *libost*, se zdá být posilou a pomocí vitálnímu pohybu. A proto se věcem, které způsobují potěšení, říkalo nikoli nevhodně *jucunda* (od *juvando*) od pomoci a posilování vitálního pohybu, a jejich opaku *molesta*, *protivné*, protože mu překážejí a způsobují obtíže.

11. *Libost* nebo *potěšení* je proto jevem nebo vjemem dobra, zatímco *nevole* nebo *nelibost* je jevem nebo vjemem zla. Proto je všechna žádost, touha a láska provázena větší, nebo menší rozkoší a všechna nenávist a averze větší, nebo menší nelibostí a nevolí.

12. Pokud jde o libosti nebo potěšení, některé vznikají vnímáním přítomného předmětu a mohou být nazývány *libostmi smyslů* (slovo *zvírecký*, jak jej užívají pouze ti, kdo tyto libosti odsuzují, je nepatřičné, dokud neexistují zákony). Tohoto druhu je veškeré naplňování a vyprazdňování těla, stejně jako vše, co je příjemné *zraku*, *sluchu*, *čichu*, *chuti* nebo *hmatu*. Jiné vznikají z očekávání, které vychází z předvídání cíle nebo důsledku věci, ať již jsou pro vnímání libé, nebo nelibé. A to jsou *libosti myslí* toho, kdo tyto důsledky vyvozuje, a obecně se jim říká RADOST. Podobně nelibosti jsou některé vnímané a říká se jim BOLEST; jiné opět spočívají v očekávání důsledků, a těm se říká ŽAL.

13. Tyto jednoduché vášně, nazývané *žádost*, *touha*, *láska*, *averze*, *nenávist*, *radost* a *žal*, mají za různých okolností různá jména. Za prvé, když následuje jedna po druhé, říká se jim různě podle očekávání, které lidé mají s ohledem na pravděpodobnost, že dosáhnou toho, po čem touží. Za druhé podle milovaného, nebo nenáviděného předmětu. Za třetí, když se uvažuje o mnoha z nich dohromady. Za čtvrté podle samotné změny nebo následnosti.

14. *Žádost* spjatá s očekáváním, že dosáhnou cíle, se nazývá NADĚJE.

15. Totéž bez tohoto očekávání – ZOUFALSTVÍ.

16. *Averze* spjatá s očekáváním, že nám předmět ublíží – STRACH.

	17. Totéž s nadějí vyhnout se ublížení pomocí odporu – ODVAHA.	
Odvaha		
Hněv	18. Náhlá <i>odvaha</i> – HNĚV.	
Sebedůvěra	19. Stálá <i>naděje</i> – SEBEDŮVĚRA.	
Nedůvěra	20. Stálé <i>zoufalství</i> – NEDŮVĚRA v sebe sama.	
	21. <i>Hněv</i> pro vážné ublížení jinému, o němž si myslíme, že je bezprávný – ROZHOŘČENÍ.	
Rozhořčení		
Blahovůle	22. <i>Přání</i> dobra jinému je BLAHOVŮLE, DOBRÁ VŮLE, LÁSKA K BLIŽNÍMU. Vztahuje-li se k člověku obecně, je to DOBROSRDEČNOST.	
Dobrosrdečnost		
Chamtivost	23. <i>Touha</i> po bohatství je CHAMTIVOST. Toto slovo se vždy používá ve významu hany, neboť lidem, kteří usilují o bohatství, se znelíbí ten, jenž ho dosáhne. Touha jako taková by se však měla hanit nebo připouštět podle prostředků, jimiž se o bohatství usiluje.	
	24. <i>Touha</i> po úřadech nebo prvenství je CTIŽÁDOST. I toto slovo se z výše uvedených důvodů užívá také v hanlivém smyslu.	
Ctižádost		
	25. <i>Touha</i> po věcech, které jen málo napomáhají našim cílům, a strach z věcí, které nám jen málo překážejí, je MALODUŠNOST.	
Malodušnost		
	26. <i>Pohrdání</i> malými prostředky a malými překážkami je VELKODUŠNOST.	
Velkodušnost		
Udatnost	27. <i>Velkodušnost</i> v nebezpečí smrti nebo zranění je UDATNOST, STATEČNOST.	
	28. <i>Velkodušnost</i> v užívání bohatství je ŠTĚDROST.	
Štědrost		
Skrblictví	29. <i>Malodušnost</i> v témže je UBOHOST, SKRBLECTVÍ, nebo ŠETRNOST, podle toho, zda se to líbí, či nikoli.	
	30. <i>Láska</i> k lidem pro jejich společnost je LASKAVOST.	
Laskavost		
Přirozený chtíč	31. <i>Láska</i> k lidem pouze pro potěšení smyslů je PŘIROZENÝ CHTÍČ.	
	32. Táž <i>láska</i> získaná z přemítání, to jest z představy minulé rozkoše, je POŽITKÁŘSTVÍ.	
Požitkářství		
	33. <i>Láska</i> pouze k jediné osobě spjatá s touhou být výlučně milován je VÁŠEŇ LÁSKY. Táž láska spjatá se strachem, že není opětována, je ŽÁRLIVOST.	
Vášeň lásky		
Žárlivost		
	34. <i>Touha</i> ublížit jinému, abychom ho tím přiměli zavrhnout nějaký jeho čin, je POMSTYCHTIVOST.	
Pomstychtivost		

	35. <i>Touha</i> vědět proč a jak je ZVĚDAVOST. Nevyskytuje se u žádného jiného živého tvora než u <i>člověka</i> . Člověk se tedy od jiných <i>živočichů</i> neliší jen rozumem, nýbrž i touto zvláštní vášní. U zvířat odstraňuje převaha touhy po potravě a jiných smyslových libostech snahu poznat příčiny, což je chtíč mysli, který díky vytrvalosti rozkoše v neustálém a neúnavném plození znalostí převyšuje krátkou intenzitu jakékoli tělesné libosti.	Zvědavost
	36. <i>Strach</i> z neviditelné moci buď vybájené mysli, nebo představované podle veřejně připuštěných legend je NÁBOŽENSTVÍ; není-li povolena, je to POVĚRA. A je-li představovaná moc opravdu taková, jakou si ji představujeme, je to PRAVÉ NÁBOŽENSTVÍ.	Náboženství Pověry Pravé náboženství
	37. <i>Strach</i> bez chápání toho, proč nebo čeho se bojíme, je PANICKÁ HRŮZA. Nazývá se tak podle bájí, v nichž je tvůrcem tohoto strachu Pan. Ve skutečnosti však ten, kdo se bojí jako první, vždy nějak chápe jeho příčinu, i když ostatní utíkají následující jeho příkladu, každý z nich v domnění, že ten druhý ví proč. A proto tato vašeň postihuje člověka jen v davu nebo uprostřed množství lidí.	Panická hrůza
	38. <i>Radost</i> z pochopení něčeho nového je OBDIV. Tato vašeň je vlastní člověku, protože podněcuje žádost po poznání příčiny.	Obdiv
	39. <i>Radost</i> , která pramení z představy vlastní moci a schopnosti, je tím nadšením mysli, jemuž se říká HRDOST. Zakládá-li se na zkušenosti vlastních dřívějších činů, je totožná se <i>sebedůvěrou</i> . Zakládá-li se však na lichotkách jiných nebo jen na vlastní domněnce dané potěšením z jejích důsledků, nazývá se MARNIVOST. Toto označení je vhodné, protože opodstatněná <i>sebedůvěra</i> vede k činům, pouhá domněnka moci však nikoli, a proto je správně nazývána <i>marnou</i> .	Hrdost Marnivost
	40. <i>Žal</i> pramenící z mínění o nedostatku moci se nazývá SKLESLOST mysli.	Skleslost
	41. <i>Marnivost</i> , která spočívá v předstírání nebo v domnění schopností, o nichž víme, že je nemáme, je příznačná pro mladíky a živí se historkami nebo smyšlenkami o odvážných lidech; napравuje se často věkem a jednáním.	
	42. <i>Náhlý pocit hrdosti</i> je vašeň, která způsobuje ty <i>grimasy</i> , jimž se říká SMÍCH, a je zapříčiněna buď nějakým nenadálým	Náhlý pocit hrdosti

- Smích vlastním činem, který nás potěší, nebo uvědoměním si nějaké deformace u jiného, ve srovnání s nímž se náhle pochválíme. Objevuje se nejvíc u těch, kdo jsou si vědomi nedostatku vlastních schopností a jsou nuceni pít se po nedokonalostech jiných lidí, aby se sami udržovali v dobré míře. A proto je sklon smát se nedostatkům jiných znakem malodušnosti. Velkým duchům je totiž vlastní, že pomáhají a zbavují jiné posměchu; a že se sami srovnávají jen s nejschopnějšími.
- Náhlá skleslost 43. Naopak *náhlá skleslost* je vášeň, která zapřičiňuje PLÁČ a je způsobena událostmi, které člověka nenadále připraví o nějakou intenzivní naději nebo oporu moci. Nejvíc jí podléhají lidé, kteří – jako ženy a děti – se spoléhají hlavně na pomoc zvnějšku. Někteří proto pláčívají kvůli ztrátě přátel, jiní kvůli jejich nevládnosti, jiní zase proto, že smíření nenadále ukončí jejich myšlenky na pomstu. Ale ve všech případech jsou jak smích, tak pláč náhlá hnutí, jež obě odstraňuje zvyk. Nikdo se totiž nesměje starým vtipům ani nepláče nad starým neštěstím.
- Stud 44. *Žal* způsobený objevením nějakého nedostatku ve schopnostech je STUD, a je to vášeň, která se projevuje ZARDĚNÍM. Zardění Spočívá v uvědomění si něčeho potupného. U mladíků je znamením toho, že milují dobrou pověst a je chvályhodná, u starců je znamením téhož, ale protože přichází příliš pozdě, chvályhodná není.
- Nestoudnost 45. *Lhostejnost* k dobré pověsti se nazývá NESTOUDNOST. Lítost 46. *Žal* kvůli neštěstí jiného je LÍTOST. Ta vzniká z představ, že obdobné neštěstí by mohlo postihnout i nás. Proto se také nazývá SOUCIT a novodobým výrazem SOUSTRAST. A proto ti nejlepší lidé necítí ani tu nejmenší lítost s neštěstím, které vzniklo z velké zlotřilosti. Vůči stejnému neštěstí se ti, kdo nenávidí lítost, domnívají, že jim se to nemůže přihodit.
- Krutost 47. *Lhostejnost* nebo slabý smysl pro neštěstí jiných je to, čemu lidé říkají KRUTOST. Pramení z jistoty o vlastním osudu. Nepokládám totiž za možné, aby někdo nacházel libost ve velkém neštěstí jiných, aniž by to sloužilo nějakému jeho vlastnímu účelu.
48. *Žal* vznikající z úspěchu soupeře v nabývání majetku, úcty nebo jiného dobra, je-li spojen se snahou uplatnit své schopnosti, abychom se mu vyrovnali, nebo ho předčili, se nazývá

SOUPEŘIVOST. Je-li však spojen se snahou soupeře vystředit nebo mu bránit, je to ZÁVIST.

Soupeřivost
Závist

49. Když v mysli člověka vznikají střídavě žádosti a averze, naděje a strach ve vztahu k jedné a téže věci a když nás postupně napadají dobré a špatné důsledky vykonání nebo nevykonání dané věci, takže někdy k ní pocítujeme žádost, někdy averzi, někdy naději, že ji budeme schopni vykonat, někdy zoufalství nebo strach se o ni pokusit, pak celý tento souhrn tužeb, averzí, nadějí a strachů, který přetrvává, dokud se to buď nevykoná, nebo neuzná za nemožné, je tím, čemu říkáme ROZVAŽOVÁNÍ.

Rozvažování

50. O minulých věcech proto neexistuje *rozvažování*, neboť jsou zjevně nezměnitelné. Právě tak nerozvažujeme o věcech, o nichž víme nebo se domníváme, že jsou nemožné, neboť lidé vědí nebo si myslí, že takové rozvažování je marné. Avšak o nemožných věcech, o nichž se domníváme, že možné jsou, můžeme rozvažovat, neboť nevíme, že je to marné. A říká se tomu *rozvažování*, protože tím ukončujeme naši *svobodu* něco vykonat, nebo nevykonat podle naší žádosti nebo averze.

51. Tato střídavá posloupnost žádostí, averzí, nadějí a strachů se vyskytuje u jiných živých tvorů právě tak jako u člověka, a proto rozvažují také zvířata.

52. O každém *rozvažování* se říká, že *končí* tehdy, když to, o čem se rozvažuje, je buď vykonáno, nebo uznáno za nemožné; neboť až potud si zachováváme *svobodu* něco vykonat, nebo nevykonat podle naší žádosti nebo averze.

53. Při *rozvažování* je poslední žádost nebo averze, která je bezprostředně spojena s jednáním nebo s jeho opomenutím, tím, co nazýváme VŮLÍ; je to akt, nikoli mohutnost *chtění*. A zvířata, která *rozvažují*, musí také nutně mít *vůli*. Definice *vůle*, obvykle uváděná scholastiky, totiž že je to *rozumná žádost*, není dobrá. Kdyby totiž tomu tak bylo, nemohlo by dojít k dobrovolnému aktu proti rozumu. Neboť *dobrovolný akt* je to, co vychází z *vůle*, a nic jiného. Jestliže však místo „rozumné žádosti“ budeme mluvit o žádosti vyplývající z předchozího rozvažování, pak je to táž definice, jakou jsem zde uvedl. *Vůle* je proto *poslední žádostí v rozvažování*. A třebaže v běžné mluvě říkáme, že někdo měl kdysi *vůli* vykonat něco, co však nakonec nevykonal, jde – přísně vzato – o pouhý sklon, který nečiní žádné jednání samovolným,

Vůle

neboť jednání nezávisí na něm, nýbrž na posledním sklonu nebo žádosti. Jestliže totiž žádosti, které se objeví, činí nějaké jednání dobrovolným, činily by z téhož důvodu všechny averze, které se objeví, totéž jednání nedobrovolným, a tak by bylo jedno a totéž jednání jak dobrovolné, tak nedobrovolné.)

54. Z toho je zřejmé, že *dobrovolná* nejsou pouze *jednání*, která počínají v chamtivosti, ctižádosti, chtíči a jiných žádostech týkajících se dané věci, ale i ta, jejichž počátek je v averzi nebo ve strachu z těch důsledků, jež vyplývají z jejich opomenutí.

Formy výrazů
s ohledem na
vášně

55. Formy výrazů, jimiž se vyjadřují vášně, jsou dílem jiné než ty, jimiž vyjadřujeme své myšlenky. Za prvé, obecně lze všechny vášně vyjádřit *indikativně* jako „miluji“, „bojím se“, „raduji se“, „rozvažuji“, „chci“, „rozkazuji“. Avšak některé vášně mají své vlastní výrazy, jež přesto nejsou tvrzeními, kromě situací, kdy slouží k vyvozování jiných závěrů než těch, z nichž vášně vycházejí. Rozvažování je vyjádřeno *podmíněně*, což je řeč vhodná pro označení předpokladů a jejich důsledků, jako „Vykoná-li se toto, pak bude následovat ono.“ Rozvažování se neliší od jazyka usuzování až na to, že usuzování užívá obecná slova, zatímco rozvažování se většinou týká jednotlivin. Jazyk touhy a averze je *imperativní* jako „Udělej toto!“, „Nedělej ono!“ Je-li dotýčný povinen danou věc učinit, nebo neučinit, je to *rozkaz*; jinak *prosb*a, případně *rada*. Jazyk marnivosti, rozhořčení, lítosti a pomstychtivosti je *optativní*, zatímco pro touhu vědět existuje zvláštní výraz, který se nazývá *interogativní* jako: „Co je to?“, „Kdy to bude?“, „Jak se to dělá?“ a „Proč je tomu tak?“ Jiný jazyk pro vášně nenacházím, neboť klení, přísahání, spílání a podobně jako řeč nic neoznačují, nýbrž jsou navyklými aktivitami jazyka.

56. Tyto formy výrazů jsou podle mne vyjádřením nebo smluvenými označeními našich vášní. Nejsou to však znaky spolehlivé, protože je lze užívat libovolně, ať již ti, kdo je užívají, takové vášně mají, či nikoli. Nejlepšími znaky přítomných vášní jsou buď výraz obličej, pohyby těla, jednání a cíle, nebo úmysly, o nichž i jinak víme, že je dotýčný má.

57. A protože při rozvažování jsou žádosti a averze vyvolány předvídáním dobrých a špatných důsledků a následků jednání, o němž rozvažujeme, závisí jeho dobrý nebo špatný účinek na

předvídání dlouhého řetězce důsledků, jež je kdokoli jen velmi zřídka schopen dohlédnout až do konce. V rámci toho, co dotýčný vidí, převažuje-li v těchto důsledcích dobro nad zlem, je však celý řetězec tím, co myslitelé nazývají *zdánlivým* nebo *domnělým dobrem*. A naopak, převažuje-li zlo nad dobrem, je daný celek *zdánlivým* nebo *domnělým zlem*. Tak tedy ten, kdo díky zkušenosti nebo rozumu nejdále a nejjistěji předvídá důsledky, rozvažuje nejlépe a je schopen, pokud chce, dávat jiným ty nejlepší rady.

Zdánlivé dobro
a zlo

58. *Nepřetržitý úspěch* v dosahování toho, po čem člověk čas od času touží, to jest nepřetržitý zdar, je to, čemu lidé říkají ŠTĚSTÍ, čímž míním štěstí v tomto životě. Dokud totiž *žijeme* zde, *neexistuje nic takového jako trvalý klid mysli*, protože život sám není ničím jiným než pohybem a nikdy nemůže být bez touhy ani bez strachu, stejně jako nemůže být bez vnímání. Jaký druh štěstí určil Bůh těm, kdo mu oddaně prokazují úctu, nepozná člověk dřív, než se z něho bude těšit. Jsou to radosti, které jsou nám teď stejně nepochopitelné, jako je nesrozumitelný scholastický výraz *blažené vidění*.

Štěstí

59. Forma řeči, kterou lidé označují své mínění o dobru čehokoli, je CHVÁLA. Ta, kterou označují moc a velikost nějaké věci, je VELEBENÍ. Mínění, které mají o lidském štěstí, nazývají Řekové μακαρισμός; my pro to v našem jazyce nemáme jméno. A pro nynější účel postačí to, co bylo o VÁŠNÍCH řečeno.

Chvála
Velebení

VII.

O koncích nebo výsledcích rozpravy

1. Každá *rozprava* vedená touhou po poznání má nějaký *konec a cíl*, kterého buď dosáhneme, nebo se jej vzdáme. A kdykoli je řetězec rozpravy přerušen, je pro danou chvíli konec.

2. Je-li rozprava vedena pouze v duchu, sestává ze střídajících se myšlenek, že věc bude a nebude, nebo že byla a nebyla. A proto kdekoli přetrhnete řetězec něčí rozpravy, zastaví se u předpokladu, že *to bude*, nebo *nebude*, anebo že *to bylo*, nebo *nebylo*. To vše je *mínění*. A co je při rozvažování o dobru a zlu střídavá žádost, to je při zkoumání pravdy ohledně *minulosti*

X.

O moci, hodnotě, důstojnosti, úctě a vhodnosti

1. MOC člověka obecně vzato spočívá v jeho současných prostředcích k dosažení něčeho v budoucnosti, co se jeví jako dobro. Je buď *původní*, nebo *instrumentální*.

2. *Přirozená moc* je výtečnost schopností těla nebo mysli, jako například mimořádná síla, krása, prozíravost, dovednost, výmluvnost, štedrost, urozenost. *Instrumentální* jsou ty moci, které byly získány pomocí přirozených mocí anebo štěstěny a které slouží jako prostředky a nástroje k získávání větší moci, jako jsou bohatství, věhlas, přátelé a skryté působení Boží, jemuž lidé říkají štěstí. Povaha moci se totiž v tomto ohledu podobá slávě, která roste spolu s tím, jak se šíří, nebo pohybu těžkých těles, který je tím rychlejší, čím déle se tělesa pohybují.

3. Největší z lidských mocí je ta, která se skládá z mocí co nejvíce lidí, sjednocených na základě souhlasu do jedné osoby – přirozené, nebo politické. Ta pak může využívat všech jejích mocí podle své vůle, což je moc státu; anebo podle vůle každého jedince, což je moc strany nebo různých sdružených stran. Proto mít sluhu je moc; mít přátele je moc, neboť to jsou sjednocené síly.

4. Také bohatství spojené se štedrostí je moc, protože zjednává přátele a sluhu. Bez štedrosti však nikoli, neboť v tomto případě nechrání, nýbrž vydává lidi na pospas závisti.

5. Pověst moci je moc, protože se jí získává oddanost těch, kdo potřebují ochranu.

6. Z téhož důvodu je mocí také pověst, že člověka jeho země miluje (říká se tomu popularita).

7. Dále, jakákoli vlastnost, která vede k tomu, že mnoho lidí člověka miluje, nebo se ho bojí, nebo pověst takové vlastnosti je moc, protože je to prostředek k získání pomoci a služby mnoha lidí.

8. Úspěch je moc, protože vytváří pověst moudrosti nebo štěstí, což vede lidi k tomu, že se člověka buď bojí, nebo na něho spoléhají.

9. Vlídlost lidí, kteří jsou již u moci, zvětšuje moc, protože získává lásku.

10. Pověst prozíravosti při dodržování míru a vedení války je moc, protože prozíravým lidem svěříme vládu nad sebou ochotněji než jiným.

11. Urozenost je moc, ale nikoli všude, nýbrž jen v těch státech, kde má šlechta výsady, neboť v těchto výsadách spočívá její moc.

12. Výmluvnost je moc, protože je zdáním prozíravosti.

13. Krása je moc, protože jako příslib dobra doporučuje muže přízni žen a cizích lidí.

14. Vědy jsou malá moc, protože nevyrikají, a nejsou tudíž uznávány každým. Kromě toho jsou vědy přístupné jen nemnohým, a i jim jen o nemnoha věcech. Věda je totiž takové povahy, že ji nemůže pochopit nikdo, kdo si ji do značné míry neosvojil.

15. Dovednosti, které jsou veřejně užitečné, jako opevňování, výroba válečných strojů a jiných vojenských prostředků, jsou moc, protože přispívají k obraně a vítězství. Jejich pravou matkou je sice věda, totiž matematika, ale protože je na světlo světa přivádí ruka sestrojovatele, jsou pokládány za její potomstvo (neboť neznalí berou porodní bábu za matku).

16. HODNOTA člověka je jako u všech jiných věcí jeho cena. ^{Hodnota} To znamená, že se řídí podle toho, kolik by se dalo za využití jeho moci; není proto absolutní, nýbrž závisí na potřebě a úsudku jiného. Schopný vojevůdce má v době, kdy se vede nebo hrozí válka, velkou cenu, v míru však nikoli. Učený a neúplatný soudce má velkou hodnotu v míru, ale už ne tak velkou ve válce. Stejně jako u jiných věcí, ani u lidí neurčuje cenu prodávající, nýbrž kupující. I kdyby totiž někdo sám sobě přisuzoval tu nejvyšší hodnotu (což činí většina), jeho skutečná hodnota není vyšší, než jak ji oceňují jiní.

17. Projevem hodnoty, kterou si navzájem připisujeme, je to, co se běžně nazývá prokazování úcty a neúcty. Hodnotit někoho vysoko je *prokazovat* mu *úctu*; hodnotit ho nízko je *prokazovat* mu *neúctu*.⁷ Avšak vysoko a nízko se zde rozumí ve srovnání s cenou, kterou každý přisuzuje sám sobě.

⁷ Anglické „to honour“ a „to dishonour“, které je přeloženo jako

Důstojnost 18. Veřejná hodnota člověka, což je hodnota, kterou mu přikládá stát, je to, čemu lidé obvykle říkají DŮSTOJNOST. A tato jeho hodnota, kterou mu přiznává stát, se projevuje v pozicích velení, soudnictví, veřejného konání či v hodnostech a titulech zavedených za účelem jejího prokázání.

19. Prosit někoho o jakoukoli pomoc znamená PROKAZOVAT MU ÚCTU, protože tak projevujeme svůj názor, že má moc nám pomoci. A čím je pomoc obtížnější, tím je úcta větší.

Prokazovat úctu a neúctu 20. Poslouchat znamená prokazovat úctu, neboť nikdo neposlouchá ty, o nichž se domnívá, že nemají moc mu pomoci, nebo uškodit. A proto neposlouchat znamená *prokazovat neúctu*.

21. Dávat někomu velké dary znamená prokazovat mu úctu, protože tím se kupuje ochrana a uznává moc. Dávat malé dary znamená prokazovat neúctu, protože jsou to jen almužny a vyjadřují názor, že je třeba jen malé pomoci.

22. Horlivě prosazovat blaho jiného a také mu lichotit znamená prokazovat mu úctu. Svědčí to totiž o tom, že usilujeme o jeho ochranu nebo pomoc. Zanedbávat ho je prokazovat mu neúctu.

23. Ustoupit jinému z cesty nebo mu v čemkoli postoupit místo je prokazovat mu úctu; je to přiznání jeho větší moci. Činit si neoprávněné nároky je prokazovat druhému neúctu.

24. Dávat někomu najevo lásku nebo strach znamená prokazovat mu úctu, neboť milovat i bát se znamená druhého si cenit. Pohrdat někým nebo ho milovat či se ho obávat méně, než očekává, znamená prokazovat mu neúctu; je to totiž podceňování.

25. Chválit, velebit a nazývat šťastným znamená prokazovat úctu; vždyť jen dobro, moc a štěstí se cení. Tupit, zesměšňovat nebo litovat někoho znamená prokazovat mu neúctu.

26. Mluvit s někým rozvážně, vystupovat před ním slušně a skromně je prokazovat mu úctu, jsou to totiž známky obavy, abychom ho neurazili. Mluvit s ním neuváženě, počínat si před ním necudně, nedbale, nestydatě znamená prokazovat mu neúctu.

„prokazovat úctu a neúctu“, v sobě obsahuje také subjektivní význam „vážit si“ a „nevážit si“ či „ctít“ a „nectít“. – Pozn. překl.

27. Věřit někomu, důvěřovat mu, spoléhat se na něho znamená prokazovat mu úctu, neboť je to známkou toho, že mu přisuzujeme chabrost a moc. Nedůvěřovat nebo nevěřit někomu je prokazovat mu neúctu.

28. Vyslechnout něčí radu nebo jakýkoli jiný jeho projev je prokazovat mu úctu; tím dáváme najevo, že ho pokládáme za moudrého, výmluvného nebo důvtipného. Spát, odejít nebo mluvit při tom je prokazovat mu neúctu.

29. Dělat někomu věci, které on pokládá za známky úcty nebo které takovými činí zákon a zvyk, znamená prokazovat mu úctu, neboť uznáváním úcty, kterou mu prokazují jiní, se uznává jeho moc. Odmítnout tak činit znamená prokazovat mu neúctu.

30. Souhlasit s něčím míněním je prokazovat mu úctu; je to známka uznání jeho úsudku a moudrosti. Nesouhlasit znamená prokazovat mu neúctu, jelikož to naznačuje kritiku za omyl a jdeli o nesouhlas v mnoha věcech, za bláhovost.

31. Napodobovat někoho je prokazovat mu úctu, neboť to znamená horlivě jeho jednání schvalovat. Napodobovat jeho nepřátele je prokazovat mu neúctu.

32. Prokazovat úctu těm, jež ctí někdo jiný, je prokazovat úctu jemu samému; je to známka uznávání jeho úsudku. Prokazovat úctu jeho nepřátelům je prokazovat neúctu jemu.

33. Využít v radě nebo při obtížných jednáních něčí služby je prokazovat mu úctu; je to znamení, že uznáváme jeho moudrost nebo jiný druh moci. Odmítnout v takových případech nabízenou službu je prokazovat mu neúctu.

34. Všechny tyto druhy prokazování úcty jsou přirozené a nacházejí se jak ve státech, tak i mimo ně. Ve státech, kde ten nebo ti, kdo mají svrchovanou autoritu, mohou známkou úcty učinit cokoli, co se jim zlíbí, se však mohou naskýtat i jiné pocty.

35. Suverén poctí poddaného jakýmkoli titulem, úřadem, zaměstnáním nebo jednáním, které on sám stanoví jako známku své vůle mu prokázat úctu.

36. Král Persie poctil Mordokaje, když stanovil, aby byl Mordokaj vozen ulicemi v královském rouše, na jednom z královských koní a s korunou na hlavě a aby před ním šel princ, který provolával: „Tak se jedná s mužem, kterému chce král prokázat úctu!“ (Est 6,9) Avšak jiný perský král nebo tentýž jindy někomu,

kdo za určitou velkou službu žádal výsadu nosit královské roucho, dovolil je nosit, avšak s dodatkem, že je bude nosit jako královský šašek; a tehdy mu prokázal neúctu. Zdroj politické úcty je tedy v osobě státu a politická úcta závisí na vůli suveréna. Je tudíž dočasná a nazývá se *politická úcta*. Patří sem správní a jiné úřady, tituly a někde také erby a malované štíty. A lidé prokazují úctu těm, kdo je mají, protože jsou známkami přízně ve státě. Tato přízeň je moc.

Úctyhodné 37. *Úctyhodný* je každý majetek, každá činnost nebo vlastnost, jsou-li důkazem a znamením moci.

Potupné 38. A proto být mnohými lidmi ctěn, milován nebo obáván je úctyhodné jakožto důkaz moci. Být ctěn jen málo lidmi nebo vůbec nikým je *potupné*.

39. Panství a vítězství jsou úctyhodná, protože se jich dosáhlo mocí; poddávání se z nouze nebo strachu je potupné.

40. Štěstí (je-li trvalé) je úctyhodné, je to známka Boží přízně. Neštěstí a ztráty jsou potupné. Bohatství je úctyhodné, neboť je to moc. Chudoba je potupná. Velkodušnost, štedrost, naděje, odvaha a sebedůvěra jsou úctyhodné, neboť vycházejí z vědomí síly. Malodušnost, lakota, strach a nedůvěřivost jsou potupné.

41. Včasné rozhodnutí nebo stanovení, co má člověk učinit, je úctyhodné jakožto pohrdání drobnými potížemi a nebezpečím. Nerozhodnout se je potupné, je to známka přeceňování malých překážek a malých výhod. Když totiž člověk zvažuje něco tak dlouho, jak čas dovolí, ale nerozhodne se, je rozdíl v závažnosti jen nepatrný; pokud se nerozhodne, přeceňuje maličkosti, což je malodušnost.

42. Všechna jednání a řeči, které skutečně nebo zdánlivě vycházejí z velké zkušenosti, vědy, soudnosti nebo důvtipu, jsou úctyhodné, neboť to všechno jsou moci. Jednání nebo slova, která vycházejí z omylu, neznalosti nebo pošetilosti, jsou potupná.

43. Vážnost, pokud se zdá vycházet z toho, že je mysl zaměstnána něčím jiným, je úctyhodná, neboť být zaměstnán je znamením moci. Pokud se však zdá vycházet z úmyslu vypadat vážně, je potupná. V prvním případě je totiž jako stabilita lodi naložené zbožím, v druhém však jako stabilita lodi zatížené pískem a jiným odpadem.

44. Být nápadný, to jest být známý pro svůj majetek, úřad, velké činy nebo jiné výjimečné přednosti, je úctyhodné jakožto znamení moci, pro niž je někdo nápadný. Naopak být neznámý je potupné.

45. Pocházet z proslulých rodičů je úctyhodné, protože takoví lidé snáze získávají pomoc a přátele od svých předků. Naopak pocházet z neznámých rodičů je potupné.

46. Jednání vycházející ze spravedlnosti (equity), která jsou spjata se ztrátou, jsou úctyhodná jakožto znamení velkodušnosti, neboť velkodušnost je znakem moci. Naopak lstivost, zchytralost a zanedbávání spravedlnosti jsou potupné.

47. Chtivost po velkém bohatství a ctižádost po velkých počtech jsou úctyhodné jakožto znamení moci jich dosáhnout. Chtivost po malém zisku a malých výhodách a s nimi spojená ctižádost jsou potupné.

48. Na úctě nic nemění, zda jednání (je-li významné a obtížné, a tudíž znamením velké moci) je spravedlivé, nebo nespravedlivé, neboť úcta spočívá pouze v domnělé moci. Proto si starověcí pohané nemysleli, že tupí své bohy, ale že je tím naopak velmi uctívají, když ve svých básních uváděli, jak znásilňují, loupí a dopouštějí se jiných velkých, ale nespravedlivých a nečistých činů. Nic se dokonce u Jupitera nevelebilo tolik jako jeho cizoložství ani u Merkura tolik jako jeho lsti a krádeže. V Homérově hymnu je tudíž nejvíc chválen za to, že sotva se ráno narodil, v poledne již vymyslel hudbu a než přišla noc, ukradl Apollónovi jeho stádo.

49. Také mezi lidmi, dokud nevznikly velké státy, se nepokládalo za potupné být pirátem nebo lupičem. Spíše se to považovalo za řádné řemeslo, a to nejen u Řeků, nýbrž, jak je zřejmé ze starověkých dějin, i u všech ostatních národů. V dnešní době a v této části světa soukromé souboje jsou a budou úctyhodné, třebaže nezákonné, a to až do doby, než bude úcta prisuzována těm, kdo výzvu na souboj odmítnou, a hanba těm, kdo na souboj vyzvou. Souboje jsou totiž často také výsledkem odvahy; a základem odvahy je vždy síla nebo obratnost, což jsou formy moci. I když souboje jsou většinou výsledkem nerozvážného mluvení nebo obav z potupy jednoho duelanta nebo obou, kte-

ří, stržení svou unáhleností, musí vstoupit na kolbiště, aby se vyhnuli potupě.

Erby 50. Rodové znaky a erby jsou úctyhodné tam, kde jsou spjaty s význačnými výsadami, jinak nikoli. Jejich moc totiž tkví buď v takových výsadách, nebo v bohatství, nebo v něčem podobném, čemu se stejnou měrou prokazuje úcta i u jiných. Tento druh úcty, jemuž se obvykle říká šlechtictví, pochází od starých Germánů. Něco takového totiž nebylo známo tam, kde nebyly známy germánské obyčeje. Ani nyní to není běžné tam, kde Germáni nesídlili. Vojevůdci starých Řeků, když táhli do války, měli štíty pomalovány znaky, které se jim líbily, jelikož nepomalovaný štít byl známkou chudoby a prostého vojína. Tyto štíty se však nedědily. Římané si odkazovali rodové znaky. To však byly obrazy předků, nikoli jejich erby. U národů Asie, Afriky a Ameriky nic takového není a nikdy nebylo. Tento obyčej znali jen Germáni; od nich přešel do Anglie, Francie, Španělska a Itálie, když v hojném počtu buď pomáhali Římanům, nebo sami dobývali kraje v těchto západních částech světa.

51. Německo, stejně jako všechny jiné země ve svých počátcích, bylo totiž v dávných dobách rozděleno mezi obrovské množství malých pánů a hlav rodin, kteří spolu neustále válčili. Tito páni či vladaři, aby je jejich přívrženci rozpoznali a zčásti i pro ozdobu, si na své zbraně, štíty nebo oděv malovali zvířata nebo něco jiného a na hřeben přilby si nasazovali nápadná a viditelná znamení. Tuto ozdobu zbraní i hřebenu přilby jejich děti dědily; nejstarší syn v nezměněné podobě, ostatní s jistými rozlišujícími znaky, jak stařešina, holandsky *Here-alt*, uznal za vhodné. Když se však mnoho takových rodů sdružilo a vytvořilo větší království, stal se tento úkol heroldů, totiž rozlišování erbů, zvláštním soukromým úřadem. A potomky těchto pánů je velká a stará šlechta, jež má v erbech většinou zvířata, která se vyznačují odvahou a dravostí, nebo obrazy hradů, cimbuří, pásů, zbraní, oštěpů, palisád a jiných válečných symbolů. Tehdy se totiž prokazovala úcta jen vojenské chabrosti. Později začali nejen králové, nýbrž i lidové státy udílet různé erby těm, kdo táhli do války, nebo se z ní vrátili, a to buď aby je povzbudili, nebo aby je odměnili za jejich služby. To vše může pozorný čtenář nalézt ve starověkých řeckých

a římských záznamech, které se zmiňují o Germánech a jejich tehdejších mravech.

52. Čestné tituly jako vévoda, hrabě, markýz a baron jsou úctyhodné jakožto znamení hodnoty, kterou jim přisuzuje suverénní moc ve státě. Ve starých dobách označovaly tyto tituly úřad nebo velitelské místo; jsou původu jednak římského, jednak germánského a francouzského. Vévodové, latinsky *duces*, byli vojevůdci za války, hrabata, *comites*, byli ti, kdo doprovázeli vojevůdce z přátelství a jimž se často svěřovala správa, obrana a pacifikace dobytého území. Markýzové, *marchiones*, byla hrabata, která spravovala marky neboli hraniční území říše. Tituly vévody, hraběte a markýze byly podle zvyklostí germánské *militia* zavedeny v římské říši zhruba za Konstantina Velikého. Baron, jak se zdá, byl galský titul; označoval velké muže, jako byli ti, které králové nebo princové měli za války kolem sebe k osobní službě. Patrně se vyvinul ze slova „vir“; odtud jsou slova „ber“ a „bar“, která v jazyce Galů znamenala totéž co v latině *vir*; odtud pak pochází „bero“ a „baro“; takoví muži byli tudíž zvaní *berones* a potom *barones*, ve španělštině *varones*. Kdo se chce seznámit s původem čestných titulů podrobněji, může vše nalézt, jak jsem to učinil já, ve výtečném pojednání pana Seldena o tomto tématu.⁸ Časem se tyto čestné úřady kvůli sporům a v zájmu dobré a mírumilovné vlády změnily v pouhé tituly, které většinou sloužily k rozlišení výsad, míst a pořadí poddaných ve státě. Lidé se stali vévody, hrabaty, markýzi a barony tam, kde neměli ani majetek, ani velitelskou funkci. Za stejným účelem byly vymyšleny i jiné tituly.

53. VHODNOST je něco jiného než hodnota nebo cena člověka; odlišuje se rovněž od jeho přednosti či zásluhy. Spočívá ve zvláštní moci nebo schopnosti vykonávat to, čeho člověk je, jak se říká, hoden. Této zvláštní schopnosti se obvykle říká ZPŮSOBILOST nebo *vloha*.

54. Nejvhodnější pro to být velitelem, soudcem nebo zastávat jakékoli jiné pověření je ten, kdo je nejlépe vybaven vlastnostmi nezbytnými k tomu, aby toto pověření dobře vykonával.

⁸ J. Selden, *Titles of Honour* (1614). – Pozn. překl.

A nevhodnější pro bohatství je ten, kdo má vlastnosti nejméně potřebné k jeho správnému užívání. Ten, komu některá z těchto vlastností schází, může být nicméně hodnotný člověk a cenný pro něco jiného. Dále, někdo může být hoděn bohatství, úřadu a zaměstnání, aniž by měl právo si to nárokovat před jiným, a proto se nedá říci, že má na to přednost či že si to zaslouží. Zásluha totiž předpokládá právo a zasloužená věc patří někomu na základě příslibu. O tom se ještě zmíním později, až budu hovořit o smlouvách.

XI.

O rozdílnosti mravů

Co se zde považuje za mravy

1. MRAVY zde nerozumím slušné chování, třeba jak by se lidé měli navzájem zdravít nebo jak by si měl člověk vyplachovat ústa nebo čistit zuby, než jde do společnosti, a jiná taková pravidla *drobné morálky*, nýbrž takové vlastnosti lidí, které se týkají jejich žití pospolu v míru a jednotě. Za tímto účelem musíme mít na zřeteli, že štěstí tohoto života nespočívá v klidu spokojené mysli. Neexistuje totiž žádný *finis ultimus* (poslední cíl) ani *summum bonum* (nejvyšší dobro), o jakých se píše v knihách starých morálních filosofů. Neboť člověk, jehož touhy skončily, nemůže žít o nic víc než ten, jehož smysly a představy ustrnuly. Štěstí je neustálý postup touhy od jednoho předmětu k druhému; dosažení prvního předmětu je jen prostředkem k předmětu druhému. Příčinou toho je, že předmětem lidské touhy není potěšit se jednou a pro jednu chvíli, ale zajistit si provždy cestu ke své budoucí touze. A proto směřují dobrovolná jednání a sklony všech lidí nejen k dosažení spokojeného života, ale i k jeho zajištění. Liší se pouze v ohledu, který vyplývá částečně z rozmanitostí vášní různých lidí a částečně z rozdílnosti poznání nebo mínění každého o příčinách, které vytvoří žádaný účinek.

Horečná touha po moci u všech lidí

2. Proto tedy kladu jako obecný sklon celého lidstva na první místo trvalou a neutuchající touhu po další a další moci, která ustává až smrtí. A příčinou není vždy, že člověk doufá v intenzivnější rozkoš, než jaké již dosáhl, nebo že se nemůže spokojit s průměrnou mocí, ale že si nemůže zajistit nynější moc

a prostředky k dobrému životu bez získávání dalších mocí. A proto také králové, jejichž moc je největší, zaměřují své úsilí na její zajištění doma zákony, za hranicemi válkami; když uspějí, následuje nová touha: u některých po slávě z nových výbojů, u jiných po pohodlí a smyslové libosti, u dalších po obdivu nebo lichocení za znamenitost v nějakém umění nebo jiné schopnosti mysli.

3. Soupeření o bohatství, úctu, velení nebo jinou moc svádí ke sporům, nepřátelství a válce, neboť prostředkem, jímž jeden soutěžíci uspokojuje svou touhu, je zabití, podmanění, vytlačení nebo zapuzení druhého. Zvláště soupeření o chválu tíhne k velení starých dob. Lidé totiž soupeří s živými, nikoli s mrtvými; mrtvým pak přičítají víc, než jim patří, aby tak zastínili slávu živých.

4. Touha po pohodlí a smyslovém požitku vede lidi k poslušnosti obecné moci, protože těmito touhami se člověk vzdává ochrany, v níž může doufat na základě své vlastní příčinlivosti a práce. Strach ze smrti a zranění vede k těmto, a to ze stejného důvodu. Naopak lidé nuzní a srdnatí, nespokojení se svými podmínkami, stejně jako všichni se ctižádostí po vojenském velení, tíhnou k prodlužování příčin válek a k podněcování nepokojů a vzpour, neboť vojenské cti se dosahuje pouze válkou; jediná naděje jak napravit špatnou hru, je znovu zamíchat kartami.

5. Touha po vědění a umění míru vede lidi k poslušnosti společné moci, neboť taková touha v sobě obsahuje touhu po volném čase, a tedy po ochraně nějakou jinou mocí než svou vlastní.

6. Touha po chvále vede k chvályhodným jednáním, která se líbí těm, jejichž úsudku si ceníme; chvála těch, kdo jsou nám lhostejní, je nám také lhostejná. Touha po posmrtné slávě má též účinek. A třebaže po smrti nevnímáme chválu, které se nám dostává na zemi, neboť tyto radosti jsou buď pohlceny nevýslovnými radostmi nebeskými, nebo uhašeny nesmírnými mukami pekelnými, není taková sláva marná, neboť lidé v ní mají přítomnou slast, a sice v jejím předvídání a ve výhodách, které z ní mohou vzejít pro jejich potomstvo. Třebaže je nevidí, alespoň si je představují; a vše, co je libé ve smyslovém vnímání, je libé také v obrazivosti.

7. Dostat od někoho, koho pokládáme za sobě rovného, většího dobrodiní, než jsme s to splatit, vede k předstírané lásce,

Láska ke sporům z lásky ke soupeření

Občanská poslušnost z lásky k pohodlí

Ze strachu ze smrti nebo zranění

A z lásky k umění

Touha po ctnosti z touhy po chvále

Nenávist z potíží

vyžadujících
velká dobrodiní

ve skutečnosti však k tajné nenávisti, která staví člověka do situace zoufalého dlužníka, jenž se vyhýbá pohledu svého věřitele a mlčky si přeje, aby byl někde, kde by ho už nikdy nemusel vidět. Dobrodiní totiž zavazuje a závazek je otroctvím a nesplnitelný závazek je trvalým otroctvím, které nenávidíme, jde-li o někoho nám rovného. Ale dostat dobrodiní od člověka, kterého uznáváme jako nadřazeného, vede k lásce, protože tento závazek neznamena nové ponížení: a spokojené přijetí, jemuž lidé říkají *vděčnost*, je čest prokázaná dárci, která se obecně pokládá za splátku. Dobrodiní přijaté od někoho nám rovného nebo nám podřízeného naladuje k lásce tak dlouho, dokud je naděje ho oplatit, neboť v pojetí příjemce jde o závazek vzájemné pomoci a služby. Z toho vzniká soupeření o to, kdo koho předčí v dobrodiní; nejvznešenější a nejprospěšnější možné soupeření je to, kde je vítěz potěšen svým vítězstvím a druhý se mstí tím, že to přiznává.

A z vědomí,
že člověk si
zaslouží být
nenáviděn

8. Ublížit někdy někomu víc, než on může nebo je ochoten odpustit, vede pachatele k nenávisti vůči oběti, neboť musí očekávat pomstu, nebo milost; a obojí je předmětem nenávisti.

Připravenost
ublížit ze
strachu

9. Strach před utiskováním podněcuje člověka k tomu, aby mu předcházel nebo hledal pomoc u společnosti: neboť není jiné cesty, jak si člověk může zabezpečit svůj život a svobodu.

A z nedůvěry
ve vlastní
důvtip

10. Lidé, kteří nedůvěřují vlastní bystrosti, mají v situaci zmatku a vzpoury větší šanci na vítězství než ti, kdo se pokládají za moudré nebo lstivé. Ti totiž rádi rokují, zatímco ti druzí, ze strachu, že budou přelstěni, udeří jako první. A za vzpoury, kdy se lidé vždy nacházejí v předpolí bitvy, je strategie držet pospolu a využívat všech výhod síly lepší než jakákoli, která vychází ze subtility důvtipu.

Marné konání
z marnivosti

11. Marniví lidé, kteří se bez vědomí vlastních schopností vyžívají v představě své ušlechtilosti, jsou náchylní k okázalosti, ale nikoli ke skutku, neboť když se objeví nebezpečí nebo potíže, dbají jen o to, aby nevyšla najevo jejich neschopnost.

12. Marnivci, kteří odhadují své schopnosti jen na základě lichocení jiných nebo štěstí v nějakém dřívějším jednání bez zajištěné naděje podložené pravdivým sebepoznáním, jsou náchylní unáhleně se do něčeho pustit a při blížícím se nebezpečí

či potížích se pokud možno stáhnout, neboť když nevidí cestu do bezpečí, dávají v sázku raději svou čest, kterou lze ukonejšit výmluvou, než svůj život, kde konejšení nestačí.

13. Lidé, kteří mají vysoké mínění o své moudrosti ve věcech vlády, mají sklon k ctižádosti, neboť bez veřejného zaměstnání v radě nebo úřadu je vážnost jejich moudrosti tatam. A proto mají výmluvní řečníci sklon k ctižádosti, neboť jejich výmluvnost se jim i jiným jeví jako moudrost.

Ctižádost
z mínění
o schopnosti

14. Malodušnost vede lidi k nerozhodnosti a v důsledku toho k promeškávání šancí a nevhodnějších příležitostí jednat. Jestliže totiž není zřejmé, co je nejlepší udělat poté, co člověk rozvažuje, než nastane čas jednat, je to znamení, že rozdíl mezi pohnutkami jednat tak či onak není velký. Proto nerozhodnout se znamená promeškat příležitost zvažováním maličností, což je malodušnost.

Nerozhodnost
z přečínování
maličností

15. Střídmost, třebaže u chudých je ctností, činí člověka neschopného vykonat činy, které vyžadují sílu mnoha lidí najednou, neboť oslabuje jejich úsilí, které je živeno a udržováno při síle odměnou.

16. Výmluvnost spolu s lichocením vede lidi k tomu, aby se svěřili těm, kdo je mají, neboť první se zdá být moudrostí, druhé laskavostí. Přidejte k nim vojenský věhlas, což vede lidi k tomu, aby lpěli na těch, kdo tyto vlastnosti mají, a podřizovali se jim. První dvě vlastnosti jim skýtají ochranu před nebezpečím, které jim hrozí od nich samých; třetí jim skýtá ochranu před nebezpečím, jež jim hrozí od jiných.

Důvěra v jiné
z nezna-
losti znaků
moudrosti
a laskavosti

17. Chybění vědy, to jest neznalost příčin, vede nebo spíše nutí člověka, aby se spoléhal na rady a autoritu jiných. Neboť každý, komu záleží na pravdě, pokud se nespolehá na vlastní mínění, musí se spolehnout na mínění někoho jiného, o němž si myslí, že je moudřejší, a nevidí, proč by ho měl klamat.

A z neznalosti
přirozených
příčin

18. Neznalost významu slov, což je nechápavost, vede lidi k tomu, aby důvěřovali nejen pravdě, kterou neznají, ale i omylům, a co je ještě horší, nesmyslům těch, jimž důvěřují; neboť ani omyl, ani nesmysl nelze odhalit bez dokonalého pochopení slov.

A z nedostatku
chápání

19. Z téhož vyplývá, že lidé dávají jedné a téže věci rozdílná jména na základě rozdílnosti svých vášní. Například ti, kdo schvalují soukromé mínění, je nazývají míněním, avšak ti, jimž

se nelíbí, kacírstvím, přestože kacírství neznamena nic jiného než soukromé mínění; má jen větší pachut' žluči.

20. Z téhož také vyplývá, že bez úsilí a velkého pochopení nemohou lidé rozlišovat mezi jedním činem mnohých a mnohými činy jednoho davu, například mezi jedním činem všech římských senátorů při usmrcení Catiliny a mnohými činy řady senátorů při usmrcení Caesara. Mají proto sklon pokládat za čin lidu to, co je mnoho činů vykonaných davem lidí, vedených možná přesvědčením jednoho člověka.

21. Neznalost příčin a prvotních základů práva, ekvity, zákona a spravedlnosti vede lidi k tomu, aby pravidlem svého jednání učinili obyčej a příklad, a to tak, že za nespravedlivé považují to, co bylo zvykem trestat, a za spravedlivé to, k jehož beztrestnosti nebo schválení mohou doložit příklad nebo (jak tomu barbarsky říkají právníci, kteří užívají jedině tuto falešnou míru spravedlnosti) precedent. Jako malé děti, které nemají jiné měřítko pro dobré a špatné mravy než napomínání a tresty rodičů a učitelů. Až na to, že děti jsou věrné pravidlu, zatímco dospělí nikoli. Když se totiž stanou silnými a tvrdohlavými, odvolávají se od obyčeje k rozumu a od rozumu k obyčeji, jak se jim to právě hodí, ustupujíce od obyčeje, když to vyžaduje jejich zájem, a stavíce se proti rozumu, kdykoli je rozum proti nim, což je příčina toho, že se o nauce o právu a bezpráví neustále polemizuje jak perem, tak mečem, na rozdíl od nauky o přímkách a obrazcích, kde lidem nezáleží na tom, co je pravda, neboť jde o věc, která nekřídí ničí ctizádost, prospěch či chtíč. Nepochybuji však, že kdyby se věta „Tři úhly v trojúhelníku se rovnají dvěma úhlům ve čtverci“ přičila něčím právu panovat nebo zájmům těch, kdo panují, bylo by s tímto učením když ne polemizováno, tak by se alespoň potlačovalo spálením všech učebnic geometrie, kdyby to bylo v silách toho, koho se to týká.

22. Neznalost vzdálených příčin vede lidi k tomu, že přisuzují všechny události bezprostředním a instrumentálním příčinám, jelikož toto jsou jediné příčiny, které vnímají. A proto všude, kde jsou lidé rozezleni veřejnými platbami, vylévají si hněv na veřejných činitelích, to jest na výběřcích, inkasistech a jiných úřednicích státních důchodů, a přiřazují se k těm, kdo kritizují veřejnou správu, čímž se pouští do něčeho za hranicemi

ospravedlnitelnosti. Napadají i nejvyšší autoritu ze strachu před trestem nebo proto, že pokládají milost za něco ponižujícího.

23. Neznalost přirozených příčin vede člověka k lehkověrnosti, aby mnohdy věřil nemožnostem, neboť takoví lidé, nezajíce možných námitek, vědí jen to, že by to mohla být pravda, jsou neschopní odhalit, že je to nemožné. A lehkověrnost, jelikož jsou lidé rádi, když se jim ve společnosti naslouchá, svádí ke lži; takže nevědomost sama a bez zlého úmyslu může vést člověka k tomu, aby lžím jak věřil, tak je říkal a někdy si je také vymýšlel.

24. Strach z budoucnosti vede lidi k tomu, aby pátrali po příčinách věcí, neboť jejich poznání je činí schopnějšími uspořádat přítomnost ve svůj nejlepší prospěch.

25. Zvědavost nebo láska k poznávání příčin vede člověka od úvah o účinku k hledání příčiny a dále příčiny té příčiny, až se nakonec musí nutně dojít k myšlence, že je nějaká příčina, která žádnou předchodí příčinu nemá, nýbrž je věčná; což je to, co lidé nazývají Bohem. Takže nelze provádět žádné zkoumání přirozených příčin, které by šlo do hloubky, aniž by to v nás vytvářelo sklon k víře, že existuje jeden věčný Bůh, třebaže v mysli nemohou mít lidé žádnou ideu, která by odpovídala jeho povaze. Neboť jako člověk, který se narodil slepý, když slyší lidi hovořit o tom, jak se ohřejí u ohně, a když je k němu přiveden, aby se u něho ohřál, může snadno pochopit a ujistit se, že je zde něco, čemu lidé říkají *ohně*, a že je příčinou tepla, které cítí, ale nedokáže si představit, jak vypadá, ani nemůže mít v mysli takovou ideu ohně, jakou mají ti, kdo jej vidí, tak i z viditelných věcí tohoto světa a z jejich obdivuhodného řádu může člověk pochopit, že je nějaká jejich příčina, které lidé říkají Bůh, a přesto nemusí mít ve své mysli ideu nebo obraz Boha.

26. A ti, kdo zkoumají přirozené příčiny věcí jen málo nebo je nezkoumají vůbec, jsou nicméně ze strachu, který vyvěrá ze samotné neznalosti toho, co má moc prokázat jim velké dobro, nebo je velice poškodit, náchylní předpokládat a vymýšlet si různé druhy neviditelných mocností a chvět se bázni před vlastními představami, v čase tísně je vzývat a v dobách neočekávaného úspěchu jim také děkovat, činíce z výtvorů své vlastní fantazie božstva. Tak se také stalo, že z nesčetných různých fantasmat

Lehkověrnost
z neznalosti
přírody

Zvědavost
z obavy
o budoucnost

Přirozené
náboženství
z téhož zájmu

Lpění na zvyku
z neznalosti po-
vahy správného
a nesprávného

Lpění na
soukromých
osobách
z neznalosti
příčin míru

si lidé vytvořili ve světě nesčetné druhy božstev. A tento strach z neviditelných věcí je přirozené símě toho, co každý, pokud jde o něj, nazývá náboženstvím; pokud však jde o ty, kteří onu mocnost uctívají nebo se jí bojí jinak než on sám, nazývá to pověrou.

27. A protože mnozí toto símě náboženství postřehli, měli někteří sklon je živit, upravovat a formovat v zákony a přidat k tomu, ze svého výmyslu, jakákoli mínění o příčinách budoucích událostí, o nichž se domnívali, že jim nejlépe umožní ovládat jiné a využít svých mocí.

XII.

O náboženství

Náboženství je záležitostí pouze člověka

1. Vzhledem k tomu, že jak znaky, tak plody *náboženství* se vyskytují pouze u člověka, není důvodu pochybovat, že i símě *náboženství* je jen v člověku; a že spočívá v jakési zvláštní vlastnosti nebo alespoň v jakési její významné míře, kterou nenalézáme u jiných živých tvorů.

Vychází z jeho touhy poznávat příčiny

2. Zvláštností lidské přirozenosti je za prvé zvědavost ohledně příčin událostí, které vidí jeden víc, jiný méně, všichni však alespoň natolik, aby zvědavě pátrali po příčinách vlastního štěstí nebo neštěstí.

Z úvahy o počátcích věcí

3. Za druhé, že se pro pohledu na cokoli, co má počátek, domnívají, že to mělo také nějakou příčinu, která určila, že to začalo tehdy, kdy to začalo, a ne dříve nebo později.

Z pozorování posloupnosti věcí

4. Za třetí, zatímco jediným štěstím zvířat je požitek z každodenní potravy, z odpočinku a z uspokojení choutek, protože kvůli neschopnosti pozorovat a pamatovat si pořadí, důsledky a závislost věcí, které vidí, předvídají budoucnost jen velmi málo nebo vůbec, člověk si všímá, jak jedna událost vytvářela druhou a pamatuje si, co předcházelo a následovalo. A když se nemůže ujistit o skutečných příčinách věcí (neboť příčiny štěstí nebo neštěstí jsou většinou neviditelné), předpokládá jejich příčiny, a sice buď ty, které mu předkládá jeho vlastní fantazie, nebo důvěřuje autoritě jiných, o nichž si myslí, že jsou jeho přáteli a že jsou moudřejší než on.

XIII.

O přirozeném stavu lidstva s ohledem na jeho štěstí a bídu

Lidé si jsou od
přírody rovni

1. PŘÍRODA vytvořila lidi natolik rovnocennými ve schopnostech těla a mysli, že i když je jeden člověk někdy očividně tělesně silnější nebo duševně bystřejší než druhý, přesto když se shrne všechno dohromady, není tento rozdíl mezi jedním a druhým člověkem natolik závažný, aby si na jeho základě mohl jeden člověk nárokovat jakoukoli výhodu, kterou by si obdobně nemohl nárokovat někdo jiný. Jde-li totiž o tělesnou sílu, má i ten nejslabší dosti sil, aby zabil nejsilnějšího buď tajnými intrikami, nebo ve spojení s jinými, kdo jsou ve stejném nebezpečí jako on sám.

2. A pokud jde o schopnosti mysli (nechám-li stranou umění založená na slovech, a zvláště onu dovednost postupovat podle obecných a neomylných pravidel nazývanou věda, kterou má jen velmi málo lidí a ve velmi málo věcech, jelikož to není ani schopnost vrozená, totiž schopnost, s níž se rodíme, ani – jako prozíravost – získaná, když se zabýváme něčím jiným), shledáváme mezi lidmi ještě větší rovnost než v případě síly. Prozíravost je totiž pouhá zkušenost, kterou stejný čas stejnou měrou obdaruje všechny lidi v těch věcech, jimž se stejným způsobem věnují. To, co možná činí tuto rovnost neuvěřitelnou, je pouhá lichá domýšlivost ohledně vlastní moudrosti, o níž se téměř všichni lidé domnívají, že jí mají víc než prostý lid; to jest víc než všichni vyjma jich samých a několika jiných, které uznávají pro jejich pověst nebo jejich souhlas. Taková už je totiž lidská přirozenost, že jakkoli uznávají mnoho jiných jako důvtipnější, výmluvnější anebo učenější, přesto sotva uvěří, že by bylo mnoho moudrých tak, jak jsou oni sami. Svůj vlastní důvtip totiž vidí přímo před sebou, důvtip jiných je jim však vzdálen. To však spíše dokazuje, že lidé jsou si v tomto ohledu spíše rovni než nerovni. Obvykle totiž není větší známky rovného rozdělení něčeho, než že každý je spokojen se svým dílem.

3. Z této rovnosti schopností vzniká rovnost naděje v dosažení našich cílů. A proto kdykoli dva lidé touží po téže věci, z níž se však oba zároveň nemohou těšit, stávají se nepřáteli a na cestě

Z rovnosti
povstává
nedůvěra

ke svému cíli (jímž je prvotně jejich sebezáchova a někdy pouze požitek) se snaží jeden druhého zničit nebo si ho podrobit. A tak se tedy stává, že pokud se útočník nemusí obávat ničeho jiného než moci jednotlivce, když někdo sází, seje, staví nebo vlastní vhodné sídlo, lze pravděpodobně očekávat, že jiní přijdou připraveni, aby ho spojenými silami oloupili a připravili nejen o plody jeho práce, ale také o život nebo svobodu. A útočníkovi zase hrozí podobné nebezpečí od jiného.

Z nedůvěry
povstává válka

4. Z této vzájemné nedůvěry vyplývá, že pro jakéhokoli člověka není jiný rozumný způsob jak si zajistit bezpečí než věci předjímat; to jest silou nebo lstí ovládnout všechny lidi, které ovládnout může, dokud neuvidí nějakou jinou moc, která by byla natolik velká, aby ho ohrozila. A to není víc, než co vyžaduje jeho sebezáchova a je to obecně dovoleno. Jelikož ale existují lidé, kterým působí libost pohled na vlastní moc při aktech dobývání, v kterých jdou dále, než vyžaduje jejich bezpečí, jiní, kteří by jinak rádi žili v klidu ve skromných poměrech, by tudíž dlouho neobstáli, kdyby se omezili jen na svou obranu a nezvyšovali svou moc útokem. A proto, jelikož je pro lidskou sebezáchovu nutno zvětšovat panství nad lidmi, mělo by to být dovoleno.

5. Dále, lidem nepůsobí žádnou libost, ale naopak hodně žalu pobývání ve společnosti, neexistuje-li moc schopná je všechny zastráhit. Každý totiž hledí na to, aby si ho jeho druh cenil v té míře, kterou příkládá sám sobě, a při každé známce pohrdání nebo podceňování přirozeně usiluje, nakolik se odvažuje (což mezi lidmi, kteří nemají společnou moc, jež by je nutila ke klidu, plně postačuje, aby se navzájem zničili) vynutit si větší ocenění od těch, kdo jím pohrdají, ublížením. Ostatním to pak poslouží jako příklad.

6. Tak tedy nacházíme v povaze lidí tři hlavní příčiny sporů: za prvé soupeření; za druhé nedůvěřivost a za třetí touhu po slávě.

7. První příčina vede lidi k tomu, aby se napadali kvůli zisku, druhá, aby tak činili kvůli bezpečnosti, a třetí kvůli pověsti. První užívají násilí, aby se stali pány nad osobami druhých; jejich ženami, dětmi a dobytkem; druzí, aby je bránili, a třetí se vzájemně napadají kvůli maličkostem, jako je slovo, úsměv, odlišný názor a jakýkoli jiný znak podceňování, ať už přímo jejich osoby nebo

nepřímo jejich příbuzných, přátel, národa, profese nebo jejich jména.

8. Z toho je zřejmé, že v době, kdy žijí bez společné moci, která by je všechny udržovala v bázni, se lidé nacházejí ve stavu, jemuž se říká válka, a je to válka každého proti každému. VÁLKA totiž nespočívá jen v bitvě či bojové akci, nýbrž v období, v němž je vůle soupeřit bojem dostatečně známa. A proto patří pojem času k podstatě války, stejně jako k podstatě počasí. Neboť jako podstata špatného počasí netkví v jednom či dvou lijácích, nýbrž v tom, že se k nim po mnoho dní schyluje, tak i podstata války netkví jen ve skutečné bojové akci, nýbrž ve známé připravenosti k ní, a to po celou dobu, kdy není jistý její opak. Každá jiná doba je MÍR.

Bez politických
režimů je vždy
válka každého
proti každému

9. Tudíž vše, co je důsledkem válečné doby, kdy je každý nepřítelem každého, platí rovněž pro dobu, kdy lidé žijí bez jakékoli jistoty než té, kterou jim skýtá jejich vlastní síla a invence. V takovém stavu není místa pro plí, neboť její plody jsou nejisté; proto nejsou žádné obdělávání půdy, žádná lodní doprava, žádná spotřeba zboží, které může být dovezeno po moři, žádné prostorové budovy, žádné prostředky pro pohyb a přepravu věcí, které vyžadují velkou sílu, žádné poznatky o povrchu země, žádné počítání času, žádné umění, žádné písemnosti, žádná společnost a, což je ze všeho nejhorší, je tu neustálý strach a nebezpečí z násilné smrti. A život člověka je osamělý, ubohý, ošklivý, zvířecí a krátký.

Nepohodlí
takové války

10. Tomu, kdo tyto věci náležitě neuvážil, se může zdát divné, že by příroda lidi takto odlučovala a vedla je k vzájemnému napadání a ničení. A proto nedůvěřuje tomuto závěru vyvozenému z vášní a touží snad po tom mít ho potvrzen zkušeností. Ať tedy sám uváží, proč se ozbrojuje, když se vydává na cestu, proč se snaží cestovat v dostatečně silném doprovodu nebo proč zamyká dům, a ve svém domě dokonce i skříně, když jde spát. A činí tak i přesto, že ví, že jsou zde zákony a ozbrojení veřejní strážci s mocí pomstít všechna bezpráví, která se mu mohou přihodit. Jaké mínění má o svých bližních, cestuje-li ozbrojen, jaké mínění má o svých spoluobčanech, zamyká-li dům, a jaké o svých dětech a služebnictvu, zamyká-li skříně? Neobviňuje on svým jednáním lidstvo právě tak, jako to svými slovy činím já? Avšak

žádný z nás tím neobviňuje lidskou přirozenost. Žádosti a jiné lidské vášně nejsou samy o sobě žádným hříchem. Nejsou jim ani činy, které z těchto vášní vycházejí, dokud není znám zákon, který je zakazuje. A dokud nebyl žádný zákon vydán, nelze jej znát, a žádný zákon nemůže být vydán, neshodnou-li se lidé na osobě, která jej má vydat.

11. Lze si snad myslet, že taková doba ani takový stav války nikdy neexistovaly, a já věřím, že na celém světě tomu tak nikdy obecně nebylo. Je však mnoho míst, kde tak lidé nyní žijí. Neboť divoši na mnoha místech v Americe nemají vůbec žádnou vládu, kromě té v malých rodinách, jejichž soulad závisí na přirozeném chtíči, a dnes žijí oním zvířecím způsobem, jak jsem uvedl výše. Ať už je tomu jakkoli, způsob života, jenž by existoval tam, kde by nebylo žádné společné moci, které by se lidé báli, lze nahlédnout ze způsobu života, do něhož by se propadli lidé, kteří dříve žili pod mírumilovnou vládou, totiž do občanské války.

12. Třebaže však nikdy nebyla doba, kdy byli určití lidé spolu ve stavu války jeden proti druhému, nacházejí se ve všech dobách králové a osoby se suverénní mocí v důsledku své nezávislosti ve stavu neustálé žárlivosti a ve stavu a pozici gladiátorů; mají zbraně namířeny a oči upřeny jeden proti druhému, to jest mají pevnosti, posádky a děla na hranicích svých království a stále špióny u svých sousedů, což je válečná pozice. Protože tím však podporují píli svých poddaných, neplyne z toho ona bída, která provází svobodu jednotlivců.

V takové válce není nic nespravedlivé

13. Dalším důsledkem této války každého proti každému je, že nic nemůže být nespravedlivé. Pojmy „správný“ a „nesprávný“, „spravedlnost“ a „nespravedlnost“ zde nemají místo. Tam, kde není obecná moc, není zákon, a kde není zákon, není ani nespravedlnost. Násilí a lest jsou ve válce dvě kardinální ctnosti. Spravedlnost a nespravedlnost nepatří k mohutnostem ani těla, ani mysli. Kdyby patřily, mohly by se vyskytovat v člověku, který je ve světě sám, stejně jako jeho smysly a vášně. Jsou to vlastnosti, které se vztahují k lidem ve společnosti, nikoli o samotě. Dalším důsledkem onoho stavu je, že není ani vlastnictví, ani panství, ani žádné rozlišení mého a tvého, nýbrž každému patří jen to, co může získat a tak dlouho, dokud si to může udržet. Tolik tedy o tomto bídném stavu, do něhož staví člověka pouhá

příroda. Má však možnost z něho vyjít, částečně díky svým vášním, částečně svým rozumem.

14. Vášně, které vedou člověka k míru, jsou strach ze smrti, touha po věcech, jež jsou nezbytné pro pohodlný život, a naděje, že jich lze píli dosáhnout. A rozum předkládá vhodné články míru, které mohou přivést lidi ke shodě. Těmto článkům se jinak říká zákony přírody. Pojednám o nich podrobněji v následujících dvou kapitolách.

Vášně, které lidi vedou k míru

XIV.

O prvním a druhém přirozeném zákonu a o smlouvách

1. PŘIROZENÉ PRÁVO, které myslitelé obvykle nazývají *ius naturale*, je svoboda každého člověka uplatňovat svou moc, jak sám chce, k zachování své vlastní přirozenosti, to znamená svého vlastního života, a tedy k tomu, aby dělal cokoli, co podle vlastního úsudku a rozumu bude považovat za nejvhodnější prostředek k tomuto cíli.

Co je přirozené právo

2. SVOBODOU se ve vlastním významu toho slova rozumí nepřítomnost vnějších překážek. Tyto překážky mohou člověka často připravit o část jeho moci dělat to, co chce, ale nemohou mu zabránit použít moci, která mu zbyla, tak jak mu přikazuje jeho úsudek a rozum.

Co je svoboda

3. ZÁKON PŘÍRODY (*lex naturalis*) je předpis neboli obecné pravidlo objevené rozumem, které člověku zakazuje dělat to, co ničí jeho život nebo ho zbavuje prostředků nezbytných k jeho zachování, a opomíjet to, pomocí čeho – jak věří – by se mohl nejlépe zachovat. I když ti, kdo hovoří o tomto tématu, mají ve zvyku směšovat *ius a lex, právo a zákon*, mělo by se mezi nimi rozlišovat; neboť PRÁVO spočívá ve svobodě jednat, nebo se zdržet, zatímco ZÁKON určuje a zavazuje k jednomu z nich. Zákon a právo se tedy liší stejně jako závazek a svoboda, které jsou v jedné a téže věci neslučitelné.

Co je zákon přírody

Rozdíl mezi právem a zákonem

4. A jelikož je stav člověka (jak bylo vyloženo v předchozí kapitole) stavem války každého proti každému, v němž se každý

Každý člověk má přirozené

právo na vše	řídí vlastním rozumem a není nic, co by mu mohlo pomoci před svými nepřáteli ochránit svůj život, plyne z toho, že za tohoto stavu má každý člověk právo na každou věc, dokonce i na tělo každého druhého. A proto dokud trvá toto přirozené právo každého člověka na každou věc, není jistoty pro žádného z nich (ať už je sebesilnější a sebemoudřejší), že prožije čas, který příroda obvykle člověku dopřává. V důsledku toho předpisem neboli obecným pravidlem rozumu je: <i>Každý člověk má usilovat o mír, dokud má naději jej dosáhnout; a když jej dosáhnout nemůže, smí vyhledat a využít všechny prostředky a výhody války.</i> První část tohoto pravidla obsahuje první a základní zákon přírody, totiž <i>Vyhledávej a zachovávej mír.</i> Druhá shrnuje přirozené právo, což je: <i>Bránit se všemi prostředky, jimiž se bránit můžeme.</i>
Základní zákon přírody	5. Z tohoto základního zákona přírody, který lidem přikazuje usilovat o mír, se odvozuje druhý zákon: <i>Člověk má být ochoten, jsou-li ochotni i jiní, vzdát se svého práva na vše do té míry, jakou pokládá za nezbytnou pro mír a sebeobranu, a spokojit se s tak velkou svobodou ve vztahu k jiným lidem, jakou by sám přiznal jiným ve vztahu k sobě.</i> Dokud si totiž každý ponechává právo dělat cokoli, co se mu zlíbí, dotud jsou všichni lidé ve stavu války. Jestliže se však jiní nevzdají svých práv stejně jako on, nemá nikdo důvod vzdávat se toho svého. Tím by se totiž nepřiblížil míru, nýbrž by se vydal napospas jiným, k čemuž není nikdo povinován. Tomu odpovídá zákon evangelia: <i>Cokoli vyžaduješ, aby jiní dělali tobě, to dělej i ty jim, a zákon všech lidí: quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.</i>
Druhý zákon přírody	6. <i>Vzdát se svého práva</i> na jakoukoli věc znamená <i>zřici se svobody</i> bránit jinému v prospěchu z jeho vlastního práva na ni. Neboť ten, kdo se zřiká svého práva nebo je převádí na druhé, nedává tím nikomu jinému právo, které předtím neměl, protože není nic, na co by každý neměl právo od přírody; pouze mu ustoupí z cesty, aby mohl užívat svého původního práva bez zábran z jeho strany, nikoli ze strany jiného. Takže účinek, který dopadá na jednoho z toho, že ten druhý odstoupí od svého práva, je pouhým zmírněním překážek při uplatňování jeho původního práva.
Co znamená zřici se nějakého práva	7. Práva se někdo vzdává buď prostým zřeknutím, nebo převodem na jiného: <i>prostým ZŘEKNUTÍM</i> se práva vzdává, když
Co znamená vzdát se	

se nestará, komu z toho plyne prospěch; PŘEVODEM, když zamýšlí, aby prospěch z toho plynul nějaké určité osobě nebo osobám. A když někdo opustil nebo udělil své právo, pak se říká, že je POVINEN nebo VÁZÁN nepřekážet těm, jimž toto právo udělil nebo přenechal, aby z něho měli prospěch; a že by měl – a že je to jeho POVINNOST – neučinit tento svůj dobrovolný čin neplatným; a že takové překážení je NESPRAVEDLNOST a BEZPRÁVÍ jakožto *sine iure*, neboť práva se předtím zřekl nebo je převedl. Takže *bezprávi* nebo *nespravedlnost* se ve světských sporech jaksí podobá tomu, co se v disputacích učenců nazývá *absurdnost*. Jako se totiž u nich absurdností nazývá, když se protirečí počátečnímu tvrzení, tak se v běžném světě nazývá nespravedlností a bezprávím, když se dobrovolně neudělá to, co mělo být od počátku uděláno dobrovolně. Způsob, jímž se někdo prostě zřiká svého práva nebo je převádí na druhé, spočívá v prohlášení nebo oznámení nějakým smluvným a dostatečným znakem nebo znaky, že se jej zřiká nebo že je převádí, anebo že se jej zřekl nebo je převedl na toho, kdo jej přijímá. Těmito znaky jsou buď jen slova, nebo jen činy, anebo (jak to nejčastěji bývá) slova i činy. A ony jsou *pouta*, jimiž jsou lidé svázáni a zavázáni: pouta, jejichž síla nespočívá v jejich přirozenosti (neboť nic se neruší snadněji než slovo člověka), nýbrž ve strachu před nějakým neblahým důsledkem porušení.

8. Kdykoli někdo převádí své právo nebo se jej zřiká, činí tak buď s ohledem na nějaké na něho recipročně převedené právo, nebo v naději na nějaké jiné dobro. Je to totiž dobrovolný akt a předmětem dobrovolných aktů každého člověka je nějaké *dobro pro něho samého*. A proto existují práva, jichž se nikdo nemůže slovy nebo jinými znaky vzdát či je převést. Za prvé se nikdo nemůže zřici práva klást odpor těm, kdo ho násilně napadají, aby ho zbavili života, neboť to nelze pochopit jako úsilí o nějaké dobro pro sebe. Totéž lze říci o zraněních, poutech nebo uvěznění, jednak proto, že z takového snášení neplyne žádný prospěch, jaký může plynout ze snášení zranění nebo uvěznění druhého, a jednak proto, že když člověk vidí, že jiní vůči němu chystají násilí, nemůže vědět, zda zamýšlejí jeho smrt, či nikoli. A konečně motiv a cíl, pro něž se někdo práva zřiká nebo je

nějakého práva
Co znamená
právo převést

Závazek

Povinnost

Nespravedlnost

Ne všechna
práva jsou
převoditelná

prevádí, není nic jiného než zajištění své osoby s ohledem na svůj život a na prostředky, jak jej zajistit tak, aby ho neomrzelo. A proto když se zdá, že se někdo slovy nebo jinými znaky připravuje o cíl, pro který jsou určeny, nemá se tomu rozumět, jako by to tak mýnil, nebo že je to jeho vůle, ale že neví, jak se taková slova a činy mají vykládat.

Co je smlouva

9. Vzájemný převod práv je to, co lidé nazývají SMLOUVA.

10. Je rozdíl mezi převodem práva na nějakou věc a převodem nebo předáním, tj. vydáním věci samé. Věc se totiž může vydat společně s předáním práva jako při koupi a prodeji za hotové, nebo může být vydána někdy později jako při výměně zboží či pozemků.

Co je úmluva

11. Dále, jeden ze smluvních partnerů může vydat to, co bylo smlouveno z jeho strany, a dovolit druhému, aby své závazky splnil v určené pozdější době; mezitím mu věří. V tomto případě se smlouva z jeho strany nazývá DOHODA nebo ÚMLUVA. Nebo se obě strany ve smlouvě dohodnou, že se nějaký úkon učiní až později. V těchto případech se tomu, kdo má jednat v nadcházejícím čase, důvěřuje; jeho jednání se nazývá *dodržení slibu* nebo zachování věrnosti a jeho nejednání, je-li dobrovolné, *věrolomnost*.

Dobrovolný dar

12. Není-li převod práv vzájemný, nýbrž jeden z partnerů převádí práva v naději, že získá přátelství nebo službu toho druhého či jeho přátel, anebo v naději, že získá pověst člověka milujícího svého bližního nebo velkodušného, anebo aby zbavil svou mysl bolesti ze soucitu, anebo v naději na odměnu v nebi, pak to není smlouva, nýbrž DAR, DOBROVOLNÝ DAR, MILOST, kterážto slova znamenají jedno a totéž.

Výslovné znaky smlouvy

13. Znaky smlouvy jsou buď *výslovné*, nebo *odvozené*. Výslovné znaky jsou slova pronesená s pochopením jejich významu. Taková slova se vztahují buď *k přítomnosti*, nebo *k minulosti* jako „dávám“, „udělují“, „dal jsem“, „udělil jsem“, „mou vůlí je, aby to patřilo tobě“, anebo k budoucnosti, jako „dám“, „udělím“. Slovům, která se vztahují k budoucnosti se říká SLIB.

Slib

Odvozené znaky smlouvy

14. Znaky odvozené jsou někdy důsledky slov, jindy důsledky mlčení, někdy důsledky jednání, jindy důsledky zdržení se jednání. Obecně řečeno je odvozený znak jakékoli smlouvy cokoli, co dostatečně prokazuje vůli smluvního partnera.

15. Samotná slova, pokud se vztahují k budoucnosti a obsahují pouhý slib, jsou nedostatečným znakem dobrovolného daru, a nejsou proto závazná. Pokud se totiž vztahují k budoucnosti jako „zítra dám“, jsou znakem, že jsem ještě nedal, a že tedy mé právo nebylo převedeno, ale zůstává mně, dokud je nepřevedu nějakým jiným úkonem. Jsou-li však v čase přítomném nebo minulém, jako „dal jsem“ nebo „dávám, aby to bylo odevzdáno zítra“, pak je mé zítřejší právo odevzdáno dnes, a to díky slovům, třebaže neexistuje žádný jiný projev mé vůle. Je však velký rozdíl ve významu těchto slov: „*Volo hoc tuum esse cras*“ a „*Cras dabo*“, to jest mezi: „Chci, aby to zítra bylo tvé“ a „Zítra ti to dám“, neboť slovo „chci“ v první větě znamená akt přítomné vůle, zatímco ve druhé to znamená slib aktu vůle budoucí. A proto první slova vyslovená v přítomnosti převádějí budoucí právo, avšak druhá, která se týkají budoucnosti, nepřevádějí nic. Jsou-li však – kromě slov – jiné znaky vůle převést nějaké právo, pak i když dar je dobrovolný, může být právo na něj chápáno jako převedené slovy, jež se týkají budoucnosti. Když například někdo vyhlásí cenu pro toho, kdo doběhne do cíle jako první, pak jde o dobrovolný dar – třebaže se jeho slova týkají budoucnosti – a právo přechází na druhého. Pokud totiž nechtěl, aby se jeho slovům takto rozumělo, neměl soutěžící nechat běžet.

16. Ve smlouvách nepřechází právo na druhého jen tehdy, týkají-li se slova přítomného nebo minulého času, ale také týkají-li se budoucnosti. Každá smlouva je totiž vzájemným převodem nebo výměnou práva, a ten, kdo pouze slibuje, protože již měl nějaký prospěch z toho, že sliboval, musí být chápán tak, jako by chtěl, aby právo přešlo na druhého. Kdyby totiž nebyl srozuměn s tím, že jeho slova byla takto chápána, nesplnil by ten druhý svou část předem. A proto při koupi a prodeji, jakož i při jiných smluvních aktech, se slib rovná úmluvě, a je tudíž závazný.

17. O tom, kdo jako první plní smlouvu, se říká, že SI ZASLOUŽÍ to, co má obdržet plněním od druhého; a je mu to *dluženo*. Podobně, když je před mnohými lidmi vyhlášena cena, která má být dána pouze tomu, kdo zvítězí nebo když se hodí do davu mince k užitku jen toho, kdo je chytí – ačkoli se jedná o dobrovolný dar –, přesto takto zvítězit nebo něco chytit znamená, že *si to zasloužil* a že je mu to *dluženo*. Právo je totiž převedeno

Dobrovolný dar se pronáší slovy o přítomnosti, nebo budoucnosti

Znaky smlouvy jsou slova týkající se minulosti, přítomnosti a budoucnosti

Co je zásluha

vyhlášením ceny a hozením mincí, třebaže až výsledkem sou-
těže je určeno komu. Mezi těmito dvěma druhy zásluh je však
následující rozdíl: při smlouvě si zasluhuji něco na základě své
vlastní moci a potřeb smluvního partnera, zatímco u dobrovolné-
ho daru je mi zásluha dána jen díky dobrotě dárce. Při smlouvě
si zasluhuji ze strany smluvního partnera, aby se vzdal svého
práva, zatímco při daru si nezasluhuji, aby se dárce vzdal svého
práva, nýbrž aby, když už se jej vzdá, se stalo spíš mým právem
než někoho jiného. A toto, domnívám se, je význam onoho scho-
lastického rozlišení mezi *meritum congrui* a *meritum condigni*.
Všemohoucí Bůh totiž slíbil ráj lidem, kteří – jsouce zaslepeni
tělesnými touhami – dokážou putovat tímto světem podle příkazů
a omezení, jež jim stanovil. O tom, kdo takto putuje, se pak tvrdí,
že si zasloužil ráj *ex congruo*. Protože však nikdo nemůže vy-
žadovat toto právo na základě své vlastní řádnosti nebo jakékoli
jiné vlastní moci, nýbrž jen ze svobodné milosti Boží, říkají, že
ráj si nikdo nezasluhuje *ex condigno*. To je, domnívám se, vý-
znam tohoto rozlišení. Jelikož se však disputující neshodnou na
významu vlastních odborných termínů déle, než to slouží jejich
účelům, nebudu o jejich významu nic tvrdit. Říkám jen toto:
pokud je dán dar neurčeně jako cena, o níž se má soutěžit, pak
si jej vítěz zasloužil a může jej požadovat jako dluh.

18. Úmluva, při níž žádná ze stran neplní svůj závazek oka-
mžitě, nýbrž si vzájemně důvěřují, a která je uzavřena v ryzím
přirozeném stavu (což je stav války každého proti každému), je
neplatná při jakémkoli důvodném podezření. Je-li však nad obě-
ma partnery ustanovena společná moc s právem a dostatečnou
silou vynutit její plnění, pak úmluva není neplatná, neboť ten,
kdo ji plní první, nemá žádnou jistotu, že ji později splní i dru-
hý, neboť pouta slov jsou příliš slabá, aby krotila lidskou ctižá-
dost, lakotu, hněv a jiné vášně bez strachu z nějaké donucovací
moci, kterou v čistě přirozeném stavu – kdy jsou si všichni
lidé rovni a sami posuzují oprávněnost vlastních obav – nelze
předpokládat. A proto se ten, kdo plní svůj závazek jako první,
vydává v moc svého nepřítele v rozporu s právem, jehož se
nikdy nemůže vzdát, na obranu vlastního života a prostředků
k jeho zajištění.

19. Avšak v politickém stavu, kde existuje moc zřízená k tomu,
aby donutila ty, kdo by jinak porušili své slovo, už taková obava
není důvodná. A proto ten, kdo má podle úmluvy plnit závazek
první, je povinen tak učinit.

20. Příčinou strachu, který činí takovou úmluvu neplatnou,
musí být vždy něco, co se vynoří po uzavření úmluvy jako nějaká
nová skutečnost nebo jiný znak vůle ji neplnit; jinak to nemůže
úmluvu učinit neplatnou, neboť to, co bylo s to člověka odradit
od slibu, by nemělo být považováno za překážku jeho plnění.

21. Ten, kdo převádí jakékoli právo, převádí do té míry, do
jaké je to v jeho moci, také prostředky k jeho užívání. Tím se
rozumí, že ten, kdo prodává půdu, převádí s ní také porost a vše,
co na ní roste; a kdo prodává mlýn, nesmí odvést vodu, která
jej pohání. A těm, kdo dávají nějakému člověku právo na suve-
rénní vládu, je rozuměno tak, že mu dávají právo vybírat daně
potřebné k vydržování vojáků a jmenovat úředníky pro výkon
spravedlnosti.

22. Sjednávat úmluvy s divokými zvířaty je nemožné, neboť
jelikož nechápou naši řeč, nechápou a nemohou přijmout jaký-
koli převod práva ani nějaké právo převést na jiného. Ale bez
vzájemného přijetí není možná žádná úmluva.

23. Sjednávat úmluvu s Bohem není možné jinak než pro-
střednictvím takových osob, k nimž Bůh promlouval, a to buď
nadpřirozeným zjevením, anebo svými zástupci, kteří pod ním
a v jeho jménu vládnou. Jinak totiž nevíme, zda jsou naše úmluvy
přijaty, či nikoli. A proto ti, kdo slibují cokoli, co je proti jakému-
koli zákonu přírody, slibují marně, neboť je nespravedlivé takový
slib činit. A jde-li o něco, co příkazuje zákon přírody, pak to není
slib, nýbrž zákon, který zavazuje.

24. Obsahem nebo předmětem úmluvy je vždy něco, co pod-
léhá rozvažování, neboť uzavřít úmluvu je akt vůle, to jest akt,
a to poslední akt rozvažování; proto ji chápeme vždy jako něco,
co má nastat a co je považováno za možné pro toho, kdo úmluvu
uzavírá.

25. Slibovat tedy něco, o čem se ví, že je to nemožné, není
úmluvou. Pokud se však později ukáže nemožným to, co bylo
dříve pokládáno za možné, pak je úmluva platná a zavazuje,
byť nikoli k věci samé, ale k její hodnotě, anebo, je-li to také

Právo na účel
zahrnuje právo
na prostředky

Žádná úmluva
se zvířaty

Ani není
možná úmluva
s Bohem,
děje-li se bez
zvláštního
zjevení

Úmluva
může být jen
o možném
a budoucím

Kdy jsou
úmluvy
o vzájemné
důvěře neplatné

nemožné, k upřímnému úsilí naplnit tolik, kolik je možné, neboť nikdo nemůže být povinován vykonat víc.

Jak se stávají úmluvy neplatnými

26. Lidé jsou osvobozeni od svých úmluv dvojím způsobem: tím, že je splní, nebo tím, že se jim odpustí. Splnění je totiž přirozeným koncem závazku a odpustění je navrácením svobody; je to zpětný převod onoho práva, na němž byl závazek založen.

Úmluvy vynucené strachem jsou platné

27. Úmluvy, které byly uzavřeny ze strachu v ryzím přirozeném stavu, jsou závazné. Například pokud se dohodnu s nepřitelem zaplatit výkupné nebo mu po celý svůj život sloužit, jsem tím vázán. Je to totiž smlouva, jíž někdo získává dobrodiní života a druhý oplátkou peníze nebo službu, a proto tam, kde neexistuje žádný jiný zákon (jako je tomu v ryzím přirozeném stavu), který by to zakazoval splnit, je úmluva platná. Proto váleční zajatci, pokud se jim důvěřuje, že zaplatí výkupné, jsou povinni je zaplatit; a pokud slabší vladař ze strachu uzavře se silnějším nevýhodný mír, je zavázán jej dodržovat, dokud (jak bylo výše řečeno) se neobjeví nějaká nová a oprávněná příčina strachu z obnovení války. A dokonce ve státě, jsem-li donucen vykoupit se z moci loupežníka slibem peněz, jsem povinen mu zaplatit, pokud mne toho nezproští politický zákon. Neboť cokoli smím zákonně udělat bez závazku, k tomu se smím zákonně zavázat úmluvou ze strachu, a to, k čemu jsem se zákonně úmluvou zavázal, nemohu zákonně porušit.

Dřívější úmluva s jedním člověkem činí pozdější úmluvu s jiným neplatnou

28. Dřívější úmluva činí neplatnou úmluvu pozdější, neboť ten, kdo dnes na někoho převedl své právo, je už nemá, aby je zítra převedl na jiného, a proto pozdější slib žádné právo nepřevádí, ale je neplatný.

Úmluva člověka o tom, že se nebude bránit, je neplatná

29. Úmluva nebránit se násilí násilím je vždy neplatná, neboť (jak jsem ukázal výše) nikdo nemůže převést nebo se vzdát svého práva chránit se před smrtí, zraněním a uvězněním (jejichž odvrácení je jediným cílem zřeknutí se jakéhokoliv práva). A proto slib neodporovat násilí v žádné úmluvě žádné právo nepřevádí ani nikoho nezavazuje, neboť i když je možné uzavřít následující úmluvu: „Pokud neudělám to a to, zabij mne“, nelze dohodnout toto: „Pokud neudělám to nebo ono, nebudu ti odporovat, když mne přijdeš zabít.“ Člověk totiž přirozeně volí raději menší zlo, a to nebezpečí smrti, když klade odpor, než větší zlo, totiž jistotu a okamžitou smrt, jestliže odpor neklade. A pravdivost toho

všichni lidé uznávají, když dávají zločince vést na popravu a do vězení ozbrojenou stráží, přestože tito zločinci souhlasili se zákonem, podle něž jsou odsouzeni.

30. Neplatná je rovněž úmluva obviňovat sám sebe bez jistoty omilostnění, neboť v přirozeném stavu, kde je každý soudcem, není místa pro žalobu a v politickém stavu následuje po žalobě trest, jemuž, jakožto násilí, není nikdo zavázán nestavět se na odpor. Totéž platí pro obžalobu osob, jejichž odsouzením někdo upadne do bídy, jako například jde-li o otce, manželku nebo nějakého dobrodince. Když totiž svědectví takového žalobce není dáno dobrovolně, musí se chápat, jako že je přirozeně vadné, a proto nemá být uznáváno. A člověk, jehož svědectví se nemá důvěřovat, není povinen je učinit. Za svědectví nelze uznat ani žaloby vynucené mučením. Mučení má totiž sloužit pouze jako prostředek k vyslovení domněnky a vnesení světla do dalšího vyšetřování a hledání pravdy. A to, co bylo v takovém případě přiznáno, má za cíl ulevit mučenému, nikoli informovat mučitele, a proto by nemělo mít věrohodnost dostatečného svědectví. Ať se totiž mučený osvobozuje od mučení obviněním pravdivým nebo nepravdivým, činí tak na základě práva zachovat si svůj život.

Nikdo není povinen obviňovat sám sebe

31. Jak jsem výše poznamenal, moc slov je příliš slabá na to, aby přiměla lidi plnit jejich úmluvy; přesto jsou v lidské povaze dva myslitelné způsoby jak ji posílit. A těmi jsou buď strach z důsledků porušení daného slova, nebo hrdost či pýcha vyvolávající zdání, že nebylo třeba je porušit. To druhé je šlechetnost, příliš vzácná na to, než aby se dala předpokládat, obzvláště u těch, kdo usilují o bohatství, panování a smyslovou libost, což je největší část lidstva. Vášně, s níž je třeba počítat, je strach, který má dva velmi obecné předměty: jedním je moc neviditelných duchů, druhým je moc těch lidí, které by tím urazili. Z těchto dvou mocí, ačkoli první moc je větší, je strach z druhé obvykle přece jen větší. Strach z první moci je v každém člověku; je to jeho vlastní náboženství, které má místo v lidské přirozenosti už před politickou společností. Ne tak onen druhý strach, alespoň ne natolik, aby přiměl lidi dodržovat své sliby, neboť v ryzím přirozeném stavu není nerovnost moci poznatelná jinak než výsledkem boje, takže v době před politickou společností nebo při jejím přerušování válkou není nic,

Účel přísahy

co by mohlo posílit úmluvu o míru uzavřenou proti pokušení lakoty, ctižádosti, chtíče a jiné silné touhy kromě strachu před tou neviditelnou mocí, kterou každý uctívá jako Boha a které se bojí coby mstitelky své věrolomnosti. A proto jediné, co je možné mezi dvěma lidmi, kteří nejsou podrobeni politické moci, je přimět je, aby přísahali na Boha, jehož se bojí. Takové *prísahání* neboli PŘÍSEŽNÝ SLIB je forma výrazu připojená ke slibu, již slibující naznačuje, že nevykoná-li to, co slibuje, vzdává se milosti svého Boha anebo ho vyzývá, aby se mu pomstil. Taková byla pohanská formule: *Ať mne jinak Jupiter zabije, tak jako já zabijím toto zvíře*. A taková je naše formule: *Učiním to a to, k tomu mi dopomáhej Bůh*. A tato slova provázejí obřady a ceremonie, které užívá každý ve svém náboženství, aby byl strach z věrolomnosti o to větší.

32. Z toho je zřejmé, že přísaha učiněná podle jakékoli jiné formy nebo obřadu, než platí pro toho, kdo přísahá, je marná a není to žádná přísaha. Nelze přísahat při ničem, co přísahající nepokládá za Boha. Ačkoli totiž lidé někdy ze strachu nebo ve snaze lichotit přísahali při svých králích, chtěli, aby se tomu rozumělo tak, že jim přisuzují božskou čest. Z toho také vyplývá, že přísahat při Bohu zbytečně zesvětšuje jeho jméno a přísahat při něčem jiném, jako to dělají lidé v běžném hovoru, není žádným přísaháním, nýbrž jen bezbožným zvykem, vyvolaným přílišnou vášnivostí řeči.

33. A také je zřejmé, že přísaha k závazku nic nepřidává, neboť úmluva, je-li právoplatná, zavazuje před tváří Boží bez přísahy stejně jako s ní, a není-li právoplatná, nezavazuje vůbec, i když je stvrzena přísahou.

XV.

O jiných zákonech přírody

1. Z onoho zákona přírody, jímž jsme vázáni převést na jiného práva, která – kdybychom si je podrželi – by překázela míru lidstva, vyplývá třetí zákon, totiž *Necht' lidé plní své úmluvy*. Bez tohoto zákona jsou úmluvy marné a pouhá prázdná slova; a trvá-li právo všech na všechno, nadále zůstáváme ve stavu války.

2. V tomto zákoně přírody spočívá pramen a původ SPRÁVEDLNOSTI. Neboť tam, kde nepředcházela žádná úmluva, nebylo převedeno žádné právo, a každý má tedy právo na všechno, nemůže být žádné jednání nespravedlivé. Když však byla uzavřena úmluva, pak její porušení je *nespravedlivé*, a definice NESPRÁVEDLNOSTI není jiná než *nesplnění úmluvy*. A *vše, co není nespravedlivé, je spravedlivé*.

3. Jelikož však (jak bylo řečeno v minulé kapitole) úmluvy o vzájemné důvěře jsou neplatné, existuje-li strach, že jedna ze stran nesplní svůj závazek, a i když spravedlnost má svůj původ v uzavírání úmluv, přesto nespravedlnost neexistuje, nejsou-li odstraněny příčiny tohoto strachu, k čemuž nemůže dojít, dokud lidé žijí v přirozeném stavu války. A proto také než mohou být namísto slova „spravedlivý“ a „nespravedlivý“, *musí existovat nějaká donucovací moc, aby je hrůzou z trestu většího, než jsou výhody, jež lidé očekávají z porušování svých úmluv, donutila je dodržovat*. Tato moc musí existovat i proto, aby zajistila vlastnictví, které lidé vzájemnou smlouvou získají jako odškodnění za obecné právo, jehož se vzdali. Žádná taková moc však neexistuje, pokud se neustaví stát. To lze vyvodit i z běžné scholastické definice spravedlnosti, která zní: „Spravedlnost je trvalá vůle dát každému, co jeho jest“, a proto tam, kde není žádné *mé*, to jest žádné vlastnictví, není ani žádná nespravedlnost; a kde není zřízena donucovací moc, to jest stát, tam není žádné vlastnictví, neboť všichni mají právo na vše. Proto tam, kde není stát, není nic nespravedlivé. Podstata spravedlnosti tedy spočívá v dodržování platných úmluv, proto platnost úmluv počíná až s ustavením politické moci postačující k tomu, aby lidi donutila je dodržovat. A teprve tehdy začíná i vlastnictví.

4. Blázen si řekl ve svém srdci, že není nic takového jako spravedlnost, a někdy to říká i svým jazykem, když vážně tvrdí, že, jelikož do péče každého člověka bylo svěřeno jeho vlastní zachování a spokojenost, není důvodu, proč by každý neměl dělat vše, co by mohlo podle jeho názoru k tomuto cíli vést. A proto se nepřiči rozumu ani plnit nebo neplnit, ani dodržovat nebo nedodržovat úmluvy, pokud to vede k prospěchu člověka. On nepopírá, že úmluvy existují a že se někdy porušují, někdy zachovávají, a že takové porušování lze nazvat nespravedlností,

Co je
spravedlnost
a nespravedlnost

Spravedlnost
a vlastnictví
začínají spolu
s ustavením
státu

FOOLE
Spravedlnost
není proti
rozumu

Forma přísahy

Přísaha je
možná jen před
Bohem

Přísaha nic
nepřidává
k závazku

Třetí
zákon přírody:
spravedlnost

zatímco jejich zachování spravedlností. Táže se však, zda nespravedlnost, když se odstraní strach z Boha (neboť týž blázen si v srdci řekl, že žádný Bůh není), nestojí na straně rozumu, který velí každému člověku pečovat o jeho vlastní dobro, a to zejména tehdy, vede-li k takovému prospěchu, který umožní člověku nedbat nejen kárání a hany, ale ani moci jiných. Království Boží se získává násilím, ale co kdyby se dalo získat nespravedlivým násilím? Bylo by proti rozumu získat je takto, pokud nám tím nemůže nastat újma? A není-li to proti rozumu, není to ani proti spravedlnosti; jinak nelze schválit spravedlnost jako dobro. Na základě takové úvahy se dostalo i úspěšné ničemnosti jména ctnost. A někteří lidé, kteří ve všem ostatním porušení daného slova zakazují, je přesto dovolují, když jde o získání království. Pohané, kteří věřili, že Saturna svrhl jeho syn Jupiter, přesto téhož Jupitera pokládali za mstitele nespravedlností, což se poněkud podobá zákonu v Cokeových *Commentaries on Littleton*, kde se říká, že „i když je právoplatný dědic trůnu odsouzen za zradu, koruna mu přesto připadne, a odsouzení bude *eo instante* neplatné“.¹⁰ Takové příklady svádí k závěru, že pokud právoplatný dědic království zabije toho, kdo má království v držbě, třebaže je to jeho otec, můžete to nazvat nespravedlností nebo libovolným jiným jménem, nikdy se to však nemůže přičít rozumu, neboť cíl všeho dobrovolného jednání lidí směřuje k jejich vlastnímu prospěchu a nejrozumnější jsou taková jednání, která nejvíc vedou k jejich cílům. Toto lákavé uvažování je nicméně mylné.

5. Nejde zde totiž o vzájemné sliby, při nichž žádná strana nemá jistotu, že budou splněny, jako když nad slibujícími stranami není stanovena politická moc: takové sliby totiž nejsou úmluvami. Tam, kde však jedna strana již slib splnila nebo kde existuje moc, která ji k tomu donutí, otázka zní, zda splnění je, nebo není v rozporu s rozumem, to jest ku prospěchu druhé strany slib splnit. A já říkám, že to není v rozporu s rozumem. K ozřejmení

¹⁰ Sir Edward Coke (1552–1634), anglický právník, který ovlivnil ústavní právo v Anglii. První svazek jeho *The Institutes of the Laws of England* (London 1629²) byl překladem a komentářem Littletonova díla *Treatise on Tenures*. – Pozn. překl.

této věci zvažme následující. Za prvé, když někdo dělá něco, o čem lze předvídat nebo u čeho lze počítat s tím, že to povede ke zkáze, ale když nastane náhoda, kterou nemohl očekávat a která vše obrátí v jeho prospěch, taková náhoda přesto neučiní to, co udělal, ani rozumným, ani moudrým. Za druhé, ve stavu války, kdy je každý každému nepřítelem, jelikož schází společná moc, která by všechny udržovala ve strachu, nemůže nikdo doufat, že se vlastní silou nebo vlastním důvtipem bez pomoci spojenců ubrání zkáze. Zde každý očekává tutéž obranu od spojenců jako kdokoli jiný. A proto ten, kdo prohlásí, že pokládá za rozumné oklamat ty, kdo mu pomáhají, nemůže k zajištění své bezpečnosti rozumně očekávat víc, než co mu poskytne jeho vlastní síla jako jednotlivce. A proto ten, kdo poruší svou úmluvu a dává tím najevo, že tak může rozumně činit, nemůže být přijat do žádné společnosti, která se sjednocuje za účelem míru a obrany, leda v důsledku omylu těch, kdo ho přijímají. A je-li přijat, nemůže se v ní udržet, aniž by přijímající nahlédli nebezpečnost svého omylu. Člověk však nemůže rozumně počítat s takovými omyly jako s prostředky své bezpečnosti, a proto ať už ve společnosti zůstane, nebo je z ní vyloučen, zahyne. A žije-li ve společnosti, pak díky omylům druhých, které nemohl ani předvídat, ani s nimi počítat, a tedy v rozporu s důvodem své sebezáchovy. A podobně všichni, kdo nepřispívají k jeho zkáze, ho trpí jen z neznalosti toho, co je pro ně dobré.

6. Pokud jde o příklad dosáhnout jakýmkoli způsobem jistého a trvalého nebeského štěstí, jde o lehkovážnost, neboť existuje pouze jeden myslitelný způsob, a tím je úmluvu neporušovat, nýbrž dodržovat.

7. Pokud jde o druhý příklad, o dosažení suverenity rebelií, je zřejmé, že i když se účinek dostaví, přesto, jelikož se nedá rozumně očekávat, spíše naopak, a jelikož jiní se učí takový zisk také tak získávat, se takový pokus protíví rozumu. Spravedlnost, to jest dodržování úmluv, je proto pravidlem rozumu, které nám zakazuje dělat cokoli, co ohrožuje náš život; a je tedy zákonem přírody.

8. Jsou lidé, kteří jdou ještě dále a nepovažují za zákon přírody ta pravidla, která napomáhají zachovat lidský život člověka na zemi, nýbrž ta, která vedou k dosažení věčného štěstí po smrti,

k čemuž, jak věří, může dopomoci porušování úmluv, které je tím spravedlivé a rozumné. Tito se domnívají, že je záslužné zabít, svrhnout anebo se vzbouřit proti suverénní moci, ustanovené nad nimi jejich vlastním souhlasem. Protože však neexistuje žádné přirozené poznání o tom, co bude s člověkem po smrti, a ještě méně je známo, jaké odměny se pak dostane těm, kdo porušili dané slovo, a protože je známa jen víra založená na mínění jiných, kteří to vědí nadpřirozeným způsobem nebo proto, že znají ty, kteří znají ty, kteří znali jiné, kteří to věděli nadpřirozeným způsobem, nelze porušení daného slova nazvat příkazem rozumu či přírody.

Úmluvy nezrušené vadou osoby, s níž byly uzavřeny

9. Jiní lidé, kteří uznávají, že dodržet dané slovo je zákonem přírody, činí nicméně výjimku u určitých osob, jako jsou kacíři a ti, kdo své úmluvy vůči jiným zpravidla neplní, což je také proti rozumu. Jestliže totiž jakákoli lidská chyba stačí, abychom svou úmluvu s takovými lidmi zrušili, měla by i táž chyba podle rozumu stačit k tomu, aby nám zabránila úmluvu s nimi uzavřít.

Co je spravedlnost lidí a spravedlnost činů

10. Jsou-li jména „spravedlivý“ a „nespravedlivý“ přisuzována lidem, znamenají jednu věc, jsou-li přisuzována činům, věc druhou. Jsou-li přisuzována lidem, znamenají shodu nebo neshodu mravů s rozumem. Jsou-li však přisuzována činům, znamenají rovněž shodu nebo neshodu s rozumem, nikoli však mravů nebo způsobu života, ale jednotlivých činů. Spravedlivý člověk je proto ten, kdo se ze všech sil snaží, aby jeho činy byly spravedlivé, a nespravedlivý je ten, kdo na to nedbá. A takoví lidé jsou v našem jazyce častěji nazýváni „řádní“ a „nepoctiví“ než „spravedliví“ a „nespravedliví“, třebaže smysl je týž. Řádný člověk proto neztrácí ono označení kvůli jednomu nebo několika nespravedlivým činům vyvolaným náhlou vášní nebo omylem ve věcech či osobách. Ani nepoctivý člověk neztrácí tento svůj charakter kvůli činům, které vykoná nebo jichž se zdrží ze strachu, neboť jeho vůle se neřídí spravedlností, nýbrž zdánlivým prospěchem z toho, co hodlá učinit. To, co lidským činům dodává nádech spravedlnosti, je určitá zřídka se vyskytující šlechetnost nebo rozšafnost odvahy, díky níž člověk opovrhne být zavázán podvodu nebo porušování slibu za spokojenější život. Právě tato spravedlnost v mravech se má na mysli, když je spravedlnost nazývána ctností a nespravedlnost nečestí.

11. Avšak spravedlnost v činech neoznačuje člověka jako spravedlivého, nýbrž *bez viny*; a nespravedlnost v činech (což se také nazývá bezpráví) ho označuje jako *vinného*.

12. Dále platí, že nespravedlnost v mravech je dispozice neboli náchylnost dopouštět se bezpráví a je nespravedlností ještě dříve, než se obrátí v čin, a to bez předpokladu kohokoli, komu bylo bezpráví učiněno. Avšak nespravedlnost v činu (neboli bezpráví) předpokládá, že určité osobě bylo učiněno bezpráví, totiž té, s níž byla uzavřena úmluva. A proto mnohdy se jednomu stane bezpráví, zatímco druhý utrpí škodu. Jako když pán poručí svému sluhovi, aby dal peníze cizinci; jestliže se tak ovšem nestane, bylo učiněno bezpráví pánovi, jehož měl sluha podle dřívější úmluvy poslechnout. Škodu však utrpěl cizinec, vůči němuž sluha žádný závazek neměl, a jenž tudíž nemohl bezpráví utrpět. A proto si také mohou ve státech soukromné osoby navzájem odpouštět své dluhy, nikoli však loupeže či jiné násilnosti, jimiž jsou poškozeni, neboť nezaplacení dluhů je bezprávím vůči nim samým, loupež a násilnost jsou však bezprávím na osobě státu.

Spravedlnost v mravech a spravedlnost v činech

13. Cokoli je učiněno člověku v souladu s jeho vůlí, kterou projevil původci činu, není vůči němu bezprávím. Jestliže se totiž původce činu nějakou předchozí úmluvou nevzdal svého původního práva dělat, co se mu zlíbí, nedochází k porušení úmluvy, a proto také k žádnému bezpráví vůči němu. A pokud se tohoto práva vzdal, pak jeho projevená vůle, aby tak bylo učiněno, je rozvázáním oné úmluvy, čímž opět nedochází k žádnému bezpráví vůči němu.

Nic, co se učinilo člověku s jeho vlastním souhlasem, nemůže být bezprávím

14. Spravedlnost činů dělí myslitelé na *komutativní* a *distributivní*. O první se pak říká, že spočívá na poměru aritmetickém, o druhé, že je založena na poměru geometrickém. Komutativní spravedlnost definují proto jako rovnost hodnoty věcí, které jsou předmětem smlouvy, a distributivní jako rozdělení stejného prospěchu lidem se stejnými zásluhami. Jako kdyby bylo nespravedlností dražší prodávat než kupovat nebo někomu dávat víc, než si zaslouží. Hodnota všech věcí, které jsou předmětem smlouvy, se poměruje touhou smluvních stran, a proto je spravedlivá taková hodnota, kterou jsou ochotny zaplatit. A zásluha (kromě toho, co je dáno úmluvou, kde plnění jedné

Komutativní a distributivní spravedlnost

strany zasluhuje plnění strany druhé a spadá pod spravedlnost komutativní, nikoli distributivní) není vyžadována spravedlností, nýbrž je odměněna pouze z milosti. A proto rozlišení v tom smyslu, v jakém bývalo zpravidla vykládáno, není správné. Komutativní spravedlnost je přísně vzato spravedlností smluvní strany, to jest plněním úmluvy při kupování a prodávání, najímání a pronajímání, půjčování a vypůjčování, směňování, vyměňování a jiných smluvních aktech.

15. A distributivní spravedlnost je spravedlností rozhodce, to jest aktem definování toho, co je spravedlivé. Pokud rozhodce vykoná, co mu bylo svěřeno (důvěřují-li mu ti, kteří ho rozhodcem učinili), pak se říká, že distribuoval každému, co mu patří. A toto je vskutku spravedlivá distribuce a může se jí říkat (i když nesprávně) distributivní spravedlnost, přesněji však ekvita, což je také zákon přírody, jak bude vyloženo na patřičném místě.

16. Jako spravedlnost závisí na předchozí úmluvě, tak VDĚČNOST závisí na předchozí milosti, to jest na předchozím dobrovolném daru. A toto je čtvrtý zákon přírody, který lze pojmut v následující podobě, totiž že *člověk, který získal z pouhé milosti jiného nějaký prospěch, se má snažit, aby dárce neměl žádný rozumný důvod litovat své dobré vůle*. Nikdo totiž nic nedává, leda s úmyslem dobra pro sebe, neboť dar je dobrovolný a předmětem všech dobrovolných činů člověka je jeho vlastní dobro. Kdyby lidé viděli, že o ně budou připraveni, nedojde k počátku dobré vůle nebo důvěry, a tedy ani k vzájemné pomoci, ani k smíru mezi lidmi, a proto by museli stále dále setrvávat ve stavu války, což odporuje prvnímu a základnímu zákonu přírody, který prikazuje lidem *usilovat o mír*. Porušení tohoto zákona se nazývá *nevděk* a má stejný vztah k milosti jako nespravedlnost k závazku vyplývajícímu z úmluvy.

17. Pátým zákonem přírody je OCHOTA, to jest, aby se každý člověk snažil přizpůsobit ostatním. K pochopení toho zvažme, že ve sklonech lidí ke společnosti nacházíme různost jejich povah, vyplývající z různosti jejich náklonností, nikterak nepodobnou té, kterou vidíme u kamenů svezných k stavbě nějaké budovy. Neboť stejně jako kámen, který pro svůj drsný povrch a nepravidelný tvar ubírá ostatním víc místa, než sám vyplňuje

a pro svou tvrdost se nedá snadno přitesat, a tudíž brání stavbě, je jako neužitečný a rušivý odhozen kameníky, tak se i člověk, který pro svou drsnou povahu usiluje, aby si podržel to, co je pro něho zbytečné, pro jiné však nutné a pro zarputilost svých vášní nemůže být napraven, musí být ze společnosti vynechán nebo vyhoštěn jako zátěž. Uvážíme-li totiž, že se má každý nejen po právu, nýbrž také z přirozené nutnosti snažit ze všech sil získat to, co je nezbytné pro jeho sebezáchovu, pak ten, kdo se proti tomu postaví kvůli nadbytečným věcem, je vinen válkou, jež pak bude následovat, a proto činí to, co jde proti základnímu zákonu přírody, který prikazuje *usilovat o mír*. Těm, kdo tohoto zákona dbají, se říká DRUŽNÍ (latinsky *commodi*), jejich opaku *tvrdohlaví, nespolečenští, svěhlaví, nepoddajní*.

18. Šestý zákon přírody zní: *Po poskytnutí záruk do budoucnosti by člověk měl odpustit minulé přečiny těm, kdo si to v pokání přejí*. ODPUŠTĚNÍ totiž není nic jiného než udělení míru. Je-li udělen těm, kdo setrvávají ve svém nepřátelství, neznamená odpuštění mír, nýbrž strach, avšak není-li uděleno těm, kdo skýtají záruky do budoucnosti, je to znamení odporu vůči míru, a tudíž se přičí zákonu přírody.

19. Sedmý zákon zní: *Při pomstě* (to jest odplatě zlého zlým) *se lidé nedívají na velikost minulého zla, nýbrž na velikost budoucího dobra*. Tím se nám zapovídá uvalit trest s jakýmkoli jiným záměrem než napravit provinilce nebo poučit jiné, neboť tento zákon vyplývá z předchozího zákona, který prikazuje odpuštění, je-li dána záruka do budoucna. Navíc pomsta, která nepřihlíží k příkladu a budoucímu prospěchu, je triumfem nebo hrdostí nad bolestí druhého, která nesměřuje k žádnému cíli (cíl je totiž něco, co nastane v budoucnu), a hrdost bez cíle je marnivostí a přičí se rozumu. Ublížíme-li někomu bezdůvodně, vede to ke vzniku války, což je proti zákonu přírody, a obecně se tomu říká *krutost*.

20. A protože všechny projevy nenávisti nebo pohrdání vyvolávají boj, neboť většina lidí dává raději v sázku svůj život, než aby se nepomstila, můžeme dát na osmé místo jako zákon přírody tento předpis: *Nikdo nemá činem, slovem, výrazem nebo gestem vyjádřit nenávist nebo pohrdání vůči druhému*. Porušení tohoto zákona se obvykle říká *opovržlivost*.

Čtvrtý
zákon přírody:
vděčnost

Pátý zákon pří-
rody: vzájemná
přizpůsobivost
nebo ochota

Šestý
zákon přírody:
schopnost
odpuštění

Sedmý zákon
přírody: při
pomstě mají
lidé na zřeteli
pouze budoucí
dobro

Osmý zákon
přírody: proti
opovržlivému
jednání

Devátý zákon
přírody: proti
pýše

21. Otázka, kdo je lepší člověk, není na místě v čistě přirozeném stavu, kde (jak bylo již výše ukázáno) jsou si všichni rovni. Nerovnost, která nyní existuje, byla zavedena politickými zákony. Víím, že Aristotelés v první knize své *Politiky* zakládá své učení na předpokladu, že někteří lidé jsou od přírody způsobilější vládnout, čímž míní ty moudřejší, k nimž se sám pro svou filosofii počítá. Jiné určil k tomu, aby sloužili (čímž míní ty, kdo mají silné tělo, ale nejsou filosofové jako on). Jako kdyby pána a sluhu nestanovil teprve souhlas lidí, ale rozdíl v důvtipu, což neodporuje jen rozumu, ale i zkušenosti. Je totiž jen velmi málo natolik pošetilých, kteří by nechtěli raději vládnout sobě, než si nechat vládnout jinými. Rovněž když moudří ve své domyšlivosti nedosáhnou vždy nebo často nebo téměř vůbec nikdy vítězství, bojují silou s těmi, kdo nedůvěřují své moudrosti. Pokud tedy příroda učinila lidi rovnými, musí se tato rovnost uznat; a pokud je učinila nerovnými, přesto, jelikož se lidé, kteří se domnívají, že si rovni jsou, nevstoupí do stavu míru jinak než za rovných podmínek, musí se taková rovnost přijmout. A proto uvádím jako devátý zákon přírody toto: *Každý má uznávat druhého jako od přírody sobě rovného.* Porušením tohoto příkazu je pýcha.

Desátý zákon
přírody: proti
aroganci

22. Na tomto zákonu závisí další: *Při vstupu do podmínek míru nepožaduje nikdo zachování jakéhokoli práva pro sebe, s jehož zachováním nesouhlasí pro každého z ostatních.* Jako je nezbytné, aby se všichni, kdo usilují o mír, vzdali určitých přirozených práv, to jest aby neměli svobodu dělat vše, co chtějí, je pro lidský život nutné některá práva zachovat, jako je právo vládnout vlastnímu tělu, užívat vzduch, vodu, pohyb, cest k chůzi z místa na místo a všechno ostatní, bez čeho člověk nemůže žít nebo žít dobře. Jestliže při sjednávání míru lidé pro sebe požadují to, co by nechtěli, aby bylo poskytnuto jiným, jednají proti předchozímu zákonu, který příkazuje uznat přirozenou rovnost, a tedy i proti zákonu přírody. Ty, kdo dbají tohoto zákona, nazýváme *skromnými*, a ty, kdo jej porušují, *arogantními*. Řekové nazývali porušení tohoto zákona *πλεονεξία*, což znamená, že někdo chce mít víc než svůj podíl.

Jedenáctý
zákon přírody:
ekvita

23. Také je-li někdo pověřen, aby rozhodoval mezi člověkem a člověkem, předpisuje zákon přírody, že je má posuzovat stejně. Bez tohoto zákona lze totiž spory mezi lidmi rozhodovat pouze

válkou. Proto ten, kdo je ve svém posuzování stranický, přispívá svým dílem k odrazování lidí od využívání soudců a rozhodců, a tudíž v rozporu se základním zákonem přírody zavdává příčinu k válce.

24. Dodržování tohoto zákona, to jest rovné rozdělení toho, co každému patří podle rozumu, se nazývá EKVITA a (jak jsem řekl výše) distributivní spravedlnost; jeho porušením je *stranickost*, *προσωποληψία*.

25. Z tohoto zákona vyplývá další zákon: *Věci, které se nedají dělit, se mají užívat společně, pokud je to možné a dovoluje-li to velikost věci, bez omezení; jinak poměrně, podle počtu těch, kdo na to mají právo,* neboť jinak je rozdělování nerovné a odporuje ekvité.

26. Jsou však určité věci, které se nedají ani rozdělit, ani užívat společně; pak požaduje zákon přírody, který předepisuje ekvitu, *aby se celé právo nebo (stanovujíc užívání střídavě) první držba určila losem,* neboť rovné rozdělení je zákon přírody a jiný způsob rovného rozdělování si nelze představit.

27. Jsou dva druhy losování: *arbitrární a přirozené.* Arbitrární je losování, na němž se dohodnou konkurenti, přirozené je buď *prvorozenství* (jemuž Řekové říkají *κληρονομία*, což znamená daný losem), nebo *první zábor.*

28. A proto věci, které nelze ani společně užívat, ani dělit, mají být přiznány prvnímu držiteli a v některých případech prvorozenému, jakožto získané losem.

29. Je rovněž zákon přírody: *Všem, kdo zprostředkovávají mír, se má zajistit bezpečná cesta,* neboť zákon, který příkazuje mír jako cíl, příkazuje zprostředkování jako prostředek, a prostředkem ke zprostředkování je bezpečná cesta.

30. Třebaže lidé nikdy nebudou ochotni dbát těchto zákonů, mohou vzniknout otázky ohledně nějakého činu: za prvé, zda byl, nebo nebyl vykonán, a za druhé, pokud byl vykonán, zda se tak stalo proti zákonu, nebo nikoli, z nichž první se nazývá otázkou *skutku*, druhá otázkou *práva*. A proto pokud se strany spolu nedohodnou, že se podřídí výroku někoho jiného, jsou vzdáleny míru stejně jako doposud. Tento jiný člověk, jehož výroku se podřizují, se nazývá ROZHODCE, A proto je zákonem přírody, že ti, kdo jsou ve sporu, podřizují své právo soudu rozhodce.

Dvanáctý
zákon přírody:
rovné užívání
věci společných

Třináctý
zákon přírody:
o losování

Čtrnáctý
zákon přírody:
o prvorozenství
a prvním
záboru

Patnáctý
zákon přírody:
o prostřednících

Šestnáctý
zákon přírody:
o podřízení
se výroku
rozhodce

97
Sedmnáctý
zákon přírody:
nikdo není
svým vlastním
rozhodcem

31. A uvážíme-li, že o každém člověku se předpokládá, že vše koná pro vlastní prospěch, není nikdo vhodným rozhodcem ve své vlastní při, i kdyby byl sebezpůsobilejší. Ekvita zaručuje každé straně stejné výhody, a je-li tedy jako rozhodce připuštěn jeden, musí být připuštěn i druhý; a tak spor, to jest příčina války, trvá nadále, a to v rozporu se zákonem přírody.

10
Osmnáctý
zákon přírody:
nikdo nemá
být rozhodcem,
má-li přirozený
důvod stranit

32. Z téhož důvodu by v žádné při neměl být přijat za rozhodce nikdo, kdo by měl z vítězství jedné strany zjevně větší zisk nebo vážnost nebo libost než z vítězství strany druhé. Vzal totiž úplatek (i kdyby mu byl k ničemu) a nikdo nemůže být povinen mu důvěřovat. A proto také spor a stav války trvají nadále, v rozporu se zákonem přírody.

13
Devatenáctý
zákon přírody:
o svědčích

33. A protože ve sporu týkajícím se *skutku* nesmí rozhodce (nejsou-li jiné argumenty) věřit jednomu člověku víc než druhému, musí věřit třetímu nebo čtvrtému nebo víc lidem. Jinak je totiž otázka nerozhodnuta a v rozporu se zákonem přírody ponechána násilnému řešení.

34. Toto jsou zákony přírody, které přikazují mír jako prostředek k zachově lidí žijících v kolektivech a týkají se výlučně učení o politické společnosti. Jsou ještě jiné věci, které vedou k záhubě jednotlivců jako opilství a veškeré jiné aspekty nestřídmosti, které lze tudíž zahrnout mezi věci, jež zákon přírody zakazuje. Není však nutné o nich mluvit, a ani sem vlastně nepatří.

Pravidlo,
pomocí něhož
můžeme snadno
prozkoumat
zákony přírody

35. Protože se může toto vyvozování přirozených zákonů zdát příliš subtilní, než aby je pochopili všichni lidé, z nichž většina je příliš zaměstnána zajišťováním své obživy a ostatním na jeho pochopení příliš nezáleží, byly shrnuty – aby se nikdo nemohl vymlouvat – v jeden prostý součet, pochopitelný i té nejtupější chápavosti: *Nečiň jinému, co nechceš, aby se činilo tobě*, což člověku ukazuje, že při učení se zákonům přírody nemusí dělat nic víc než poměřovat činy jiných lidí svými vlastními. A když se budou zdát příliš těžké, je třeba položit je na druhou miskou vah a své vlastní na jejich místo, aby vlastní vášně a sebeláska nepřidaly nic k jejich váze. A pak se mu žádný z těchto zákonů přírody nebude jevit než jako velmi rozumný.

Zákony přírody
zavazují vždy

36. Zákony přírody zavazují *in foro interno*, což znamená, že zavazují k touze po jejich uplatnění, avšak *in foro externo*, což

jest proměněné v činy, ne vždy. Neboť ten, kdo by byl skromný, tvárný a plnil vše, co slibuje, v čase a místě, kdy a kde by to nedělal nikdo jiný, by ze sebe udělal pouhou kořist jiných a přivodil si jistou záhubu, což odporuje základu všech zákonů přírody, směřujících k zachování lidské přirozenosti. A dále ten, kdo má dostatečnou jistotu, že ostatní budou vůči němu tyto zákony dodržovat, je sám nedodržuje, nehledá mír, nýbrž válku, a tedy násilné zničení své přirozenosti.

37. Jakékoli zákony, které zavazují *in foro interno*, mohou být porušeny nejen skutkem, který je v rozporu se zákonem, nýbrž i skutkem, který je se zákonem ve shodě, pokud si člověk myslí opak, neboť i když je jeho jednání v tomto případě ve shodě se zákonem, byl jeho úmysl proti němu, což tam, kde je závazek *in foro interno*, znamená porušení.

38. Zákony přírody jsou neměnné a věčné, neboť nespravedlnost, nevděk, arogance, pýcha, stranickost, rodinkaření a ostatní nelze nikdy učinit zákonnými. Nikdy se totiž nemůže stát, že by válka zachovávala život a mír ho hubil.

39. Tytéž zákony, protože zavazují pouze k touze a snaze – míním snaze nepředstírané a stálé –, lze snadno dodržet, neboť vyžadují pouze úsilí, a ten, kdo usiluje o jejich uplatnění, je dodržuje, a ten, kdo zákon dodržuje, je spravedlivý.

40. A věda o těchto zákonech je pravou a jedinou morální filosofií, neboť morální filosofie není ničím jiným než vědou o tom, co je dobré a špatné v hovoru a v lidské společnosti. *Dobro* a *zlo* jsou jména, která označují naše žádosti a averze, jež se liší podle různých temperamentů, zvyků a učení lidí. Různí lidé se neodlišují jen ve svém soudu týkajícím se smyslů neboli toho, co je příjemné a nepříjemné chuti, čichu, sluchu, hmatu a zraku, ale i v tom, co je v běžném životě slučitelné s rozumem, nebo co mu nelahodí. Dokonce též člověk je v různých dobách pokaždé jiný a jednou chválí čili nazývá dobrým to, co jindy haní a nazývá špatným, z čehož povstávají hádky, spory a posléze válka. A proto když se člověk nachází v čistém přirozeném stavu (což je stav války), potud je soukromá žádostivost měřítkem dobra a zla. A posléze se všichni shodnou v tom, že mír je dobrý, a tudíž i cesta čili prostředky vedoucí k míru, které – jak jsem ukázal výše – jsou *spravedlnost, vděčnost,*

ve svědomí, ale v účinku jen tehdy, je-li to bezpečné

Zákony přírody
jsou věčné

A přesto je
snadné je
dodržovat

Věda o těchto
zákonech je
pravou morální
filosofií

skromnost, ekvita, milosrdenství a všechny ostatní zákony přírody, jsou dobré; to znamená, že jsou to *morální ctnosti* a jejich opaky jsou *neřesti* neboli zlo. Nuže, věda o ctnosti a neřesti je morální filosofie a pravá nauka o zákonech přírody je pravou morální filosofii. Třebaže myslitelé v oboru morální filosofie uznávají tytéž ctnosti a neřesti, nevidí, v čem tkví jejich dobro, ani že se musí chválit jako prostředek k mírumilovnému, družnému a pohodlnému životu, a radí je do středu mezi vášně, jako kdyby to nebyla příčina, ale stupeň odvahy, která vytváří statečnost, nebo jako by to nebyla příčina, nýbrž velikost daru, která vytváří štědrost.

41. Tyto příkazy rozumu si lidé zvykli nazývat zákony, avšak nesprávně. Jsou to totiž jen závěry nebo *teorémy*, jež se týkají toho, co vede k sebezáchově a sebeobraně, *zatímco* správně je zákon slovem toho, kdo má právoplatně vládnout nad jinými. Pokud však chápeme tytéž teorémy jako zvěstované v slově Božím, jenž právoplatně vládne všemu, pak jsou zákony nazývány správně.

XVI.

O osobách, autorech a zosobněných věcech

Co je osoba 1. OSOBA je ten, jehož slova nebo činy jsou považovány buď za jeho vlastní, nebo za zastupující slova nebo činy jiného člověka nebo jakékoli jiné věci, které jsou připisovány pravdivě, nebo fiktivně.

Osoba přirozená a umělá 2. Považují-li se tato slova nebo činy za jeho vlastní, pak je nazýván *přirozenou osobou*. A jsou-li považována jako zastupující slova a činy jiného, pak jde o osobu *smyšlenou* neboli *umělou*.

Odkud pochází slovo osoba 3. Slovo *persona* je latinského původu, Řekové užívají místo toho slovo *πρόσωπον*, což znamená *tvář*; stejně jako *persona* znamená v latině *přestrojení* nebo *vnější vzezření* člověka, jenž se předvádí na jevišti, a někdy také konkrétněji tu jeho část, která přetvoří tvář, jako maska nebo škraboška. Z jeviště se pak toto slovo přeneslo na jakéhokoli zástupce, který mluví a jedná za někoho jiného, a to jak v soudní síni, tak na divadle. Tak je tedy

persona totéž, co *aktér* jak na jevišti, tak v běžném rozhovoru,¹¹ a *zosobňovat* znamená *jednat* neboli *zastupovat* sebe nebo jiného. A o tom, kdo jedná za jiného, se říká, že je nositelem jeho osoby nebo že jedná jeho jménem; v tomto smyslu užívá toto slovo Cicero, když říká *Unus sustineo tres personas; mei, adversarii, et judicis*: jsem nositelem tří osob – své vlastní, svého odpůrce a soudcovy. Při různých příležitostech se mu říká různě, například *zástupce, představitel, náměstek, místopředseda, delegát, místopředseda, aktér* a podobně.

4. Slova a činy některých umělých osob *vlastní* ti lidé, které zastupují. Pak je tato osoba *aktérem*, a ten, kdo považuje jeho slova a činy za vlastní, je AUTOREM. A v tomto případě aktér jedná na základě autority a pravomoci (*authority*), neboť ten, kdo se ve vztahu k statkům a majetkům nazývá *vlastník*, latinsky *dominus*, řecky *κύριος*, se nazývá ve vztahu k činům autor. A jako se právo držby (the right of possession) nazývá *vlastnictví* a *panství* (*dominium*), říká se právu vykonat jakýkoli čin PRAVOMOC. Tak se tedy pravomocí vždy rozumí právo vykonat jakýkoli čin a čin *vykonaný na základě pravomoci* znamená z pověření nebo s dovolením toho, kdo na to má právo.

5. Z toho vyplývá, že když aktér uzavře nějakou úmluvu na základě autority a pravomoci, zavazuje tím autora, stejně jako kdyby ji ten uzavřel sám a právě tak ho vystavuje všem jejím důsledkům. A proto vše, co bylo výše (ve XIV. kapitole) řečeno o povaze úmluvy mezi člověkem a člověkem jakožto přirozenými osobami, platí také, když jsou úmluvy uzavřené prostřednictvím jejich autorizovaných aktérů, zástupců nebo zmocněnců, a to v rámci jejich pověření, nikoli však nad ně.

6. A proto ten, kdo uzavře úmluvu s aktérem nebo zástupcem, aniž zná autoritu, která ho pověřila, činí tak na vlastní nebezpečí, neboť nikdo není vázán úmluvou, jejímž není autorem, a tedy ani úmluvou uzavřenou v rozporu s pravomocí, která byla někomu dána, nebo bez ní.

7. Učiní-li aktér cokoli proti zákonu přírody na příkaz autorů a byl-li dřívější úmluvou zavázán k poslušnosti, pak zákon

Aktér
Autor

Pravomoc

Úmluvy
založené na
pravomoci
zavazují autora

Ale nikoli
aktéra

¹¹ Anglické slovo „actor“ (z lat. *ago, actum*) může znamenat jak jednajícího, tak herce. – Pozn. překl.

Druhý díl

O státě¹²

XVII.

O příčinách, zrození a definici státu

1. Finální příčinou, cílem nebo záměrem, proč lidé, kteří ze své přirozenosti milují svobodu a panování nad jinými, zavádějí takové omezení, v jakém je vidíme žít ve státech, je anticipace vlastní sebezáchovy a spokojenějšího života, to jest vymaňování se z onoho bědného stavu války, který, jak bylo ukázáno ve XIII. kapitole, je nutným důsledkem přirozených vášní lidí, když neexistuje žádná viditelná moc, která by je udržovala v bázni a strachem před trestem je připoutala k plnění jejich úmluv a k dodržování těch zákonů přírody, jež byly popsány ve čtrnácté a patnácté kapitole.

Cíl státu:
vlastní bezpečí

2. Neboť zákony přírody jako *spravedlnost, ekvita, skromnost, milosrdenství* a – zkrátka – *činit jiným tak, jak chceme, aby se činilo nám*, samy o sobě, bez děsu z nějaké moci, která by zapříčinila, že se budou dodržovat, odporují našim přirozeným vášním, jež nás vedou k stranickosti, pýše, pomstě apod. Úmluvy bez meče jsou pouhá slova a nemají žádnou sílu, aby člověka zajistily. A proto, navzdory zákonům přírody, které by dodržoval každý, kdyby měl k tomu vůli, mohl-li by tak činit bezpečně, pokud nebude zřízena nějaká moc anebo pokud nebude dost silná pro naši bezpečnost, bude a po právu se smí každý člověk spoléhat na vlastní sílu a dovednost, aby se zajistil proti všem

Které zákon
přírody nemůže
poskytnout

---

¹² V anglické verzi *Leviathana* „Of Commonwealth“. V latinské verzi *Leviathana* (1668) nadpis zní: *De civitate sive republica*, in: T. Hobbes, *Opera philosophica*, III, vyd. G. Molesworth, London 1839, dotisk Aalen 1961, str. 127. – Pozn. překl.

ostatním. Všude, kde lidé žili v malých rodinách, bylo vzájemné loupění a drancování řemeslem a nejenom že se nepokládalo za něco, co odporuje zákonu přírody: čím větší byla kořist, kterou získali, tím větší čest se jim prokazovala. Lidé přitom nedodržovali žádné jiné zákony než zákony cti, tedy nedopouštět se ukrutností – lidem ponechat život a hospodářské nářadí. A jak tehdy pro svou bezpečnost jednaly malé rodiny, tak nyní jednají města a království, což jsou jen větší rodiny; zvětšují svá panství při každém náznaku nebezpečí a ze strachu z napadení nebo z možné podpory, která by mohla být poskytnuta útočníkům. To jest všemožně se snaží podrobit si nebo oslabit své sousedy holou silou nebo tajnými úklady a vzhledem k nedostatku jiných záruk tak činí oprávněně; a později se na ně za to s úctou vzpomíná.

Ani sloučením
několika lidí
nebo rodin

3. Ani spojení malého počtu lidí jim nedodá toto bezpečí, neboť při malém počtu stačí již malý přídavek na té či oné straně k zvětšení síly natolik, že to postačí k vítězství; a proto nabádá k vpádu. Množství, které postačuje, abychom mu mohli svěřit svou bezpečnost, není dáno žádným určitým číslem, ale porovnáním s nepřítelem, kterého se obáváme, a postačující je tehdy, když výhody nepřítele neurčují výsledek války natolik viditelně a nápadně, aby ho pohnuly k činu.

Ani z velkého
množství,
pokud se toto
množství
neřídí jedním
úsudkem

4. A i kdyby množství lidí bylo sebevětší, řídí-li se jednání jednotlivců jejich vlastními úsudky a žádostmi, nelze od tohoto množství očekávat ani obranu, ani ochranu proti společnému nepříteli, ani proti bezpráví, které si činí navzájem, neboť v důsledku rozdělenosti jejich názorů jak nejlépe užít a uplatnit své síly, si navzájem nepomáhají, nýbrž překáží a vzájemným zápolením redukuje svou sílu k nule. Tím jsou nejen snadno podrobitelní velmi malým počtem lidí, kteří spolu souhlasí, ale i tam, kde nemají společného nepřítele, budou navzájem válčit za své vlastní zájmy. Kdybychom totiž mohli předpokládat, že se velké množství lidí shodne v dodržování spravedlnosti a dalších zákonů přírody bez společné moci, která by je všechny udržovala v bázni, mohli bychom předpokládat totéž pro celé lidstvo; pak by nebyly a nemusely být vůbec žádná politická vláda ani stát, protože by vládl mír bez podřízenosti.

A to trvale

5. K bezpečí, které lidé touží mít po celou dobu svého života, také nepostačuje, aby pod vládou a řízením jednoho úsudku byli

jen po omezenou dobu, jako například v jedné bitvě nebo v jedné válce, neboť i kdyby jednotným úsilím dosáhli vítězství nad vnějším nepřítelem, přesto, když už žádného společného nepřítele nemají nebo mají jen takového, kterého jedna strana pokládá za nepřítele a druhá za přítele, se musí tato jednota v důsledku rozdílnosti jejich zájmů rozpustit, a oni znovu upadnou do války mezi sebou.

6. Je pravda, že někteří živí tvorové, například včely a mravenci, žijí družně pospolu – Aristotelés je proto zařadil mezi společenské tvory¹³ –, a přesto se neřídí ničím jiným než vlastními úsudky a žádostmi; nemají ani řeč, pomocí níž by mohl jeden druhému projevit, co pokládá za přínos pro společný prospěch. A proto asi někteří lidé chtějí vědět, proč lidstvo nemůže činit totéž. Na to odpovídám takto:

Proč určití
tvorové, ač
bez rozumu
či řeči, žijí ve
společnosti
bez jakékoli
donucovací
moci

7. Za prvé, lidé neustále soupeří o úctu a důstojnost, což tito tvorové nečiní. Právě z tohoto důvodu tedy vzniká mezi lidmi závist, nenávisť a posléze válka, mezi těmito tvory však ne.

8. Za druhé, mezi těmito tvory se společně dobro nelíší od soukromého, a tím, jak ze své přirozenosti sledují svůj soukromý prospěch, zajišťují prospěch společný. Avšak člověk, jehož radost spočívá v porovnávání sebe s jinými lidmi, se může těšit pouze z toho, co ho povyšuje.

9. Za třetí, jelikož tito tvorové na rozdíl od člověka nemají schopnost používat rozum, takže nevidí na správě společných záležitostí nic špatného, ani si nemyslí, že na ni něco špatného vidí; zatímco mezi lidmi je velmi mnoho těch, kdo se pokládají za moudřejší a schopnější vládnout veřejnosti lépe než ostatní, a tito lidé se snaží reformovat a novotařit, jedni tak a jiní onak, čímž veřejnost uvádějí do zmatků a občanské války.

10. Za čtvrté, tito tvorové, ačkoli mají určitou schopnost používat hlas, aby si navzájem sdělovali své touhy a jiné náklonnosti, postrádají umění slov, jímž někteří lidé dovedou předkládat jiným to, co je dobré, v podobě zla, a zlo v podobě dobra, a zvětšovat nebo zmenšovat zdánlivou velikost dobra a zla, čímž podle své libosti vyvolávají v lidech nespokojenost a ruší jejich klid.

¹³ Srv. Aristotelés, *Politika*, I,2,1253a6 nn. – Pozn. překl.

11. Za páté, nerozumní tvorové nedokážou rozlišovat mezi bezprávím a škodou; a proto – jsou-li na tom dobře – nesváří se se svými druhy, zatímco člověk je nejsvárlivější tehdy, když je na tom nejlépe, neboť v tomto stavu rád dává najevo svou moudrost a ovlivňuje jednání těch, kdo vládou státu.

12. A konečně, zatímco shoda mezi těmito tvory je přirozená, mezi lidmi je založena pouze na úmluvě, a ta je umělá. Není proto divu, že kromě úmluvy je zapotřebí ještě něčeho, co jejich shodu učiní stálou a trvalou, což je obecná moc, která lidi udržuje v bázi a směřuje jejich činy ke společnému prospěchu.

Zrození státu

13. Jediná cesta jak zřídít takovou společnou moc, která by byla s to ochránit lidi před vpádem cizinců a před bezprávím, jež činí jeden druhému, a tím je zabezpečit tak, aby se vlastní plí a plody země mohli sami uživit a žít ve spokojenosti, je svěřit veškerou jejich moc a sílu jednomu člověku nebo jednomu shromáždění, které může všechny jejich vůle většinou hlasů přeměnit v jednu vůli, což znamená určit jednoho člověka nebo jedno shromáždění, aby byli nositelem jejich osoby a aby každý přijal a uznal sebe jako autora čehokoli, co ten, kdo nese jejich osobu, učiní anebo dá učinit ve věcech týkajících se společného míru a bezpečnosti, a v tomto ohledu podřídít každý svou vůli jeho vůli a své úsudky jeho úsudku. Toto je víc než souhlas nebo shoda: je to skutečná jednota jich všech v jedné a téže osobě, která je utvořena úmluvou každého s každým, a to takovým způsobem, jako kdyby řekl každý každému: *Autorizuji a vzdávám se svého práva na sevládu ve prospěch tohoto člověka nebo tohoto shromáždění pod podmínkou, že se ty stejným způsobem vzdáš svého práva v jeho prospěch a autorizuješ veškeré jeho jednání.* Poté co se tak stane, nazývá se množství lidí takto v jednu osobu sjednocené STÁT (*commonwealth*), latinsky CIVITAS. Toto je zrození onoho velkého LEVIATHANA nebo uctivěji řečeno, onoho *smrtného Boha*, jemuž pod *nesmrtelným Bohem* vděčíme za mír a obranu. Neboť díky této pravomoci, dané mu každým jednotlivcem ve státě, má k dispozici tolik na něj přenesené moci a síly, že díky děsu z ní je uschopněn formovat vůli jich všech k míru doma a k vzájemné pomoci proti nepřátelům zvnějšku. V něm tkví také podstata státu, který, mám-li jej definovat, je *jedna osoba, kterou vzájemnými úmluvami jednoho s druhým*

prohlásilo za autora svých činů velké množství lidí, a to za tím účelem, aby použila sílu a prostředky jich všech, jak považuje za vhodné, pro jejich mír a společnou obranu.

14. Nositel této osoby se nazývá SUVERÉN a jeho moci se říká *suverénní*; a každému kromě něho jeho PODDANÝ.

Kdo je suverén a kdo poddaný

15. Této suverénní moci lze dosáhnout dvěma způsoby. Za prvé přirozenou silou: jako když někdo přiměje svá dítky k tomu, aby se oni a jejich potomci podřídili jeho vládě, jelikož, odmítanou-li to, může je zničit, nebo když někdo válkou podrobí nepřátele své vůli a za této podmínky jim daruje život. Za druhé, když se lidé navzájem dohodnou, že se dobrovolně podrobí nějakému člověku nebo shromáždění lidí ve víře, že je ochrání před všemi ostatními. Tento druhý způsob se může nazývat politickým státem nebo státem vzniklým *ustavením*, ten první je stát vzniklý *nabytím*. Nejdříve pohovořím o státě vzniklém ustavením.

XVIII.

O právech suverénů ve státech vzniklých ustavením

1. O státě se říká, že vznikl *ustavením*, když se *množství* lidí dohodne a *každý se každému úmluvou zaváže*, že ať dá většina jakémukoli *člověku nebo shromáždění lidí právo zastupovat* osobu jich všech (to znamená být jejich *představitelem*), bude jak pro toho, kdo *hlasoval pro*, tak pro toho, kdo *hlasoval proti*, platit, že předem *stvrzuje* všechny činy a soudy tohoto člověka nebo shromáždění lidí, jako by byly jeho vlastní, a to za účelem žít pospolu v míru a být chráněni před jinými lidmi.

Co je to akt ustavení státu

2. Z takového ustavení státu plynou veškerá *práva a pravomoci* toho nebo těch, na něž byla souhlasem shromážděného lidu přenesena suverénní moc.

Důsledky takového ustavení

3. Za prvé, tomu, že tito lidé uzavírají úmluvu, je třeba rozumět tak, že nejsou žádnou dřívější úmluvou *vázáni* k ničemu, co jí odporuje. Lidé, kteří již stát ustavili, nemohou tudíž mezi sebou bez suverénova svolení *právo*platně uzavřít žádnou novou úmluvu čili v jakékoli jiné záležitosti nemohou být poslušni

Poddaní nemohou měnit formu vlády

Definice státu

někoho jiného, protože činy a soudy jednoho suveréna jsou úmluvou vázání považovat za své činy a soudy. A proto ti, kdo jsou poddanými nějakého panovníka, nemohou bez jeho svolení ani odvrhnout monarchii a vrátit se do zmatků nesjednoceného davu, ani svou osobu přenést z toho, kdo je jejím nositelem, na jiného člověka nebo na jiné shromáždění lidí. Jsou totiž každý každému zavázáni být předpokládáným autorem všeho a uznat za své vše, co jejich současný suverén učiní a uzná za vhodné učinit; takže kdyby jen jeden jediný člověk nesouhlasil, všichni ostatní by museli porušit úmluvu s ním sjednanou, což je nespravedlivé. Každý z nich nadto přenesl suverenitu na toho, kdo je nositelem jejich osoby; kdyby ho tudíž sesadili, odhali by mu, co jeho jest; i to je nespravedlivé. Je-li ostatně ten, kdo se pokouší sesadit svého suveréna, zabit nebo jím za svůj pokus potrestán, je autorem vlastního trestu on sám, protože ustavením státu je autorem všeho, co jeho suverén učiní. A protože někdo jedná nespravedlivě, činí-li něco, za co může být potrestán na základě své vlastní pravomoci, to i je z tohoto důvodu nespravedlivé. A když někteří lidé předstírali, že uzavřeli, aby mohli být vůči svému suverénu neposlušni, nějakou novou úmluvu, a to nikoli s lidmi, nýbrž s Bohem, je i to nespravedlivé, neboť s Bohem lze uzavřít úmluvu jen prostřednictvím někoho, kdo Boží osobu zastupuje, a tím je jen Boží náměstek, jehož suverenita je pod Boží ochranou. Tato předstíraná úmluva s Bohem je však lží tak očividnou, že ve vlastním svědomí těch, kdo ji předstírají, je činem nejen nespravedlivým, ale i odporným a nemužným.

4. Za druhé, protože právo být nositelem osoby jich všech je dáno tomu, koho učinili suverénem, a to jediné úmluvou uzavřenou mezi nimi navzájem, a nikoli mezi ním a kýmkoli z nich, nemůže se stát, že by úmluvu porušil suverén; tudíž žádný z jeho poddaných se nemůže vymanit ze svého poddanství pod záminkou, že úmluva pozbyla platnosti. Skutečnost, že ten, kdo byl ustaven jako suverén, neuzavírá předem žádnou úmluvu se svými poddanými, je zřejmá; jinak by ji totiž musel uzavřít s celým davem lidí jako s jednou smluvní stranou, nebo by musel uzavřít zvláštní úmluvu s každým jednotlivcem. Úmluva s celým množstvím jako s jednou smluvní stranou je nemožná, protože až dosud nebylo toto množství jednou osobou. A kdyby

se uzavřelo tolik jednotlivých úmluv, kolik je lidí, byly by tyto úmluvy neplatné poté, co suverenitu získal. Každý čin, který může kdokoli z nich použít za záminku, že úmluva byla porušena, je totiž úkonem jak jeho, tak všech ostatních, poněvadž byl učiněn osobou a na základě práva každého z nich. Když nadto kdokoli, jednatel nebo víc lidí, předstírá, že úmluvu porušil suverén při svém ustavení, avšak jiní z jeho poddaných, nebo jen jeden z nich, či dokonce on sám budou předstírat, že k takovému porušení nedošlo, neexistuje v tomto případě žádný soudce, který by spor rozhodl. Tak opět dochází k návratu k meči a všichni opět nabývají práva chránit se svou vlastní silou v rozporu se záměrem, který sledovali při ustavení státu. Je tedy zbytečné přiznávat suverenitu předchozí úmluvou. Názor, že každý panovník nabývá své moci úmluvou, to znamená pod podmínkou, vychází z nepochopení snadno pochopitelné pravdy, že úmluvy, které nejsou ničím jiným než slovem a dechem, mohou kohokoli zavazovat, zahrnovat, omezovat nebo chránit, jediné pokud pocházejí od veřejného meče, to znamená z nsvázaných rukou člověka nebo shromáždění, kteří mají suverenitu, jejichž činy jsou jimi všemi schváleny a vykonávány silou všech, kteří jsou v něm sjednoceni. Stane-li se však, že suverénem je shromáždění lidí, nikoho ani nenapadne, že by k takovému ustavení úmluvou mohlo dojít; nikdo totiž není natolik pošetilý, aby například řekl, že římský lid uzavřel s Římany úmluvu o suverenitě za takových a takových podmínek a že kdyby nebyly dodrženy, že by Římané mohli římský lid právoplatně sesadit. Jestliže lidé nevidí, že za monarchie jsou na tom stejně jako za vlády lidu, je to důsledkem ctižádosti některých, kteří vládu shromáždění, na níž se – jak doufají – budou moci podílet, upřednostňují před monarchií, kdy v nic takového doufat nemohou.

5. Za třetí, protože většina ustanovila souhlasnými hlasy někoho suverénem, musí ten, kdo byl jiného názoru, nyní souhlasit s ostatními, to znamená vzít na vědomí, že se buď přihlásí ke všemu, co tento suverén učiní, nebo bude ostatními poprávu zničen. Vstoupil-li totiž dobrovolně do kongregace shromážděných, projevil tím dostatečně svou vůli, a tedy se mlčky úmluvou zavázal, že se bude řídit tím, na čem se většina usnesla. Jestliže se tím tedy odmítne řídit nebo jestliže proti některému z jejích nařízení

Nikdo nemůže
spravedlivě
protestovat
proti ustavení
suveréna
většinou

Hu!
Suverénní moci
nelze pozbyt

protestuje, jedná v rozporu se svou úmluvou, a tedy nespravedlivě. A ať členem kongregace je nebo není, ať o souhlas požádán byl nebo nebyl, musí se buď podříditi jejím nařízením, nebo setrvat ve stavu války, v němž se nacházel předtím, a v němž by mohl být kýmkoli zahuben, aniž by to bylo nespravedlivé.

Proti suverénovým činům nejsou poddaní oprávněni protestovat žalobou

6. Za čtvrté, protože každý poddaný je tímto ustavením autorem všech činů a soudů ustaveného suveréna, vyplývá z toho, že ať suverén učiní cokoli, nemůže žádnému ze svých poddaných činit bezpráví a nesmí být žádným z nich viněn z nespravedlnosti. Kdo totiž něco učiní z moci autority někoho jiného, nečiní tím žádné bezpráví tomu, z jehož moci jedná. Tímto ustavením státu se však každý jednotlivec stává autorem všeho, co suverén činí. Proto ten, kdo si stěžuje na bezpráví ze strany svého suveréna, stěžuje si na něco, čeho je sám autorem, a může tedy vinit jen sama sebe. Ale sebe sama kvůli nějakému bezpráví vinit nemůže, protože je nemožné, aby se někdo dopouštěl bezpráví sám na sobě. Je pravda, že ti, kdo mají suverénní moc, se mohou dopustit nepravosti, nikoli však nespravedlnosti nebo bezpráví ve vlastním smyslu slova.

Cokoli suverén učiní, poddaný nemůže trestat

7. Za páté, z toho, co bylo naposled řečeno, vyplývá, že nikdo, kdo má suverénní moc, nemůže být svými poddanými popravu popraven nebo jakkoli potrestán. Uvážíme-li totiž, že každý poddaný je autorem činů svého suveréna, pak by za činy, kterých se sám dopustil, trestal někoho jiného.

Suverén prosazuje to, co je nezbytné pro mír a obranu poddaných

8. A protože cílem tohoto ustavení je mír a obrana všech, a protože každý, kdo má právo na cíl, má právo také na prostředky, jež k němu vedou, patří k právu každého člověka nebo shromáždění majícího suverenitu posuzovat, co vede k míru a k obraně, jakož i to, co míru a obraně brání a co je narušuje. Jsou oprávněni činit vše, co je podle jejich mínění nutné k zachování míru a bezpečnosti, a to jak předem tím, že budou bránit domácím nespokojeným a nepřátelství zvnějšku, tak následně, kdy se o mír a bezpečnost přijde, aby se obojího znovu nabylo. A proto:

A posuzuje, které nauky jsou vhodné, aby se jim učilo

9. Za šesté, k suverenitě patří také posuzovat, které názory a nauky se míru přičiní a které k němu vedou, a tedy i při jakých příležitostech, jak dalece a kterým lidem se vůbec smí důvěřovat, hovoří-li se k shromážděnému lidu, a kdo má prověřovat učení všech knih před jejich uveřejněním. Činy lidí totiž vycházejí

z jejich názorů a dobré spravování lidského jednání, které má vést k míru a svornosti mezi lidmi, spočívá v dobrém spravování jejich názorů. A ačkoli se má ve věcech nauky hledět jen na pravdu, není na tom nic odpudivého, když se kvůli míru budou usměrňovat. Nauka, která odporuje míru, nemůže totiž být pravdivá, stejně jako mír a svornost nemohou odporovat zákonu přírody. Je pravda, že ve státě, v němž se nedbalostí nebo neobratností vladařů a učitelů občas obecně uznávají nesprávná učení, mohou být opačné pravdy vcelku nepřijemné. Avšak ani nejnáhlejší a nejdrsnější vpád nové pravdy nikdy nezruší mír, ale jen někdy vyvolá válku. Ti, jimž se vládne natolik nedbale, že se k obraně nebo k prosazení nějakého názoru odváží sáhnout ke zbraním, jsou totiž stále ještě ve válce a ze strachu jednoho před druhým nežijí v míru, nýbrž jen v příměří; žijí tedy jaksi neustále v předpolí bitvy. K právům toho, kdo má suverénní moc, proto patří být soudcem nebo ustanovovat soudce nad všemi názory a učením. Je to totiž nezbytné pro mír a zabránění se tím nesvornosti a občanské válce.

10. Za sedmé, suverenita je spojena s veškerou pravomocí stanovit pravidla, z nichž každý může poznat, ze kterých statků se smí těšit a co vůbec smí činit, aby ho nikdo z jeho spolupoddaných neobtěžoval. A tomu se říká vlastnictví. Před ustavením suverénní moci, jak již bylo ukázáno, měli totiž všichni právo na všechno; to však nutně vyvolávalo válku. Proto je toto vlastnictví, nezbytné pro mír a závislé na suverénní moci, projevem této moci, sloužícím k zachování veřejného míru. Tato pravidla vlastnictví (neboli pravidla o tom, *co je mé a co je tvé*) a pravidla o tom, co je na činech poddaných *dobré, špatné, zákonné a nezákonné,* jsou politickými zákony, to znamená zvláštními zákony každého státu, třebaže jméno politický zákon se nyní omezuje na staré občanské zákony města Říma, které bylo hlavním městem velké části světa a jehož zákony byly tehdy v ní politickými zákony.

11. Za osmé, suverenita je spojena také s právem soudního úřadu, to znamená projednávat a rozhodovat všechny spory, které mohou vyvstat, ať už se týkají politického nebo přirozeného zákona či skutků. Jestliže se totiž spory nerozhodnou, neexistuje pro poddaného ochrana před bezprávím ze strany jiného

Suverén má právo stanovit pravidla; každý poddaný tak může poznat, co jeho jest, stejně jako může poznat, že mu to žádný jiný poddaný nemůže odejmout, aniž by se dopustil nespravedlnosti

Má také právo soudit a rozhodovat spory

poddaného, zákony týkající se *mého* a *tvého* jsou zbytečné a každému, kdo přirozeně a nutně touží po sebezáchově, by zbylo jen právo chránit se svou vlastní silou; to je stav války a opak účelu, pro který byl každý stát ustaven.

A podle svého nejlepšího uvážení vést válku a uzavírat mír

12. Za deváté, suverenita je spojena s právem vést válku a uzavírat mír s jinými národy a státy. To znamená posuzovat, kdy je vedení války v zájmu veřejného dobra, jak velké síly je třeba za tímto účelem shromáždit, vyzbrojit a zaplatit a jak vybírat od poddaných daně na uhrazení nezbytných výdajů. Moc, kterou má být lid bráněn, spočívá totiž v jeho armádách a síla armády ve sjednocení její síly pod jedním velením. Toto velení má proto ustanovit suverén. Velení nad vojskem činí totiž toho, kdo toto velení má, suverénem i bez jakéhokoli jiného pověření. A proto ať již je velitelem armády jmenován kdokoli, ten, kdo má suverénní moc, je vždy generalissimem.

A právo vybírat si v míru a za války všechny rádce a služebníky

13. Za desáté je suverenita spjata s právem vybírat si všechny rádce, služebníky, úředníky a správce, a to jak v míru, tak za války. Uvážíme-li totiž, že suverénovi jsou jako úkol svěřeny obecný mír a obrana, rozumí se, že má také moc uplatňovat takové prostředky, které ke splnění tohoto úkolu pokládá za nevhodnější.

A právo odměňovat a trestat, a to podle svého uvážení (pokud žádný předchozí zákon nestanoví míru) A má právo udílet pocty a ocenění

14. Za jedenácté, suverénovi je svěřena pravomoc odměňovat poddané bohatstvím nebo poctami, anebo postihovat tělesnými či peněžními tresty či potupou podle zákonů, které předtím sám vydal. Pokud takové zákony vydány nebyly, postupuje způsobem, který podle jeho soudu nejvíc lidí povzbudí k tomu, aby státu sloužili, či je odradí od toho, aby mu škodili.

15. Uvážíme-li konečně, jak lidé od přírody sami sebe rádi oceňují, jakou úctu očekávají od jiných a jak málo si druhých cení, z čehož mezi nimi neustále vznikají soupeřivost, spory, frakce a posléze války, které vedou ke vzájemnému zničení a zmenšení sil proti společnému nepříteli, je nezbytné, aby existovaly zákony o poctách a o stupních veřejného ocenění lidí, kteří se zasloužili o stát nebo jsou s to se o něj zasloužit. A je také třeba, aby ten či onen měl pravomoc tyto zákony provádět. Bylo však již ukázáno, že se suverenitou není spjata jen velení nad veškerým vojskem neboli brannou mocí státu, ale i rozsu-
zování všech sporů. K právům suveréna proto patří také udílet

čestné tituly a stanovit, jaké místo v hierarchii důstojnosti má každý zaujmout a jaké projevy úcty si mají lidé při veřejných i soukromých setkáních navzájem prokazovat.

16. Toto jsou práva, která tvoří podstatu suverenity. Jsou to zároveň příkazy, z nichž lze poznat, který člověk nebo shromáždění lidí má suverénní moc, kde tato moc je a kde sídlí. Tato práva jsou totiž nepřenosná a nedělitelná. Právo razit mince, právo disponovat majetkem a osobami nezletilých dědiců, předkupní právo na trhu a všechny jiné zákonné výsady může suverén na někoho přenést, a přesto mu zůstává zachována moc ochraňovat své poddané. Kdyby však na někoho přenesl velení nad vojskem, soudní úřad si podrží zbytečně, protože nebude s to zákony provádět. Kdyby se vzdal moci vybírat daně, je vojsko zbytečné; kdyby přestal usměřňovat různá učení, začali by se lidé ze strachu z duchů bouřit. A tak když uvažujeme o kterémkoli z uvedených práv, ihned nahlédneme, že zachování všech zbývajících nebude mít žádný vliv na udržení míru a spravedlnosti, tedy na naplnění účelu, kvůli němuž byly všechny státy ustaveny. O takovém rozdělení se praví: „Království vnitřně rozdělené nemůže obstát.“¹⁴ Nedojde-li totiž nejprve k němu, nemůže nikdy dojít ani k rozdělení na nepřátelské armády. Kdyby si většina Anglie nejprve neosvojila názor, že tyto pravomoci mají být rozděleny mezi krále, sněmovnu lordů a sněmovnu obecného lidu, lid by se nikdy nerozdělil a neupadl by do této občanské války zprvu mezi těmi, kdo se rozešli v politických otázkách, a následně mezi odpadlíky, kteří měli odlišný názor na náboženskou svobodu. To v tomto směru natolik poučilo lid o suverénových právech, že nyní je v Anglii jen málo těch, kdo nenahlízejí, že tato práva jsou nedělitelná. Budou za nedělitelná obecně uznávána tak dlouho, než se znovu vrátí mír a lidé zapomenou, jakými útrapami prošli – a déle jen tehdy, pokud se prostému lidu nedostane lepšího poučení než dosud.

17. A protože jsou to práva podstatná a neoddělitelná, nutně z toho plyne, že byť bylo některé z nich, ať jakoukoli formulací, zdánlivě přeneseno, je toto přenesení neplatné, pokud se suverén

Tato práva jsou nedělitelná

A nemohou žádným přenesením pomítnout,

¹⁴ Srv. Mt 12,25; Mk 3,24; L 11,17. – Pozn. překl.

aniž by to znamenalo přímé zřeknutí se suverénní moci

Moc a čest poddaných v přítomnosti suverénní moci zanikají

sám výslovně své suverénní moci nevzdal a příjemce ho už nenazývá suverénem. I kdyby totiž přenesl vše, co přenést může, stále platí, že vrátíme-li mu suverenitu, vracíme tím vše, neboť to je s ní nedílně spjata.

18. Protože tato velká pravomoc je nedělitelná a je nedílně spjata se suverenitou, je málo důvodů pro mínění těch, kdo říkají, že suverénní králové, třebaže jsou *singulis majores*, a mají tedy větší moc než kterýkoli z jejich poddaných, jsou přece jenom *universis minores*, a mají tedy menší moc než všichni poddaní dohromady. Jestliže se totiž pod slovy „všichni dohromady“ nerozumí kolektiv jako jedna osoba, pak „všichni dohromady“ a „každý jednotlivě“ znamená jedno a totéž, a taková řeč je absurdní. Jestliže se však slovy „všichni dohromady“ rozumějí všichni jako jedna osoba, jejímž nositelem je suverén, pak je moc všech dohromady totožná s mocí suveréna, a i tento výraz je nesmyslný. Tuto absurdnost snadno nahlédnou, jde-li o suverenitu nějakého shromáždění lidí; v případě monarchie ji však nevidí, třebaže moc suverenity je táž, ať je svěřena komukoli.

19. A jak moc, tak i čest suveréna musí být větší než kohokoli z jeho poddaných nebo všech poddaných dohromady. Suverenita je totiž zdrojem cti. Důstojnost lordů, hrabat, vévodů a princů je jejím výtvorem. Jako jsou si v přítomnosti pánově všichni sluhové rovni a nepoživají žádné úcty, jsou si rovni také poddaní, je-li přítomen suverén. A třebaže někdy září jasněji, někdy méně jasně, jsou-li mu z dohledu, v jeho přítomnosti nezáří o nic víc než hvězdy v přítomnosti slunce.

Nic neškodí suverénní moci tolik, jako její nedostatek, a škoda vzniká z toho, že větší část se neochotně podřizuje části menší

20. Někdo však může namítnout, že postavení poddaných je velmi bídné, že jsou vydáni napospas choutkám a jiným nezřízeným vášním toho nebo těch, kdo mají ve svých rukou tak neomezenou moc. Ti, kdo pod nějakým panovníkem žijí, si obvykle myslí, že je to vada monarchie. Ti, kdo žijí pod demokratickou vládou nebo jiným suverénním shromážděním lidí, připisují všechny nepříjemnosti této formě státu, třebaže moc, dostatečně je k jejich ochraně, je ve všech formách státu táž. Neberou v úvahu, že okolnosti, v nichž lidé žijí, se nikdy neobejdou bez té či oné nepříjemnosti, ale že i tu největší, která obecně může lidí v každé formě vlády postihnout, sotva pocítíme, srovnáme-

li ji s bídou a hrůznými utrpeními, která provázejí občanskou válku nebo nevázanost lidí bez pána, nepodřízených zákonům a donucovací moci, která by zadržovala jejich ruce před loupežemi a mstou. Neberou rovněž v úvahu, že ani ten největší tlak suverénních vládařů nepochází z rozkoše nebo zisku, kterého by se mohli nadít z poškození nebo oslabení svých poddaných, v jejichž celkové síle přece spočívá jejich vlastní síla a sláva, nýbrž z tvrdohlavosti samých poddaných, kteří jen neradi přispívají vlastní obraně, a své vladaře tak nutí vymáhat od nich v míru, co mohou, aby totiž za každé neočekávané situace nebo při náhlé potřebě měli po ruce prostředky jak svým nepřítelům čelit nebo z nich něco vytěžit. Všichni lidé jsou totiž od přírody vybaveni pozoruhodnými zvětšovacími skly, to jest svými vášněmi a sebeláskou, skrze něž se jim každá malá platba jeví jako pádný důvod ke stížnosti. Chybí jim však dalekohledy, totiž věda o morálce a politická věda, s jejichž pomocí by dohlédli strasti, které nad nimi visí a které bez těchto plateb nelze odvrátit.

XIX.

O různých druzích státu vzniklých ustavením a o nástupnictví suverénní moci

1. Rozdíl mezi státy spočívá v odlišnosti suveréna neboli osoby, která zastupuje všechny a každého jednotlivce z davu lidí. A protože suverenitu má buď jeden člověk, nebo shromáždění sestávající z víc než jednoho člověka, a protože právo stát se členem tohoto shromáždění má, nebo nemá každý člověk, ale jen určití lidé, kteří se odlišují od ostatních, je zřejmé, že existují jen tři druhy státu. Představitelem totiž nutně musí být buď jeden člověk, nebo víc lidí, a jestliže víc lidí, pak je to shromáždění všech, nebo některých. Je-li představitelem pouze jeden člověk, je tento stát MONARCHIÍ; je-li jím shromáždění všech, kteří se mohou scházet, je to DEMOKRACIE neboli lidový stát; jestliže shromáždění pozůstává jenom z některých, říká se tomuto státu ARISTOKRACIE. Jiný druh státu není možný, neboť veškerou

Jsou tři různé formy státu

XX.

O panství paternalistickém a despotickém

1. Stát *vzniklý nabytím* je stát, v němž byla suverénní moc získána násilím. Násilím je získána tehdy, když lidé buď jednotlivě, nebo mnozí dohromady, většinou hlasů ze strachu před smrtí nebo nevolnictvím autorizují všechna jednání toho člověka nebo shromáždění těch lidí, kteří mají v moci jejich životy a svobodu.

Stát vzniklý nabytím

2. Tento druh panství nebo suverenity se od suverenity vzniklé ustavením odlišuje pouze tím, že lidé, kteří vybírají svého suveréna, činí tak ze vzájemného strachu, a nikoli ze strachu z toho, jehož ustavují. Sami se zde však podrobují člověku, jehož se bojí. V obou případech tak činí ze strachu; toho by si měli být vědomi ti, kdo pokládají za neplatné všechny úmluvy, jež byly uzavřeny ze strachu před smrtí nebo násilím. Kdyby tomu tak bylo, nikdo by v žádném státě nemohl být zavázán k poslušnosti. Je tomu však tak, že ve státě jednou ustaveném nebo nabytém nejsou sliby učiněné ze strachu před smrtí nebo násilím ani úmluvami, ani nezavazují, odporuje-li obsah slibu zákonům. Důvod však netkví v tom, že úmluva byla uzavřena ze strachu, ale že ten, kdo slibuje, neměl na slibovanou věc právo. I kdyby tak právoplatně jednat mohl, ale nejedná, pak ho nezprošťuje nikoli neplatnost úmluvy, ale suverénovo rozhodnutí. Jinak je však porušení smlouvy protiprávní vždy, když se něco právoplatně slíbilo. Jestliže však suverén, jenž je aktér, někoho ze slibu vyváže, pak je ho zproštěn prostřednictvím toho, kdo si na něm slib vynutil, jako by sám byl autorem tohoto zproštění.

Čím se takový stát odlišuje od státu vzniklého ustavením

3. Avšak práva a důsledky suverenity jsou v obou případech stejné. Moc suveréna nemůže být bez jeho souhlasu převedena na někoho jiného; nemůže ji pozbyt, žádný z jeho poddaných ho nemůže vinit z bezpráví, nemůže být ani poddanými trestán. Suverén posuzuje, co je pro zachování míru nezbytné; posuzuje přípustnost různých učeních; je jediným zákonodárcem a nejvyšším soudcem. Rozhoduje, kdy je vhodný čas a důvod k válce i k míru. Má právo jmenovat úředníky, rádce, velitele a všechny ostatní správce a služebníky, udílet odměny a tresty, čestné tituly a vyznamenání. Důvody jsou v tomto případě stejné jako ty,

Práva suverenity jsou v obou státech stejná

kteří, pokud jde o tato práva, byly uvedeny v předchozí kapitole a mají i stejné důsledky jako u suverenity vzniklé ustavením.

Jak bylo získáno paternalistické panství. Nikoli zrozením, ale smlouvou

4. Panství se nabývá dvojím způsobem: zplozením, nebo dobytím. Právo panovat v důsledku zplození má rodič nad svými dětmi a nazývá se PATERNALISTICKÉ. Neodvozuje se ani tak z plození, jako by rodiče měli panství nad svým dítětem, protože je zplodili, nýbrž ze souhlasu dítěte, projeveného buď výslovně, nebo jiným dostačujícím způsobem. Pokud jde totiž o plození, určil Bůh muži pomocníci a vždy existují dva lidé, kteří jsou rodiči rovným dílem. Panství nad dítětem by proto mělo příslušet oběma stejně a dítě by mělo být oběma stejně podřízeno. To je však nemožné, protože nikdo nemůže sloužit dvěma pánům. Ti, kdo přisoudili panování pouze muži, protože je přednějšího pohlaví, se přepočítali.¹⁶ Mezi mužem a ženou není totiž vždy takový rozdíl v síle a prozíravosti, aby se mohlo bez války rozhodnout, komu toto právo patří. Ve státech je tento spor rozhodnut politickým zákonem a většinou (nikoli však vždy) je rozhodnutí ve prospěch otce, protože státy byly ve většině případů zřízeny otci rodin, nikoli jejich matkami. Nyní jde však o otázku čistě přirozeného stavu, kde se nepředpokládají žádné zákony o manželství ani žádné zákony o výchově dětí, nýbrž jen zákon přírody a přirozená náchyllost pohlaví k sobě navzájem a k dětem. V tomto stavu čistě přirozenosti se rodiče mezi sebou o panství nad dětmi buď dohodnou smlouvou, nebo se o něm nedohodnou vůbec. Jestliže se dohodnou, přechází právo na druhého rodiče podle smlouvy. Z dějin víme, že Amazonky se smlouvou dohodly s muži sousedních zemí, s nimiž se stýkaly kvůli potomstvu, že budou vždy vracet mužské potomky, ale ženy že zůstanou s nimi: panství nad dívkami bylo tudíž záležitostí matek.

Nebo výchovou

5. Neexistuje-li žádná smlouva, podřizuje si panství matka. V čistě přirozeném stavu, kde žádné zákony o manželství neexistují, nelze totiž vědět, kdo je otcem, pokud to matka neuvede; právo panovat nad dítětem proto závisí na její vůli, a podřizuje si je tedy ona. Uvážíme-li dále, že dítě je nejdříve v moci matky, může je matka buď živit, nebo odložit. Jestliže je živí, pak dítě

vděčí za svůj život matce, a je tudíž povinno poslouchat spíše ji než kohokoli jiného; panství nad ním tedy přísluší jí. Ale jestliže je odloží a někdo jiný je nalezne a živí, přísluší panství nad dítětem tomu, kdo je živí. Dítě je totiž povinno poslouchat toho, kdo je udržuje při životě, jelikož zachování života je cílem, kvůli němuž se někdo stává poddaným jiného. Předpokládá se proto, že každý slibuje poslušnost tomu, kdo má moc, aby ho zachránil, nebo zničil.

6. Je-li matka podřízena otci, je dítě v moci otce; a je-li otec podřízen matce (jako když se suverénní královna provdá za jednoho ze svých poddaných), je dítě podřízeno matce, protože té je poddán i otec.

7. Mají-li dítě muž a žena, kteří jsou panovníky dvou různých království, a dohodnou-li se ve smlouvě, kdo bude mít panství nad dítětem, pak přechází právo panství smlouvou. Jestliže se ve smlouvě nedohodnou, řídí se panství bydlištěm dítěte. Suverén každé země je totiž pánem nad všemi, kdo v ní bydlí.

8. Kdo je pánem nad dítětem, je také pánem nad dětmi dítěte a nad dětmi těchto dětí. Neboť kdo je pánem nad člověkem, je pánem nad vším, co je jeho. Bez toho by panství bylo jen holým právem bez jakéhokoli účinku.

9. Pokud jde o paternalistické panství, přechází nástupnictví stejně jako v monarchii; o tom jsem již dostatečně pohovořil v předchozí kapitole.

10. Panství nabyté výbojem nebo vítězstvím ve válce nazývají někteří myslitelé DESPOTICKÝM podle řeckého δεσπότης, což znamená *pán* nebo *majitel*. Je to panství, které vykonává pán nad svým sluhou. A toto panství pak získává vítěz, jestliže poražení, aby unikli hrozbě zabití, se buď výslovně, nebo jinými dostatečnými známkami své vůle dohodli, že budou-li ušetřeni a podrží si tělesnou svobodu, může vítěz podle své libosti z vítězství těžit. Teprve po uzavření takové úmluvy se poražený stává SLUHOU, nikoli však dřívě, neboť pod slovem *servant* (ať již je odvozeno od slova *servire*, sloužit, nebo od slova *servare*, zachovávat, což přenechávám k rozhodnutí gramatikům) se nerozumí zajatec, který je držen ve vězení nebo v okovech, dokud jeho vlastník, který ho zajal nebo koupil od toho, kdo ho zajal, nezváží, co s ním učiní; takoví lidé – obvykle se jim říká

Nebo díky předchozí podřízenosti jednoho z rodičů druhému

Právo nástupnictví se řídí pravidly práva držby. Jak vzniká despotické panství

¹⁶ Srv. Aristotelés, *Politika*, I,12,1259a37 nn. – Pozn. překl.

otroci – totiž nemají vůbec žádné závazky, ale smějí po právu rozbít své okovy a utéci z vězení, usmrtit svého pána nebo ho odvléci. Avšak zajatci, jemuž byla dána osobní svoboda za slib, že ani neuteče, ani svému pánu neublíží, jeho pán důvěřuje.

Despoticcké
panství
nevzniká
vítězstvím,
ale souhlasem
poraženého

11. Právo panovat nad poraženým tedy není dáno vítězstvím, nýbrž jeho vlastní úmluvou. Nezavazuje ho ani to, že byl podroben, to znamená, že byl bit, zajat, odvečen nebo zahrán na útek, nýbrž to, že přijde a vítězi se podrobí. Jestliže se však nepříteli vzdal, je vítěz, aniž mu slíbil život, zavázán ho ušetřit za to, že se bezpodmínečně podrobil. Vítěze to nezavazuje déle, než podle vlastního uvážení uzná za vhodné.

12. A když lidé (jak se dnes říká) prosí o *milost* (což Řekové nazývali *ζωγρία*, *brát zaživa*), chtějí uniknout momentálnímu běsnění vítěze tím, že se podrobí a za svůj život poskytnou výkupné nebo službu. A proto tomu, kdo dostal milost, nebyl ještě darován život; jeho zachování je ponecháno k dalšímu uvážení. Nepodrobuje se totiž s podmínkou, že bude ponechán naživu, nýbrž bezpodmínečně. Jeho život je zabezpečen až poté, co ho vítěz obdaří osobní svobodou a on mu začne sloužit. Otroci, kteří pracují ve věznicích nebo v okovech, totiž nepracují z povinnosti, nýbrž aby se vyhnuli ukrutnostem svých dozorců.

13. Pán sluhy je i pánem všeho, co sluha má. Může to také užívat, to znamená, že může užívat jeho majetek, práci, sluhy a jeho potomky, a to tak často, jak uzná za vhodné. Sluha si totiž zachovává život tím, že se úmluvou zaváže k poslušnosti vůči svému pánovi, to jest že uzná a autorizuje vše, co jeho pán učiní. Odmítne-li však a pán ho zabije nebo uvrhne v pouta nebo ho jakkoli jinak za jeho neposlušnost potrestá, je sám sluha tím, kdo toto potrestání způsobil, a svého pána nemůže žalovat, že mu učinil bezpráví.

14. Zkrátka, práva a důsledky *paternalistického* a *despoticckého* panství jsou úplně stejná jako práva a důsledky suverenity vzniklé ustavením, a to z týchž důvodů, které byly uvedeny v předchozí kapitole.¹⁷ Kdyby tedy někdo, kdo je panovníkem různých národů, přičemž u jednoho by měl suverenitu vznik-

¹⁷ Jde o kapitolu XVIII, a nikoli XIX, jak Hobbes udává. – Pozn. překl.

lou ustavením z vůle shromážděného lidu, a u jiného vzniklou výbojem – to jest tím, že každý člověk se podrobí jednotlivě, aby unikl smrti nebo okovům –, žádal od jednoho národa víc než na základě výboje od druhého a odůvodňoval to tím, že jde o národ podmaněný, jednal by z neznalosti práv suverenity. Suverén totiž vládne nad oběma stejně neomezeně, neboť jinak nemá vůbec žádnou suverenitu a každý, je-li toho schopen, se může sám po právu chránit svým vlastním mečem. To je ovšem stav války.

15. Z toho je zjevné, že velká rodina, není-li částí nějakého státu, je sama o sobě – pokud jde o právo suverenity – malou monarchií, ať již se taková rodina skládá z muže a jeho dětí nebo z muže a jeho sluhů anebo z muže, jeho dětí a sluhů dohromady. Otec nebo pán je zde suverénem. Přesto však rodina není přísně vzato státem (*commonwealth*), není-li díky počtu svých členů nebo jiným příznivým okolnostem natolik mocná, že ji nelze bez rizika války podrobit. Tam, kde je počet lidí příliš malý, aby se mohli společně uhájit sami, smí totiž každý v čase ohrožení užívat svůj vlastní rozum, aby si, jak sám uzná za nejlepší, zachoval život buď útekem, nebo tím, že se nepříteli podrobí. Právě tak může velmi malý oddíl vojáků překvapený armádou složit zbraně a prosit o milost, nebo spíše utéci než se chopit meče. A tolik snad o tom, co jsem úvahou nebo dedukcí zjistil o právu suverenity z přirozenosti, potřeby a záměrů lidí při zřizování státu a podřizování se panovníkům nebo shromážděním dostatečně mocným, aby je ochraňovali.

Rozdíl mezi
rodinou
a královstvím

16. Uvažme nyní, co o tom učí Písmo. Mojžíšovi řekli synové Izraele: „Mluv s námi ty a budeme poslouchat. Bůh ať s námi nemluví, abychom nezemřeli.“ (*Ex 20,19*) To je neomezená poslušnost Mojžíšovi. Pokud jde o práva králů, Bůh sám řekl Samuelovými ústy: „Toto bude právo krále, který nad vámi bude kralovat: Vezme vám syny a zařadí je ke svému vozatajstvu a jezdecktvu, aby běhali před jeho vozem (...), a další shromáždí, aby pro něho obstarávali (...) sklizeň, a další, aby pro něho zhotovovali válečnou výzbroj a výstroj jeho vozů. Také dcery vám vezme za mastičkářky, kuchařky a pekařky. Vezme vám nejlepší pole, vinice a olivové háje a dá je svým sluhům. Z vašich výmlatů a vinic bude vybírat desátky a bude je dávat svým

Práva
panovníka
z Písma

dvořanům a svým ostatním sluhům. Vezme vám sluhy a služky a nejlepší jinochy a osly, aby pro něho pracovali. Bude vybírat desátky z vašich stád, a stanete se jeho sluhy.“ (IS 8,11–17) To je neomezená moc, shrnutá v posledních slovech: „a stanete se jeho sluhy“. Dále, když lid uslyšel, jakou moc má jejich král, přesto s tím souhlasil a řekl toto: „I my chceme být jako všechny ostatní národy. Náš král nás bude soudit a bude před námi vycházet a povede naše boje.“ (IS 8, 20) Zde je potvrzeno právo suveréna nad vojskem a veškerým soudnictvím. Je v tom také obsažena taková neomezená moc, jakou jen jeden člověk může přenést na jiného. Dále, modlitba krále Šalamouna k Bohu zněla takto: „Kéž bys tedy dal svému sluhovi pochopení, aby mohl soudit tvůj lid a dovedl rozlišovat mezi dobrem a zlem.“ (IKr 3,9) Suverénovi tedy přísluší právo *soudit* a předpisovat pravidla pro *rozlišování mezi dobrem a zlem*. Těmito pravidly jsou zákony, a proto má suverén také zákonodárnou moc. Saul usiloval o Davidův život, ale když bylo v jeho moci zabít Saula a jeho sluhové to chtěli učinit, David jim to zakázal slovy: „Chraň mě Hospodin, abych se dopustil něčeho takového na svém pánu, na Hospodinově pomazaném.“ (IS 24,7) O poslušnosti sluhů říká sv. Pavel: „Sluhové, poslouchajte ve všem své (...) pány“ (Ko 3,22) a „Děti, poslouchajte ve všem své rodiče“ (Ko 3,20). Tím se míní naprostá poslušnost těch, kdo jsou podřízeni paternalistickému nebo despotickému panství. Dále praví Ježíš: „Na stoličce Mojžíšově zasedli zákoníci a farizeové. Proto čiňte a zachovávejte všechno, co vám řeknou.“ (Mt 23,2–3) Je to opět naprostá poslušnost. A sv. Pavel řekl: „Připomínej bratřím, ať jsou podřízeni vladařům a těm, kdo mají moc, a ať je poslouchají.“ (Tt 3,1) I tato poslušnost je naprostá. A konečně, náš Spasitel sám uznává, že by lidé měli platit daně, jak je ukládají králové, když říká: „Odevzdávejte tedy císaři, co je císařovo“ (Mt 22,21) a sám je platil. A že královo slovo stačí, je-li třeba kterémukoli poddanému něco vzít, a že král o této potřebě rozhoduje, řekl sám náš Spasitel, neboť jako židovský král přikázal svým učedníkům vzít oslici a oslátka, aby ho nesli do Jeruzaléma: „Jděte do vesnice, která je před vámi, a hned naleznete přivázanou oslici a s ní oslátka. Odvažte je a přiveďte ke mně. A kdyby vám někdo něco říkal, odpovězte: ‚Pán je potřeba.‘ A ten člověk je hned pošle.“ (Mt 21,22–23) Nebudou

se ptát, zda je tato nutnost dostatečným důvodem, ani zda on sám o této nutnosti rozhoduje, ale podrobí se pánově vůli.

17. K těmto místům můžeme ještě dodat tento verš: „a budete jako Bůh znát dobré i zlé“ (Gn 3,5), a právě tak verš 11: „Kdo ti pověděl, že jsi nahý? Nejedl jsi z toho stromu, z něhož jsem ti zakázal jíst?“ Neboť pod jménem plodu ze stromu poznání bylo jako zkouška Adamovy poslušnosti zapovězeno poznání neboli rozlišování *dobra* a *zla*. Dábel však podnítil ctižádost ženy, které se ty plody již zdály krásné, a řekl jí, že okusí-li je, budou jako bohové vědět, co je *dobré* a co *zlé*. Když pak oba pojedli, skutečně na sebe vzali Boží úřad, totiž rozlišování *dobra* a *zla*, nezískali však žádnou novou schopnost, aby je dokázali rozlišovat správně. A jestliže se praví, že pojedli, a poté uviděli svou nahotu, nikdo zatím toto místo nevykládal tak, jako kdyby dříve byli slepí a neviděli svou vlastní kůži. Smysl je jasný: teprve tehdy poprvé usoudili, že jejich nahota (v níž je Bůh podle své vůle stvořil) je neslušná; a svým studem mlčky kritizovali samého Boha. A na to Bůh pravil: „Nejedl jsi...“, atd., jako kdyby chtěl říci: „Ty, který jsi mi povinen poslušností, opovažuješ se posuzovat má přikázání?“ Tím je jasně, třebaže alegoricky naznačeno, že přikázání těch, kdo mají právo přikazovat, nesmějí jejich poddaní ani přehlížet, ani zpochybňovat.

18. Z rozumu i z Písma tudíž – podle toho, jak to chápou – jasně plyne, že suverénní moc, ať již je svěřena jednomu člověku jako v monarchii nebo jednomu shromáždění lidí jako v lidových státech nebo v aristokraciích, je tak velká, jak si jen lidé dokážou představit. A ačkoli si lidé mohou myslet, že tato neomezená moc má mnoho neblahých důsledků, tam kde taková moc chybí, jsou důsledky mnohem horší, totiž neustálý boj každého člověka proti svému sousedovi. Situace člověka na tomto světě nebude nikdy bez nesnáží, v žádném státě však nemohou vyvstat tak velké nesnáze, jako jsou ty, které povstávají z neposlušnosti poddaných a z porušení oněch úmluv, na nichž je existence státu založena. A kdo se domnívá, že suverénní moc je příliš velká, se bude snažit ji zmenšit; sám se však musí podřídit moci, která ji může omezit, to znamená větší moci.

19. Nejzávažnější námitkou je námitka z praxe; je to otázka, kde a kdy poddaní takovou moc uznali. Na tu však lze odpovědět

Suverénní moc by měla být ve všech státech absolutní

protiotázkou: Kdy a kde bylo po dlouhou dobu nějaké království ušetřeno vzpoury a občanské války? U národů, jejichž státy trvaly dlouho a byly zničeny pouze vnějšími válkami, poddaní nikdy suverénní moc nezpochybnili. Ale ať je tomu jakkoli, argumentace z praxe lidí, kteří nešli až k jádru věci, nepromysleli do hloubky příčiny a podstatu států a denně snášejí utrpení, jež z této neznalosti povstávají, je lichá. I kdyby totiž lidé kdekoli na světě mohli zakládat své domy na písku, nedalo by se z toho ještě vyvozovat, že by to tak být mělo. Dovednost vytvářet a udržovat státy se zakládá na určitých pravidlech, jako je tomu v aritmetice a geometrii, a není dána jen praxí (jako tenis). Ani chudí lidé, kteří žádný volný čas nemají, ani lidé, kteří tento volný čas měli, neprojevíli však dosud ani zvědavost, ani neměli metodu jak tato pravidla odhalit.

XXI.

O svobodě poddaných

Co je svoboda

1. SVOBODA (*liberty*) neboli VOLNOST (*freedom*) znamená vlastně nepřítomnost odporu, přičemž odporem míním vnější překážky pohybu; lze ji vztahovat právě tak na tvory nerozumné a neživé, jako na tvory rozumné. Neboť nic, co je tak svázáno a obepnuto, že se může pohybovat jen v určitém prostoru, který je dán odporem nějakého vnějšího tělesa, nemá – jak říkáme – žádnou volnost pohybu. Právě tak zpravidla říkáme, že živí tvorové, jsou-li uvězněni nebo omezeni zdmi či řetězy, a voda, kterou zadržují břehy nebo nádoby a která by se jinak sama roztekla do většího prostoru, nemají volnost se pohybovat tak, jak by se bez těchto vnějších překážek pohybovali. Spočívá-li však překážka pohybu v povaze věci samé, pak zpravidla neříkáme, že nemá volnost, ale že nemá sílu se pohybovat: jako například kámen, nachází-li se v klidu, nebo člověk, upoutává-li ho na lůžko nemoc.

Co je to být volný a svobodný

2. A podle tohoto příslušného a obecně přijímaného významu slova je SVOBODNÝM ČLOVĚKEM *ten, komu není bráněno činit, co chce s věcmi, na které svou silou nebo důvtipem stačí*. Vztahují-li se však slova *volný* a *svoboda* na něco jiného než

na *tělesa*, jsou zneužívána, neboť to, co nepodléhá pohybu, nepodléhá překážkám; proto když se například říká, že cesta je volná, neznámá to svobodu cesty, ale svobodu těch, kdo po ní jdou, aniž by se museli zastavit. A když říkáme, že dar je (dobro)volný, pak se tím nemíní svoboda daru, nýbrž to, že dárce, když jej dával, nebyl vázán žádným zákonem či úmluvou. A proto když *mluvíme volně*, není to svoboda hlasu nebo výslovnosti, ale svoboda člověka, kterého žádný zákon nezavazoval mluvit jinak, než mluvil. A konečně, z užití slova „svobodná vůle“ nelze vyvozovat žádnou svobodu vůle, touhy nebo sklonu, nýbrž svobodu člověka, která tkví v tom, že nenachází žádnou překážku činit, co chce, po čem touží nebo k čemu má sklon.

3. Strach lze sladit se svobodou; když například někdo hodí své zboží do moře *ze strachu*, že by se loď potopila, dělá to nicméně velmi ochotně a chce-li, může to odmítnout učinit. Je to tedy jednání někoho, kdo je *svobodný*. Někdy někdo platí svůj dluh jen *ze strachu*, že půjde do vězení; protože mu nikdo nebránil, aby tak učinil, bylo to jednání *svobodného* člověka. Obecně platí, že vše, co ve státě lidé činí *ze strachu* před zákonem, mohli *svobodně* nečinit.

4. *Svobodu* lze sladit s *nutností*, a to jak v případě vody, která nejen může, ale i musí protékat kanálem, tak i v případě činností, které lidé konají dobrovolně. Tyto činnosti jsou výsledkem *svobody*, protože vycházejí z jejich vůle, ale přesto se dějí z *nutnosti*, protože každý čin lidské vůle, každá touha a sklon vychází z nějaké příčiny, ta z jiné příčiny a tak dále v nepřetržitém řetězci (jehož první článek je v rukou Boha jakožto první ze všech příčin). Kdo by viděl souvislost těchto příčin, tomu by se *nutnost* všech dobrovolných jednání lidí zdála samozřejmá. A proto Bůh, který vše vidí a řídí, vidí také, že *svoboda* člověka činit to, co chce, je provázena *nutností* činit to, co chce Bůh, nic víc a nic méně. Ačkoli totiž lidé mohou dělat mnoho věcí, které Bůh nepřikázal, a proto není ani jejich autorem, přesto nemohou dychtit ani toužit po něčem, co nezapříčinila Boží vůle. A kdyby jeho vůle nezabezpečila *nutnost* lidské vůle, a tedy všeho toho, co na vůli lidí závisí, *svoboda* lidí by odporovala a byla překážkou všemohoucnosti a *svobody* Boží. Pokud jde o věc, o níž je právě

Strach a svoboda si neodporují

Svoboda a nutnost si neodporují

řeč, o oné přirozené *svobodě*, která jediná je právem nazývána *svobodou*, tyto poznámky postačí.

Umělá pouta
aneb úmluvy

5. Ale stejně jako lidé vytvořili umělého člověka, kterému říkáme stát, aby dosáhli míru, a tím sebe samé zachovávali, vytvořili i umělé řetězy, kterým říkáme *politické zákony*. Tyto řetězy sami vzájemnými úmluvami připevnili jedním koncem ke rtům člověka nebo shromáždění, jemuž svěřili suverénní moc, druhým k vlastním uším. Tato pouta, jež jsou svou povahou slabá, mohou být přesto upevněna tak, aby držela, a to nikoli proto, že je obtížné je roztrhnout, nýbrž proto, že je to nebezpečné.

Svoboda
poddaných
spočívá ve
svobodě od
úmluv

6. Pouze ve vztahu k těmto poutům hovořím nyní o *svobodě poddaných*. Uvážíme-li totiž, že ve světě neexistuje stát, který by stanovil dost pravidel upravujících všechny činnosti a projevy lidí (což je také nemožné), nutně z toho plyne, že při veškerých činnostech, které zákony dovolují, mají lidé svobodu konat to, co pro sebe pokládají na základě vlastního rozumu za nejvýhodnější. Chápeme-li totiž svobodu ve vlastním slova smyslu jako svobodu osobní, tedy jako volnost od řetězů a vězení, bylo by velmi nesmyslné, kdyby lidé, jak také činí, hlasitě volali po svobodě, které se tak zjevně těší. Dále, chápeme-li svobodu jako vynětí ze zákonů, je neméně nesmyslné, aby se lidé, jak také činí, domáhali té svobody, jež by ze všech ostatních lidí učinila pány nad jejich životy. A přece, ať je to sebenesmyslnější, právě toto lidé požadují, jako by nevěděli, že bez meče v rukou jednoho nebo více lidí, kteří by zajistili jejich prosazení, zákony nemají žádnou moc je ochránit. Svoboda poddaného tkví tedy pouze v tom, co suverén při uspořádávání jeho činnosti dovolil, jako například ve svobodě kupovat a prodávat nebo uzavírat jiné smlouvy, volit si vlastní bydliště, svou vlastní výživu, své vlastní povolání, výchovu svých dětí, kterou pokládá za vhodnou apod.

Svoboda
poddaného
neodporuje
neomezené
moci suveréna

7. Nesmíme to však chápat tak, že touto svobodou je zrušena nebo omezena suverénní moc nad životem a smrtí. Bylo již přece ukázáno, že suverénní představitel se na žádném poddaném nemůže dopustit ničeho, co by se pod jakoukoli záminkou dalo právem označit za nespravedlnost nebo bezpráví, jelikož každý poddaný je autorem každého činu, který suverén vykoná. Nikdy si totiž neosobuje právo na všechno, jelikož sám je poddaným Božím, a to ho zavazuje dodržovat zákony přírody. A proto se

může stát, a také se to ve státech často děje, že poddaný může být na rozkaz suveréna odsouzen na smrt, ale k bezpráví přesto nedojde, jako například když Jiftách dal podnět k obětování své dcery (*Sd* 11,29–40). Zde a v obdobných případech měl ten, kdo takto zemřel, svobodu jednat, jak jednal, nicméně byl vydán na smrt, aniž by tím bylo učiněno bezpráví. Totéž platí pro suverénního vladaře, který dá popravit nevinného poddaného. Přestože je takové jednání proti zákonu přírody, protože odporuje ekvitě (jako smrt Uriáše způsobená Davidem), nešlo o bezpráví vůči Uriášovi, nýbrž vůči Bohu. Bezpráví vůči Uriášovi to nebylo, protože sám Uriáš mu dal právo učinit, co se mu zlíbí; přesto to bylo bezpráví vůči Bohu, protože David byl Boží poddaný a Bůh mu skrze zákon přírody zakázal veškeré nepravosti. Tento rozdíl zjevně potvrdil sám David, když tohoto skutku litoval slovy: „Zhřešil jsem proti Hospodinu.“ (*Ž* 51,4) Právě tak se athénský lid domníval, že se nedopustil žádné nespravedlnosti, když posílal do desetiletého vyhnanství nejmocnější muže státu; přesto si nikdy nekladl otázku, jakého zločinu se dopustil, ale pouze jakou škodu by mohl způsobit; ba posílal je do vyhnanství, aniž by věděl, o koho se jedná. Každý občan, který přinesl na tržiště svou střepinku se jménem toho, koho chtěl poslat do vyhnanství, posílal, aniž by ho opravdu obvinil. Jednou Aristeida, který měl pověst spravedlivého, jindy oplzlého šprýmaře Hyperbola, aby si z něho tropil žerty. Přesto nikdo nemůže říci, že suverénní athénský lid neměl právo je posílat do vyhnanství nebo že nějaký Athéňan neměl svobodu žertovat nebo být spravedlivý.

8. Svoboda, o níž tak často nacházíme pochvalné zmínky v historických a filosofických spisech starověkých Řeků a Římanů, jakož i ve spisech a projevech těch, kdo z těchto zdrojů čerpali všechno své učení o politice, není svobodou jednotlivců, nýbrž svobodou státu. Je totožná se svobodou, kterou by měl mít každý člověk, kdyby neexistovaly ani politické zákony, ani státy. A stejně by byly také její účinky. Neboť stejně jako mezi lidmi bez pána panuje stálý boj všech proti všem, neexistuje dědictví, které by přecházelo na syna nebo které by syn očekával od otce, neexistuje vlastnictví ke zboží a půdě, neexistuje ani bezpečí, nýbrž jen úplná a neomezená svoboda každého jednotlivce. I ve státech a společenstvích vzájemně na sobě nezávislých má každý

Svoboda,
kterou myslitelé
vychvalují,
je svobodou
suveréna, ni-
koli soukromé
osoby

SVIHOLE

stát, nikoli každý člověk, neomezenou svobodu činit to, co podle jeho soudu (to znamená podle soudu člověka nebo shromáždění jej zastupujícího) nejlépe poslouží jeho prospěchu. Státy však přitom žijí ve stavu permanentní války, na pokraji bitvy, žijí s opevněnými hranicemi a děly namířeny proti blízkým sousedům. Athéňané a Římané byli svobodní, to znamená, že jejich státy byly svobodné; nikoli ovšem tak, že každý jednotlivec měl svobodu klást odpor svým vlastním představitelům, ale že jejich představitelé měli svobodu postavit se na odpor nebo napadnout jiný národ. Dodnes je na věžích města Lukky napsáno velkými písmeny slovo LIBERTAS. Z toho však nikdo nemůže vyvozovat, že by tam někdo měl víc svobody nebo byl víc prost povinností sloužit státu než v Konstantinopoli. Svoboda zůstává stále stejná, ať je stát monarchií, nebo demokracií.

9. Lidé se však dají snadno oklamat svůdným slovem svoboda, a protože se jim nedostává schopnosti rozlišovat, mylně pokládají za své soukromé dědictví a vrozené právo to, co je pouze právem veřejným. Je-li nadto tento omyl potvrzován autoritou lidí, kteří získali věhlas svými spisy na toto téma, není divu, vyvolává-li vzpouru a změnu vlády. V našich západních končinách světa přejímáme zpravidla své názory o institucích a právech státu od Aristotela, Cicerona a jiných Řeků a Římanů, kteří žili v demokraciích, a proto neodvozovali tato práva z přirozených zásad, ale převzali je do svých knih z praxe svých vlastních států, které měly lidové zřízení. Obdobně gramatiko-
vé popisují jazyková pravidla podle jazykové praxe své doby nebo básnická pravidla podle básní Homérových a Vergiliových. A protože Athéňanům (aby se vzdali touhy měnit svou vládu) se říkávalo, že jsou svobodní a že všichni, kdo žijí v monarchii, jsou otroky, napsal Aristotelés ve své *Politice*: „Pro demokracii je třeba SVOBODU (liberty) předpokládat, neboť běžně se má za to, že za jakékoli jiné vlády není člověk VOLNÝ (free).“¹⁸ Obdobně jako Aristotelés i Cicero a jiní myslitelé založili svou politickou nauku na názorech Římanů, kteří byli vedeni k tomu, aby nenáviděli monarchii, a to zprvu těmi, kteří si po odstranění svého

¹⁸ Srv. Aristotelés, *Politika*, VI,2,1317a40 nn. – Pozn. překl.

suveréna mezi sebou rozdělili suverénní moc v Římě, a potom jejich následníky. Na základě četby těchto řeckých a latinských autorů si lidé už od dětství (pod falešným obrazem svobody) navykali převratům a svévolnému kritizování činů svých suverénů, a tyto kritiky si navykli opět kritizovat; to je spojeno s tak velkým krveproléváním, že mohu, domnívám se, oprávněně říci, že nikdo za nic nezaplátil tolik, jako zaplatily naše západní země za osvojení řeckého a latinského jazyka.

10. Máme-li nyní přejít k jednotlivostem opravdové svobody poddaného – to znamená k tomu, které věci může odmítnout učinit, třebaže je suverén přikázal, aniž by se dopustil křivdy –, musíme vzít v úvahu, kterých práv se při ustavení nějakého státu vzdáváme nebo, což je totéž, kterou svobodu si odvíráme, uznáváme-li bez výjimky za vlastní všechny činy člověka nebo shromáždění, které jsme učinili svým suverénem. Akt našeho *podřízení* totiž zahrnuje jak náš *závazek*, tak naši *svobodu*, což musí být zdůvodněno argumenty, které se z něj dají odvodit. Každý závazek člověka vychází jen z jeho vlastního činu, protože všichni lidé jsou od přírody stejně svobodní. A protože takové argumenty musí být vyvozeny buď explicitně ze slov „Autorizuji všechny jeho činy“, nebo ze záměru toho, kdo se jeho moci podřídil; a tento záměr musí být pochopen podle cíle, kvůli němuž se takto podřídil. Závazek a svoboda poddaného se musí odvodit buď z těchto slov, nebo z jiných slov stejného významu, nebo z toho, proč se zřizuje suverenita, totiž pro mír mezi poddanými a pro jejich obranu proti společnému nepříteli.

11. Uvážíme-li proto, za prvé, že suverenita vzniklá ustavením je dána úmluvou každého s každým a suverenita vzniklá nabytím je dána úmluvou poražených s vítězem či úmluvou dítěte s rodiči, je zřejmé, že každý poddaný je svoboděn ve všech věcech, na něž nemůže být právo převedeno žádnou úmluvou. Ukázal jsem již výše ve XIV. kapitole [§ 29], že úmluvy zahrnující vlastní tělo jsou neplatné. Z toho plyne:

12. Nařídí-li suverén někomu, i když spravedlivě odsouzenému, aby se sám zabil, zranil nebo zmrzačil, anebo aby se nepostavil na odpor útočníkovi nebo se vzdal jídla, vzduchu, léků či jiných k životu nezbytných věcí, má tento člověk svobodu neuposlechnout.

Jak má být posuzována svoboda poddaných

Poddaní jsou svobodní, aby hájili svá těla i proti těm, kdo je zákonně napadli

Poddaní nejsou povinni škodit sami sobě

13. Jestliže suverén nebo jeho pověřenec vyslyší někoho kvůli zločinu, který měl spáchat, pak tento člověk není, pokud mu není zaručeno omilostnění, povinen se přiznat, protože nikdo (jak jsem ukázal v téže kapitole) nemůže být žádnou úmluvou zavázán sebe vinit.

14. Dále, souhlas poddaného se suverénní mocí je obsažen v těchto slovech: „Autorizuji všechny jeho činy čili beru je na sebe.“ Tím není nikterak omezena jeho dřívější přirozená svoboda. Pokud totiž suverénovi dovolím, *aby mne zabil*, pak se nezavazuji, že se sám zabiji, jestliže mi to přikáže. Jedna věc je říci: „Zab mne nebo mého druhu, jestli se ti zlíbí“, druhá „Zabiji sám sebe nebo svého druhu“. Z toho vyplývá:

15. Nikdo není pouhými slovy zavázán zabít sebe nebo někoho jiného. Závazek učinit něco nebezpečného nebo potupného, čím někdy někdo může být na suverénův příkaz pověřen, nezávisí tudíž na slovech, která jsme pronesli při podřízení, ale na záměru, který je třeba posuzovat podle jeho účelu. Kdyby tedy odepření poslušnosti zmařilo účel, k němuž byla suverenita ustavena, není tu žádné svobody ji odepřít; jinak však ano.

16. Ten, kdo byl jako voják povolán bojovat proti nepříteli, může z tohoto důvodu v mnoha případech odepřít provést rozkaz, aniž jedná protiprávně, například když za sebe pošle jiného vhodného vojáka, neboť v takovém případě nedezertuje ze služby státu; suverén je však plně oprávněn ho za jeho odepření potrestat smrtí. Musí se ale přihlížet k přirozené bázlivosti, a to nejen u žen, od nichž se plnění žádné takové nebezpečné povinnosti neočekává, ale i u mužů, jejichž odvaha se rovná odvaze žen. Když spolu bojují armády, dochází na jedné straně nebo na obou k dezercím. Jestliže se tak ovšem neděje zrádovskými, nýbrž ze strachu, nepovažuje se to za bezprávi, nýbrž za potupné. Z téhož důvodu není nespravedlivé, uteče-li někdo z bitvy, je to ale zbabělé. Avšak ten, kdo se dal jako voják odvést nebo kdo vzal zádavek žoldu, se nemůže vmlouvat na svou bázlivou povahu. Je povinen do bitvy nejen jít, ale také z ní bez svolení svého velitele neutéct. A když obrana státu vyžaduje okamžitou pomoc všech, kdo jsou schopni nést zbraň, je povinen pomoci každý, neboť kdyby lidé nechtěli stát zachovat nebo k tomu neměli odvalu, bylo by jeho ustavení marné.

17. Nikdo nemá svobodu klást odpor meči státu, aby hájil někoho jiného, ať již vinného nebo nevinného; taková svoboda totiž odnímá suverénovi prostředky k naší ochraně, a ničí tak samu podstatu vlády. Co však v případě, že se již velmi mnozí neprávem vzepřeli suverénní moci nebo spáchali nějaký hrdelní zločin, za který každý z nich očekává smrt? Nesmějí se snad sdružovat, pomáhat si a bránit se? Určitě smějí, neboť jen brání své životy, což smí činit provinilý stejně jako bezúhonný. Když svou povinnost porušili poprvé, bylo to rozhodně bezprávi. Že se pak chopili zbraní, byť jen proto, aby stvrdili to, co učinili, však už novým bezprávi není. A děje-li se tak jen proto, aby bránili svou osobu, není to vůbec žádné bezprávi. Nabídka milosti však těm, jimž byla učiněna, odnímá právo na sebeobranu, a budou-li i nadále ostatním pomáhat nebo je bránit, bude to protizákonné.

18. Pokud jde o jiné svobody, ty závisejí na mlčení zákona. V případech, kdy suverén nestanovil žádná pravidla, má poddaný svobodu jednat nebo se jednání zdržet podle vlastního uvážení. A proto je někde tato svoboda větší, někde menší, a to podle toho, jak to suveréni budou považovat za nejvhodnější. Tak například v Anglii mohl kdysi člověk vstoupit na vlastní půdu a násilím z ní vypudit neoprávněného držitele. Později však zákon vydaný králem v parlamentu svobodu takového násilného vstupu zrušil. V některých částech světa mají muži svobodu mít více žen, v jiných to ale dovoleno není.

19. Má-li poddaný se svým suverénem spor o dluh nebo o právo držby k půdě či zboží, o nějakou službu, která se po něm žádá nebo týkající se nějakého tělesného nebo peněžitého trestu, který se zakládá na dříve vydaném zákonu, má stejnou svobodu domáhat se proti němu svého práva, jakou má proti poddanému, a to před soudci, které suverén jmenoval. Uvážíme-li totiž, že opírá-li suverén svůj požadavek o vydaný zákon, nikoli o svou moc, vyjadřuje tím, že nežádá nic, než co mu podle zákona patří. Proces proto neodporuje suverénově vůli, a poddaný tedy může požadovat, aby jeho věc byla projednána a rozsouzena podle zákona. Jestliže však suverén požaduje nebo vymáhá něco na základě své moci, pak se nejedná o zákonný postup, neboť vše, co koná díky své moci, koná na základě

Největší svoboda poddaných závisí na mlčení zákona

Nejsou povinni ani válčit, nečiní-li tak svobodně

pravomoci každého poddaného; ten, kdo žaluje suveréna, žaluje tudíž sám sebe.

20. Poskytne-li panovník nebo suverénní shromáždění všem poddaným nebo kterémukoli z nich nějakou svobodu, pak – trvá-li tento stav a on nebo ono není s to zajistit jejich bezpečnost – je takové poskytnutí svobody neplatné, leda že se panovník nebo shromáždění své suverenity přímo vzdává nebo ji přenáší na někoho jiného. A protože se jí suverén mohl otevřeně a výslovně vzdát (kdyby to byla jeho vůle) nebo ji přenést, ale neučinil to, je tomu třeba rozumět tak, že to jeho vůle nebyla, ale že svobodu poskytl, aniž by si uvědomoval rozpor mezi takovou svobodou a suverénní mocí. Proto mu suverenita zůstává i nadále zachována, stejně jako veškerá moc nezbytná k jejímu vykonávání, jako například právo rozhodovat o válce a míru, rozsuzovat spory, jmenovat správce a rádce, vybírat daně i ostatní pravomoci vyjmenované v XVIII. kapitole.

21. Závazek poddaných vůči suverénovi trvá, jen pokud trvá moc, která mu umožňuje je ochraňovat, nikoli déle. Přírozeného práva na sebeobranu, není-li nikdo jiný schopen je ochraňovat, se totiž nikdo nemůže žádnou úmluvou vzdát. Suverenita je duší státu; jakmile by jednou tělo opustila, údy by již nedostávaly žádný podnět k pohybu. Účelem poslušnosti je ochrana. Nachází-li ji člověk ve vlastním meči nebo v meči někoho jiného, je od přírody této ochrany poslušen a snaží se ji udržet. A třebaže suverenita má být podle záměru těch, kdo ji vytvořili, nesmrtelná, je samou svou přirozeností vystavena nejen násilné smrti vnější válkou, ale pro nevědomost a vášně lidí má v sobě od svého zřízení také četné zárodky přirozené smrti v důsledku vnitřních neshod.

22. Je-li poddaný ve válce zajat nebo je-li on sám či prostředky k jeho životu v rukou nepřítele a nabízí-li se mu život a osobní svoboda za podmínky, že se podrobí vítězi, smí tuto podmínku přijmout. Když ji přijal, je poddaným toho, kdo ho zajal. Neměl totiž žádnou jinou možnost se zachránit. To platí i tehdy, je-li někdo za týchž podmínek držen v cizí zemi. Je-li však někdo držen ve vězení nebo v poutech nebo není-li mu zaručena osobní svoboda, nelze to vykládat tak, že je k poddanství zavázán úmluvou; může proto využít všech dostupných prostředků k útěku.

23. Vzdá-li se panovník suverenity za sebe a své dědice, vracejí se jeho poddaní do neomezené přirozené svobody; příroda sice může určit, kdo jsou jeho synové a nejbližší příbuzní, ale to, kdo bude jeho dědicem, závisí (jak bylo řečeno v předchozí kapitole) na jeho vůli. Nechce-li tedy mít žádné dědice, neexistuje ani suverenita, ani podřízenost. Totéž nastává, zemře-li bez známého příbuzenstva, nebo aniž by ustanovil dědice. Tehdy totiž nemůže existovat žádný známý dědic, a tudíž ani žádné povinné poddanství.

24. Jestliže suverén pošle svého poddaného do vyhnanství, není po dobu vyhnanství jeho poddaným. Ten, kdo je pověřen nějakým poselstvím nebo kdo má povolení vycestovat, je však nadále poddaným, ovšem na základě smlouvy mezi suverény, nikoli na základě úmluvy o poddanství. Kdokoli totiž vstoupí do panství někoho jiného, je podroben všem tamním zákonům, ledaže má nějakou výsadu díky přátelství suverénů nebo zvláštní výsadě.

25. Jestliže se panovník, který byl ve válce poražen, podrobí vítězi, jsou jeho poddaní vyvázáni ze svého dřívějšího závazku a zavazují se vítězi. Je-li však panovník uvězněn nebo nemá-li osobní svobodu, nelze tomu rozumět tak, že se vzdal práva suverenity. Jeho poddaní jsou proto i nadále povinni být poslušni dříve ustanovených vrchnostenských úředníků, kteří nevládnou jménem svým, nýbrž jménem suverénovým. Suverénovo právo zůstává zachováno, a jde tudíž jen o správu, to znamená o to, kdo jsou vrchnostenská úředníci a správci. Nemá-li suverén možnost je jmenovat, musí se předpokládat, že souhlasí s těmi, které sám jmenoval předtím.

XXII.

O politických a soukromých sdruženích poddaných

1. Poté, co jsem pohovořil o vzniku, formě a moci státu, hodlám nyní pohovořit o jeho částech, a sice nejdříve o sdruženích, která se podobají obdobným částem nebo svalům přirozeného těla. Pod SDRUŽENÍMI rozumím jakýkoli počet lidí spojený jedním zájmem nebo jednou záležitostí. Některá sdružení jsou *pravidelná*,

V případě, že se suverén vzdal vlády za sebe a své dědice

V případě vyhnanství

V případě, že se suverén sám podrobí jinému

Různé druhy sdružení lidí

petice nebo jiná sdělení lidu a jsou jakoby veřejnými ušima, jsou veřejnými služebníky a zastupují v této funkci svého suveréna.

13. Ani rádce (ani státní rada, uvážíme-li, že je bez soudní a velitelské pravomoci a je určena pouze k tomu, aby na požádání radila suverénovi, nebo aby mu radu nabízela, není-li o ni žádána) není veřejnou osobou. Rada je totiž určena pouze suverénovi, jehož osobu, je-li sám přítomen, nemůže nikdo zastupovat. Soubor rádců však vždy nějakou jinou pravomoc má, a to buď pro soudnictví, nebo pro přímou správu: v monarchii například zastupuje panovníka, předává-li jeho rozkazy veřejným služebníkům; v demokracii předkládá rada nebo senát závěry svých porad jako doporučení lidu. Když však rádcí jmenují soudce nebo vyřizují žaloby anebo poskytují audience vyslancům, činí tak jako služebníci lidu. A v aristokracii je státní rada sama suverénním shromážděním a neradí nikomu jinému než sobě.

Rádcí, jejichž jediným pověřením je radit, nejsou veřejnými služebníky

XXIV.

O výživě a starosti o potomstvo státu

1. Výživa státu se zakládá na *dostatku a rozdělování* věcí potřebných k životu, na jejich *zpracování* nebo *přípravě* a po jejich zpracování na jejich vhodném *předávání* k veřejnému užití.

Výživa státu se zakládá na produktech moře a země

2. Pokud jde o bohatství věcí, to je přírodou omezeno na produkty, které ze země a z moře, tedy ze dvou prsů naší společné matky, Bůh obvykle lidstvu buď zdarma dává, nebo za práci prodává.

3. Věci určené k výživě, jimiž jsou zvířata, rostliny a nerosty, totiž Bůh před nás volně položil nebo uložil blízko pod povrch země, takže k jejich získání je zapotřebí pouze práce a píle. Pokud jde o množství, to kromě milosti Boží závisí pouze na lidské práci a pili.

4. Tyto věci, jimž se obvykle říká produkty, jsou zčásti *domácího*, zčásti *zahraničního* původu. *Domácího* původu jsou ty, které můžeme získat na území svého státu; *zahraniční* se dovážejí zvenčí. A protože žádný stát (pokud není značně rozlehlý) není pánem nad územím produkujícím všechny věci, jichž je pro zachovu a pohyb celého těla zapotřebí, a jen málo je těch, které

neprodukují víc, než potřebují, produkty, které by byly doma nadbytečné, nadbytečné nejsou, ale uspokojují domácí potřebu dovozem toho, co lze získat ze zahraničí, a to buď výměnou, nebo spravedlivou válkou, nebo prací. I lidská práce je totiž zbožím, které lze stejně jako cokoli jiného výhodně směňovat. A existovaly státy, které neměly víc území, než kolik potřebovaly k bydlení, a přesto si svou moc nejen udržely, ale i zvětšily, částečně rozšiřováním obchodu z jednoho místa na druhé, částečně prodejem výrobků, na které odjinud dovážely suroviny.

A na jejich správném rozdělení

5. Věci potřebné k životu se rozdělují tak, že se stanou, co je *mé*, co je *tvé* a co je *jeho*, tedy, jedním slovem řečeno, že se zavede *vlastnictví*; to je ve všech státech v kompetenci suverénní moci. Kde totiž není stát, tam, jak již bylo ukázáno, probíhá neustálá válka všech proti všem. Proto vše, čeho se člověk zmocní a co násilím drží, je jeho. To není ani *vlastnictví*, ani *obec*, nýbrž *nejistota*. To je natolik zřejmé, že i Cicero, vášnivý obhájce svobody, ve veřejné soudní řeči spojil veškeré vlastnictví s politickým zákonem. „Necht' je politický zákon,“ řekl, „jednou opuštěn nebo tak nedbale strážěn, nechci říci potlačen, a rázem neexistuje nic, co lze s jistotou zdědit od svých předků nebo zanechat svým dětem.“ A dále: „Odstraňte politický zákon, a nikdo nebude vědět, co je jeho a co někoho jiného.“²¹ Uvážíme-li tudíž, že zavedení *vlastnictví* je důsledkem vzniku státu a že je nemůžeme zavést nikdo jiný než osoba, která je jeho představitelem, je pouze akt suveréna. Tímto aktem jsou zákony, které může vydat jedině ten, kdo má suverénní moc. To velmi dobře věděli staří myslitelé, kteří slovem *vóμος* (to znamená *rozdílení*) nazvali to, čemu my říkáme zákon, a spravedlnost definovali jako *dávání* každému, *co jeho jest*.

Veškeré soukromé vlastnictví půdy povstalo ze svěmocného rozdělení, které provedl suverén

6. V tomto rozdělení je prvním zákonem samo dělení půdy, jímž suverén každému dává určitý díl, a to podle toho, jak on, nikoli nějaký poddaný nebo více poddaných, to pokládá za odpovídající ekvité a společnému dobru. Synové izraelští měli společenství (*commonwealth*) již v pustině, ale plody země postrádali, dokud se nestali pány Země zaslíbené, která byla později mezi

²¹ Srv. Cicero, *Pro Caecina*, § 73 a 70. – Pozn. překl.

ně rozdělena nikoli podle jejich uvážení, ale podle uvážení kněze Eleazara a vojevůdce Jozua. Bylo jich dvanáct kmenů, ale rozdělením kmene Josefova jich vzniklo třináct. Nicméně země byla rozdělena jen na dvanáct dílů; kmenu Levi nebyl přidělen žádný, ale byla mu přisouzena desetina všech plodů. Šlo tedy o rozdělení arbitrární. A třebaže národ, který se zmocní nějaké země válkou a všechno původní obyvatelstvo nevyhubí, jak to učinili Židé, nýbrž mnohým, většině nebo všem jejich majetek ponechá, je zřejmé, že jej potom drží tak, jako by jej vítěz rozdělil. Stejně i anglický lid odvozuje veškerý svůj majetek od Viléma Dobyvatele.

7. Z toho můžeme usoudit, že vlastnictví, které má poddaný k půdě, spočívá v právu vyloučit z jejího užívání jiné poddané, nikoli však svého suveréna, ať je jím shromáždění, nebo panovník. Uvážíme-li totiž, že veškeré jednání suveréna, to jest státu, jehož osobu zastupuje, má být pojímáno tak, že slouží pouze obecnému míru a bezpečnosti, musí se o tomto rozdělení země předpokládat, že také k němu dochází za tímto účelem. A tedy každé rozdělení, které suverén provede, ale tuto zásadu přitom opomene, protirečí vůli každého poddaného, který svůj mír a svou bezpečnost světil suverénovu uvážení a svědomí; proto musí být podle vůle každého z nich odmítnuto jako neplatné. Je pravda, že suverénní panovník nebo větší část suverénního shromáždění mohou nařídit, aby se v zájmu uspokojení jejich vášní provedlo mnoho věcí, které se příčí jejich vlastnímu svědomí, což je porušení důvěry a zákona přírody. To však ještě nedává poddaným právo vést proti nim válku, ani je obviňovat z bezpráví, ani nějak špatně o svých suverénech mluvit; vždyť poddaní přece všechny jejich činy autorizovali, světili jim suverénní moc a jejich činy uznali za vlastní. Nicméně o tom, ve kterých případech se rozkazy suveréna příčí ekvité a zákonu přírody, pojednám později na jiném místě.

8. Mohli bychom si představit, že při dělení půdy má samotnému státu připadnout určitý díl, který by vlastnil a pomocí svého představitele obhospodařoval, a že takový díl postačí, aby se z něj hradily veškeré výdaje na obecný mír a obranu. To by bylo velmi správné, kdybychom mohli uvažovat o představiteli, který by byl zcela prost lidských vášní a slabostí. Lidská povaha

Vlastnictví poddaného nevyklučuje panství suveréna, ale pouze jiného poddaného

Stát nemá mít předepsaný příděl půdy

je však taková, že vyčlenit pro stát veřejnou půdu nebo nějaké jiné příjmy ničemu neprospěje; jakmile se suverénní moc dostane do rukou monarchy nebo shromáždění, kteří buď příliš nešetrně nakládají s penězi, nebo příliš lehkomyšlně poškozují veřejný majetek dlouhou nebo nákladnou válkou, povede to jen k rozkladu vlády, k návratu do čistě přirozeného stavu a k válce. Státy nemohou přestat žádný nedostatek. Uvážíme-li totiž, že jejich výdaje nejsou omezovány jejich vlastním přáním, ale vnějšími událostmi a choutkami jejich sousedů, může být veřejný majetek omezován jediné hranicemi, které si vyžádají nastalé okolnosti. Vilém Dobyvatel si v Anglii ponechal různá území pro vlastní potřebu (a navíc ještě lesy a honitbu buď pro své osvěžení, nebo pro udržování lesního porostu) a půdu, kterou dal svým poddaným, zatížil různými služebnostmi. Nezdá se však, že by tak učinil k veřejnému prospěchu, ale k prospěchu svému. On a jeho nástupci totiž zdaňovali půdu svých poddaných zcela libovolně, když to pokládali za nezbytné. Nebo jestliže byly tyto veřejné pozemky a služby určeny jako postačující zdroj příjmů státu, odporovalo to možnostem této instituce. Nestačilo to, jak později poznali ti, kdo daně ukládali, a tyto peníze, jak později malé příjmy koruny prokázaly, se odcizovaly a vytrácely. Je tedy zbytečné přidělovat část půdy státu, kterou stát může prodávat nebo darovat, což se také děje, provádí-li to jeho představitel.

Kde se obchoduje, s čím se obchoduje, jakož i rozdělování zboží závisí na suverénovi

9. Stejně jako doma suverén rozhoduje o rozdělení půdy, určuje také, s kterým zbožím a kde smějí občané obchodovat v zahraničí. Kdyby totiž soukromníci měli právo rozhodovat podle vlastního uvážení, mohli by být někteří svedeni ziskuchtivostí a zásobovat nepříteli tím, co může stát a je samy poškodit, nebo dovážet věci, které sice uspokojují tužby lidí, přesto jsou však škodlivé nebo přinejmenším jim neužitečné. Je proto věci státu, to jest pouze suveréna, schvalovat, nebo zakazovat místa a věci, kde a se kterými lze s cizinou obchodovat.

Rovněž zákony o převodech vlastnictví jsou záležitostí suveréna

10. Uvážíme-li dále, že k zachování státu nestačí, má-li každý ve vlastnictví kus půdy nebo trochu zboží nebo přirozenou schopnost provozovat nějaké užitečné řemeslo, a že ve světě neexistuje žádné jiné řemeslo, než které je nutné buď k holému životu, nebo k blahobytu téměř každého jednotlivce, je také nutné, aby lidé rozdělovali, co mohou postrádat, a aby to, co

jim patří, převáděli jeden na druhého směnou nebo vzájemnými smlouvami. Je proto věci státu, to znamená suveréna, stanovit, jak se mají různé smlouvy (například o koupi, prodeji, směně, půjčce, výpůjčce, nájmu a pronájmu) mezi poddanými uzavírat a z jakých slov či znamení lze poznat, že jsou platné. Uvážíme-li plán celého díla, pak to, co jsme řekli o záležitostech prostředků k životu a jejich rozdělování mezi různé členy státu, postačí.

Peníze jsou krví státu

11. Zpracováním rozumím převádění všech produktů, které se ihned nespotřebují, nýbrž se ukládají pro výživu v pozdějších časech, v něco stejně hodnotného, co se navíc, aniž by to překáželo pohybu lidí z místa na místo, dá přenášet, a to proto, aby na kterémkoli místě měl lid k dispozici vše, co k výživě potřebuje. Tím jsou jen zlato, stříbro a peníze. Zlato a stříbro jsou totiž (náhodou) téměř ve všech zemích světa vysoce ceněny a mezi národy jsou vhodným měřítkem hodnoty všeho ostatního. A peníze, ať je suverén státu dá razit z jakéhokoli materiálu, jsou dostatečným měřítkem hodnoty všech ostatních věcí mezi poddanými téhož státu. Díky těmto měřítkům mohou všechny věci, ať movité či nemovité, člověka provázet všude, kde se zdržuje, a to jak v místě jeho obvyklého bydliště, nebo mimo ně. Peníze ve státě putují od člověka k člověku a jak putují, vyživují každou část státu. Potud je toto zpracování jakýmsi krevním oběhem státu, neboť obdobně vzniká i přirozená krev z plodů země a obíhající vyživuje na své cestě každý úd lidského těla.

12. A protože hodnota stříbra a zlata tkví v samotném materiálu, je jejich předností v první řadě to, že jejich hodnotu nemůže násilně změnit ani jeden stát, ani několik států, protože všude jsou společným měřítkem zboží. Ražené peníze lze však snadno zhodnotit, nebo znehodnotit. Za druhé tkví jejich přednost v tom, že činí státy pohyblivějšími a umožňují jim, je-li třeba, rozpráhnout své paže do cizích zemí a zaopatřovat potravinami nejen soukromě cestující poddané, nýbrž celé armády. Mince, která má určitou cenu nikoli kvůli materiálu, nýbrž kvůli místu, kde byla ražena, platí pouze doma, jelikož nesnáší změnu vzduchu. Tam je také vystavena změně zákonů a ke škodě těch, kdo ji vlastní, tudíž ztrácí na hodnotě.

13. Existují dva druhy toků a cest, jimiž se peníze uvádějí do veřejného oběhu: jeden, kterým se uvádějí do veřejných

Toky a cesty peněz do

veřejného
oběhu

pokladen, a druhý, jímž se zase vyvádějí k veřejným platbám. O první způsob pečují výběřčí, příjemci a pokladníci, o druhý opět pokladníci a správci pověření vyplácením různých veřejných, nebo soukromých služebníků. A také v tom přetrvává podobnost mezi umělým člověkem a člověkem přirozeným, jehož žíly sbírají krev z různých částí těla, přivádějí ji k srdci, které ji oživuje a tepnami opět vyvádí, aby oživovala všechny údy těla a činila je schopnými pohybu.

Kolonie jsou
děťmi státu

14. Potomstvu neboli dětem státu říkáme *osady* nebo *kolonie*. Jde tu o určitý počet lidí, které stát pod nějakým vedoucím nebo guvernérem vysílá, aby osídlili cizí země, které byly předtím liduprázdné nebo se vylidnily vlivem válek. Je-li již nějaká kolonie založena, pak je sama státem zproštěným podřízenosti suverénovi, který kolonisty vyslal, jak se to stávalo u mnoha států ve starověku. Stát, z něhož kolonisté vyšli, se v tomto případě nazývá metropolí neboli matkou a od kolonií požaduje jen to, co žádá otec od svých dětí, které prohlásil za plnoleté a propustil je z domácí moci, totiž úctu a přátelství. Někdy však zůstávají kolonie se svou metropolí spojeny, jako tomu bylo v případě kolonií římského lidu; pak to nejsou státy, nýbrž provincie a části státu, které kolonisty vyslalo. Právo kolonií, s výhradou úcty k matce a spojenectví s metropolí, pak zcela závisí na svolení nebo statutu, jimiž kolonii její suverén autorizoval.

XXV.

O radě

Co je rada

1. Jak je klamné posuzovat povahu věcí podle běžného a kolísavého užití slov, se nikde neukazuje zřetelněji než v zaměňování *rady* za *příkaz*, které vzniká z rozkazovacího tónu, jenž je používání obou výrazů vlastní, i z mnoha jiných důvodů. Neboť „Udělej to!“ nejsou jen slova toho, kdo přikazuje, ale i toho, kdo radí, a toho, kdo vybízí. A přece jen málokdo nevidí, že jsou to velmi různé věci, nebo je nedokáže od sebe odlišit, zjišťuje-li, kdo mluví, komu je řeč určena a co k ní dalo podnět. Naleznou-li však lidé takové výrazy v písemnostech a nejsou-li schopni ani ochotni uvažovat o okolnostech, zaměňují někdy poučení rádce

Je vytvořen bez strachu. Všechno vysoké nazírá svrchu a je králem všech dětí pýchy.³² Protože je však smrtelný a stejně jako všichni ostatní pozemští tvorové podléhá zkáze a protože ten, koho se má bát a jehož zákonů musí být poslušen, není na zemi, nýbrž v nebi, pohovořím v následujících kapitolách o jeho chorobách a o příčinách jeho smrtelnosti, jakož i o tom, které zákony přírody je povinen dodržovat.

XXIX.

O tom, co stát oslabuje nebo vede k jeho rozkladu

Příčinou rozkladu států jsou jejich nedokonalé instituce

1. Třebaže nic z toho, co činí smrtelníci, nemůže být nesmrtelné, jejich státy by mohly být přesto zabezpečeny alespoň před zánikem způsobeným vnitřními chorobami, kdyby lidé, jak o sobě tvrdí, používali svůj rozum. Svou podstatou mají totiž státy existovat tak dlouho jako lidstvo nebo jako zákony přírody nebo jako sama spravedlnost, která je udržuje při životě. Jestliže se tedy přece rozkládají nikoli vnějším násilím, nýbrž vnitřním nepořádkem, není chyba v lidech jakožto *látce*, nýbrž v lidech jako *tvůrcích* a *správcích* státu. Když se totiž lidé nakonec unaví vzájemným bezuzdným kláním a rubáním a z celého srdce zatouží spojit se v jedné pevné a trvalé stavbě, nemohou bez velmi schopného stavitele dospět k žádné jiné než k takové, která hrozí zřícením, sotva přežije své budovatele a zcela jistě se zhroutí na hlavy jejich potomků, neosvojí-li si umění tvořit vhodné zákony, které by řídily jejich činnost, a nebudou-li skromní a trpěliví, aby dokázali uhladit to, co je na současné budově drsné a co překáží.

2. Proto k *chorobám* státu počítám především důsledky nedokonalého ustavení, podobající se nemocem přirozeného těla, jež plynou z vadného rozplozování.

Nedostatek absolutní moci

3. Jedním z nedostatků je, že *má-li člověk získat království, spokojí se někdy s menší mocí, než jaké je k míru a obraně státu nutně zapotřebí*. Stane-li se tak, zdá se pak nespravedlivým činem,

³² Srv. *Jb* 41,24–25. Upravený překlad. – Pozn. překl.

je-li pro obnovení veřejné bezpečnosti třeba znovu se chopit odložené moci. Značný počet lidí, je-li k tomu příležitost, to přivádí k rebelii. Stejně tak děti, které se narodily nemocným rodičům, buď předčasně umírají, nebo se musí boláky a vyrážkami očistit od chorobných vlastností, které jsou důsledkem jejich vadného početí. Když se králové vzdávají některých svých nezbytných pravomocí, děje se to někdy (třebaže ne vždy) z neznalosti toho, co je nezbytné pro úřad, který na sebe vzali, namnoze však v naději, že si tyto pravomoci budou moci podle své libosti znovu přisvojit. Neuvažují přitom dobře, neboť ty, kdo budou mít krále k tomu, aby dodržel, co slíbil, podpoří proti jejich králi cizí státy, které si pro dobro svých vlastních poddaných sotva nechají ujít možnost *oslabit* stát (the estate) svých sousedů. Tak byl canterburský arcibiskup Thomas Becket podporován papežem proti králi Jindřichu II. Podřízenost duchovních státu zrušil Vilém Dobyvatel, když při svém nástupu na trůn odpřísáhl, že nesáhne na svobodu církve. Stejně tak barony, jejichž moc rozšířil Vilém Ryšavý ve snaze získat je na svou stranu, mělo-li nástupnictví přejít od jeho staršího bratra na něho, natolik, že byla neslučitelná se suverénní mocí, podporovali Francouzi v jejich rebelii proti králi Janovi.

4. To se však nestává jen v monarchiích. Starověký římský stát se sice nazýval *Senát a římský lid*, veškerou moc si však nenárokoval ani senát, ani lid, což vyvolalo nejprve vzpouru Tiberia Graccha, Gaia Graccha, Lucia Saturnina a jiných, později války mezi senátem a lidem za Maria a Sully, a ještě později za Pompeia a Caesara, až zanikla jeho demokracie a byla nastolena monarchie.

5. Athénský lid se zavázal pouze k tomu, že pod trestem smrti nikdo nebude smět navrhnout obnovení války o ostrov Salamis. Kdyby v tomto případě Solón nedal o sobě rozhlásit, že je šílený, a potom – s gestikulací a chováním šilence a ve verších – právě toto nenavrhl kolem sebe shromážděnému lidu, měli by Athénané přímo před branami města neustále připraveného nepřítele. Všechny státy, jejichž moc je sebemeně omezena, za to nutně platí a jsou nuceny k takovým přemetům.

6. Na druhém místě uvádím *choroby* státu, jež způsobuje jed buřičských učení. Při jedné takové chorobě je *každá soukromá osoba sama posuzovatelem toho, zda je nějaké jednání dobré,*

Soukromé posuzování dobra a zla

nebo špatné. To je pravda jen v přirozeném stavu, kdy neexistují žádné politické zákony, a za politické vlády v případech, které nejsou zákonem upraveny. Jinak je však zřejmé, že měřítkem dobrého a špatného jednání je politický zákon a že soudcem je zákonodárce, který je vždy představitel státu. Takové falešné učení vede lidi k tomu, že mezi sebou diskutují o rozkazech státu, zpochybňují je, a potom je buď uposlechnou, nebo neuposlechnou podle toho, jak je ve svých soukromých soudech uznají za vhodné. Tím se stát ocitá ve zmatcích a je *oslaben*.

Mýlící se svědomí 7. Jiné učení, které se přičí politické společnosti, zní: *všechno, co člověk činí proti svému svědomí, je hřích.* Toto učení vychází z předpokladu, že každý je posuzovatelem toho, co je dobré a co špatné. Svědomí člověka a jeho soud jsou, pravda, jedno a totéž, avšak jak soud, tak svědomí se mohou mýlit. Kdo tudíž není nepodřízen žádnému politickému zákonu všim, co činí, hřeší proti svému svědomí, neboť kromě svého rozumu nezná jiné pravidlo, jímž by se řídil. Tak tomu však není u člověka, který žije ve státě, protože v něm je zákon veřejným svědomím, k jehož poslušnosti se už zavázal. Jinak by se při této rozmanitosti soukromých svědomí, jež jsou pouhými soukromými míněním, musel stát nutně ocitnout ve zmatcích a nikdo by si už netroufal být suverénní moci poslušen víc, než bude ve svých vlastních očích považovat za správné.

Předstírané vnuknutí 8. Také se obecně hlásalo, že *víra a svatost se nenabývají studiem a rozumem, nýbrž nadpřirozeným vnuknutím nebo vdechnutím.* Kdyby tomu tak bylo, nechápu, proč by někdo měl svou víru rozumně zdůvodňovat, proč by každý křesťan neměl být i prorokem, anebo proč by každý měl pokládat za měřítko svého jednání spíše zákony své země než své vlastní vnuknutí. Opět se tak upadá do mylného pokládání sebe sama za soudce nad tím, co je dobré a co špatné, anebo do mylného názoru, že soudcem je soukromá osoba, která tvrdí, že má nadpřirozené vnuknutí. To vede k rozkladu veškeré politické vlády. Víra povstává ze slyšení a slyšení z náhod, které nás přivádějí do blízkosti osob, jež k nám promlouvají. Všechny takové náhody působí všemohoucí Bůh, přesto však nejsou nadpřirozené; my je však většinou pouze nemůžeme pozorovat, protože jde o mnoho náhod, které se při každém účinku sbíhají. Víra a svatost vskutku nejsou velmi

časté, ale přesto to nejsou zázraky, nýbrž účinky výchovy, kázně, napravování a jiných přirozených cest, kterými je Bůh rozvíjí ve svých vyvolených v časech, jež považuje za vhodné. A tato tři mínění, pro mír a vládu zhoubná, vyšla v této části světa hlavně z úst a per nevzdělaných duchovních, kteří slova Písma svatého spojují jinak, než jak se to shoduje s rozumem, a ze všech sil se snaží přimět lidi k domněni, že svatost a přirozený rozum nemožno existovat spolu.

9. Čtvrtý názor, který je neslučitelný s povahou státu, zní: *ten, kdo má suverénní moc, podléhá politickým zákonům.* Je pravda, že všichni suveréni podléhají přirozeným zákonům, protože jsou to zákony božské, a nikdo, ani stát, je nemůže zrušit. Zákonům, které sám suverén, to znamená stát, vydal, však on sám nepodléhá. Být totiž podroben zákonům znamená podléhat státu, to znamená suverénnímu představiteli státu neboli sobě samému. To však není poddanství, nýbrž svoboda od zákonů. Protože tento omyl staví nad suveréna zákony, staví nad něho i soudce a právo ho trestat; to znamená, že se ustavuje nový suverén, a z téhož důvodu dále třetí, aby trestal druhého a tak bez konce dál až ke zmatkům a rozkladu státu.

10. Páté učení, které vede k rozkladu státu, zní: *každá soukromá osoba má neomezené vlastnické právo na svůj majetek, takže právo suveréna na tento majetek je vyloučeno.* Je pravda, že každý má vlastnické právo, které vylučuje právo kteréhokoli jiného poddaného, toto právo však má pouze z moci suveréna, bez jehož ochrany by na tento majetek měl stejné právo kdokoli jiný. Jestliže se však vyloučí i právo suveréna, pak nemůže plnit úlohu, která mu byla svěřena, to jest chránit obojí před vnějším nepřítelem a před vzájemným bezprávím; v důsledku by stát přestal existovat.

11. Jestliže vlastnictví poddaných nevyklučuje právo suverénního představitele na jejich majetek, ještě méně je vyloučeno jejich právo na soudní a výkonné úřady, v nichž zastupují samého suveréna.

12. Existuje šesté učení, které nepochybně a přímo směřuje proti podstatě státu, totiž že *suverénní moc je dělitelná.* Vždyť co jiného znamená rozdělit moc státu než stát rozložit? Rozdělené moci se totiž ničí navzájem. Kvůli tomuto učení vzhlízejí lidé

Podřízení suverénní moci politickým zákonům

Přiznávání neomezeného vlastnického práva poddaným

Rozdělení suverénní moci

hlavně k některým právníkům, kteří usilují o to, aby lidé byli vázáni spíše jejich vlastním učením než zákonodárnou mocí.

Napodobování
sousedních
národů

13. Stejně jako falešné učení, tak často i příklad odlišné vlády u sousedního národa vede lidi k tomu, aby měnili své dosud převládající formy vlády. I židovský lid se tak dal strhnout, aby odvrhl Boha a po proroku Samuelovi požadoval krále po způsobu jiných národů (1S 8,4–9). Stejně tak docházelo v menších řeckých městech neustále ke zmatkům kvůli vzpourám aristokratických a demokratických stran, kdy se téměř v každém státě jedna část snažila napodobit Sparťany, druhá Athéňany. A nepochybují, že mnozí s uspokojením hleděli na nedávné zmatky v Anglii, protože chtěli napodobit Nizozemí. Domnívali se přitom, že ke zbohatnutí postačí jen změnit formu vlády, jako to učinili tam. Lidská povaha je totiž už taková, že touží po novotách. Jsou-li proto lidé nadto k takovým novotám podněcováni sousedstvím s těmi, kdo se tím obohatili, je pro ně takřka nemožné nesouhlasit s těmi, kdo je vybízejí ke změně. Na první známky nepořádků, třebaže jsou zarmoucení jejich pokračováním, hledí blahovlnně, stejně jako horkokrevní lidé, které když něco svrbí, škrabou se vlastními nehty tak dlouho, až palčivou bolest už nedokážou vydržet.

Napodobování
Řeků a Římanů

14. Zejména pokud jde o rebelii proti monarchii, je jednou z nejčastějších příčin četba politických a historických knih starých Řeků a Římanů. Na mladé lidi a všechny ostatní, kteří nejsou vybaveni protilátkou zdravého rozumu, působí velmi silně a lákavě velké válečné úspěchy, jichž dosáhli jejich vojevůdci; proto si zároveň vytvářejí vysoké mínění o všem, co nadto tito lidé ještě učinili. A tak si představují, že jejich značný blahobyt nepovstal z úsilí jednotlivců, nýbrž z předností jejich demokratické formy vlády. Přitom neberou v úvahu četné vzpoury a občanské války, které jejich nedokonalá politika zavinila. Tvrdím, že četba takových knih dovedla lidi k tomu, aby zabili své krále; řečtí a římstí myslitelé to totiž ve svých knihách a politických rozpravách označili za zákonný a chvályhodný čin, pokud každý, kdo jej vykoná, nejprve označí krále za tyрана. Říkají totiž, že zákonné není *regicidium*, to znamená zabití krále, ale *tyrannicidium* neboli zabití tyрана. Lidé žijící v monarchii si z týchž knih osvojují názor, že v demokratickém státě se poddaní těší

ze svobody, v monarchii však že jsou všichni otroky. Tvrdím, že takové mínění si vytvářejí ti, kdo žijí v monarchii, ale nikoli ti, kdo žijí pod lidovou vládou, protože tam nic takového nenacházejí. Nedovedu si zkrátka představit, co by bylo pro monarchii škodlivější, než kdyby povolila veřejné čtení takových knih, aniž by se přitom uplatnily opravné komentáře obezřelých učenců, které by je mohly zbavit jejich jedu. Bez rozpaků srovnávám tento jed s kousnutím vzteklého psa, jež způsobuje nemoc, kterou lékaři nazývají *hydrofobie* neboli *strach z vody*. Člověk, který byl takto pokousán, totiž neustále trpí žízni; přesto se však vody děsí a nachází se v takovém stavu, jako by ho jed měl proměnit v psa. Jestliže tedy monarchii jednou kousnou do živého takoví demokratičtí autoři, kteří na takové státní zřízení neustále vrčí, není ničeho víc zapotřebí než silného panovníka, jehož se však, když ho mají, děsí z jakési *tyranofobie* neboli strachu ze silné vlády.

15. Stejně jako existovali učenci, kteří tvrdili, že v člověku jsou tři duše, existují i tací, kteří se domnívají, že ve státě je víc než jedna duše (to znamená víc suverénů), a staví *supremaci* proti *suverenitě*, *církevní právo* proti *zákonům* a *duchovní autoritu* proti autoritě *politické*. Zpracovávají přitom myslí lidí slovy a distinkcemi, které samy o sobě nic neznamenají, ale svou nesrozumitelností jen budí dojem, že se tu, jak si někteří myslí, nepozorovaně a ve tmě přechází do jakéhosi jiného království, království elfů. Víme-li však zcela jasně, že politická moc a moc státu jsou jedno a totéž a že nadvláda a moc vydávat kánony a udílet výsady předpokládají stát, vyplývá z toho, že tam, kde jeden má suverenitu a jiný nadvládu, kde jeden může vydávat zákony a druhý kánony, nutně existují pro tytéž poddané dva státy, a že tedy jde o království v sobě rozdělené, které nemůže obstát. Bez ohledu na nic neříkající rozdíl mezi *světským* a *duchovním* jsou zde totiž dvě království a každý poddaný je podřízen dvěma pánům. Uvážíme-li totiž, že *duchovní* moc si přisvojuje právo určit, co je hřích, přisvojuje si také právo určit, co je zákon (jelikož hřích není nic jiného než překročení zákona). A dál: když si politická moc přisvojuje právo určit, co je zákon, musí každý poddaný poslouchat dva pány, kteří oba chtějí, aby jejich rozkazy byly pokládány za zákon, což je nemožné. Má-li být jen jedno

Mínění, že ve státě je víc než jeden suverén

království, musí být buď *politická* moc, což je moc státu, podřízena moci *duchovní*, a pak neexistuje jiná suverenita než *duchovní*, anebo musí být *duchovní* moc podřízena moci *světské*, a pak neexistuje jiná *nadvláda* než *světská*. Stojí-li tedy tyto dvě moci proti sobě, je stát nutně ve velkém nebezpečí, že se propadne do občanské války, nebo že se rozloží. *Politická* autorita, která je viditelnější a nachází se v jasnějším světle přirozeného rozumu, bude totiž k sobě ve všech dobách nutně přitahovat značnou část lidí. A *duchovní* autorita, třebaže se nachází v temnotě scholastických distinkcí a těžko srozumitelných slov, má vždy nějaké straníky, poněvadž strach z temnoty a duchů je větší než jakýkoli strach jiný. Tento strach stačí k vyvolání zmatků a někdy i k zániku státu. A tuto nemoc lze snad nikoli nevhodně přirovnat k epilepsii neboli k padoucnici, kterou Židé pokládali za jeden druh posedlosti přirozeného těla zlými duchy. Při této nemoci je totiž v hlavě přítomen jakýsi nepřirozený duch či vítr, který ucpává kořínky nervů a prudce jimi pohybuje, čímž jim odnímá pohyb, který by ze síly duše v mozku přirozeně měly, takže dochází k prudkým a nepravidelným pohybům údů, jimž lidé říkají křeče; kdo je touto chorobou postižen, spadne někdy jako smyslů zbavený do vody a někdy i do ohně. Stejně je tomu i v politickém těle, jestliže duchovní moc uvádí členy státu do pohybu pohrůzkami trestů nebo nadějí na odměny (což jsou nervy státu), a to jinak než politickou mocí, která je jeho duší. Jestliže podivnými a tvrdými slovy dusí jejich chápání, lidé nutně zneklidní a státu se násilně zmocní, nebo jej uvrhnou do ohně občanské války.

Smíšená vláda

16. Někdy i za čistě politické vlády existuje víc než jedna duše, například když pravomoc vybírat daně, tedy schopnost vyživovací, závisí na obecném shromáždění, vůdcovství a velitelská pravomoc (což je schopnost uvádět do pohybu) na jednom člověku a pravomoc vydávat zákony (což je schopnost myslet) na náhodném souhlasu nikoli jen těchto dvou mocí, ale ještě nějaké třetí. To ohrožuje stát někdy pro nedostatek souhlasu s dobrým zákonem, nejčastěji však pro nedostatek potravy nutné pro život a pohyb. Třebaže několik lidí vidí, že taková vláda není vládou, nýbrž rozdělením státu ve tři strany, což nazývají smíšenou monarchií, pravdou přesto je, že to není jeden samostatný stát, nýbrž tři nezávislé strany a že tu není pouze

jedna zastupující osoba, nýbrž tři. V Božím království mohou existovat tři nezávislé osoby, aniž by se narušila jednota Boha, který panuje. Kde však vládnou lidé zastávající různé názory, tam to možné není. Jestliže tedy král je nositelem osoby lidu a obecné shromáždění je rovněž nositelem osoby lidu a jestliže jiné shromáždění je nositelem osoby části lidu, nutně to není ani jedna osoba, ani jeden suverén, nýbrž jsou to tři osoby a tři suveréni.

17. Nevím, ke které nemoci přirozeného těla člověka mohou tuto degeneraci státu přesně přirovnat. Viděl jsem však již člověka, jemuž z boku rostl jiný člověk s vlastní hlavou, pažemi, hrudí a žaludkem. Kdyby i z jeho druhého boku rostl jiný člověk, mohlo by toto přirovnání být přesné.

18. Zatím jsem uvedl pouze ty neduhy státu, které představují největší a nejbezprostřednější nebezpečí. Jsou ještě jiné choroby, které nejsou tak velké, ale kterých si musíme rovněž povšimnout. Především je to potíž jak získat peníze na nezbytné potřeby státu, zvláště v případech blížící se války. Ta vzniká z domnění, že každý poddaný má vlastnické právo ke svým pozemkům a svému majetku, které vylučuje právo suveréna je použít. Jakmile suverénní moc, jež předvídá potřeby státu a nebezpečí státu hrozící, zjistí, že přítoku peněz do veřejné pokladny brání tvrdost lidu, ačkoli by tento přítok měl sílit, aby se tomuto nebezpečí dalo čelit a od samého počátku mu předcházet, začne se omezovat, jak to jen jde, a když už se víc omezovat nemůže, zápolí s lidem pomocí právnických kliček, aby získala alespoň něco. Jestliže však malé obnosy nestačí, je suverénní moc nakonec nucena otevřít si cestu k okamžitému finančnímu zabezpečení násilím, neboť jinak stát zhyne. Ocítne-li se stát v této mezní situaci častěji, lid je nakonec třeba náležitě ukáznit, jinak totiž stát nutně zanikne. Tento neblahý stav můžeme velmi dobře srovnat se zimnicí, při níž jsou masité části těla ztuhlé nebo naplněné jedovatou látkou; žíly, které se jindy přirozeně vyprazdňují do srdce, nejsou náležitě zásobovány z tepen. V důsledku toho údy nejprve chladem tuhnou a třesou se, následně si teplo a prudké úsilí srdce vynutí průchod krve; dříve než k tomu může dojít, spokojí se s malým osvěžením v podobě chvilkového zchlazení, až se konečně, je-li konstituce

Nedostatek peněz

člověka dostatečně silná, prolomí odpor ucpaných částí a jed vyjde potem, nebo, je-li konstituce člověka příliš slabá, pacient zemře.

Monopoly
a zlořády
publikánů

19. Dále se ve státech někdy projeví choroba, která se podobá zápalu pohrudnice, totiž když se peníze státu, řádně vydávané prostřednictvím monopolů nebo skrze pronájem veřejných příjmů, shromažďují v příliš velkém množství u soukromých osob, ať už u jedné nebo u několika. Právě tak se při zápalu dostává krev do pohrudnice a vyvolává zánět provázený horečkou a bolestivým pícháním.

Populární muži

20. Také oblíbenost mocného poddaného je nebezpečnou chorobou, není-li si stát zcela jist jeho věrností. Lid, který by měl čerpat podněty z autority suveréna, se totiž nechá lichocením a věhlasem ctižádostivce odvést od poslušnosti zákonům a jde za člověkem, jehož ctnosti a záměry ani nezná. Toto nebezpečí je zpravidla větší v demokracii než v monarchii, neboť armáda je natolik silná a početná, že snadno může vzniknout dojem, že jde o lid. Toho využil Julius Caesar, jehož lid postavil proti senátu a který se poté, co si získal náklonnost své armády, stal pánem nad senátem i lidem. Tento postup oblíbených a ctižádostivých mužů je otevřenou rebelií a lze jej přirovnat k účinkům čarodějnictví.

Nadměrná
velikost měst;
množství
uskupení

21. Jinou chorobou státu je nepřiměřená velikost nějakého města, je-li totiž s to sehnat na svém území dostatek lidí a peněz pro velkou armádu. To platí i pro velký počet uskupení, která jsou jakoby mnoha malými státy uvnitř většího státu, stejně jako jsou jimi červi ve střevech člověka. K tomu můžeme přidat svobodu lidí, kteří, jak se domnívají, jsou politicky prozíraví natolik, že mohou slovně napadat absolutní moc. Žijí sice ponejvíc v závětví lidu, ale pod vlivem falešných učení se neustále šťourají v základních zákonech a obtěžují stát jako červíci, jimž lékaři říkají *ascarides*, škrkavky.

Svoboda
slovně napadat
suverénní moc

22. Dále můžeme přidat nenasytnost neboli *bulimii* po novém území, na něž by se panství rozšířilo, nezhojitelné rány, které stát kvůli tomu mnohokrát utrpěl od nepřítele, a *nádory* z nesladkých výbojů, jež jsou namnoze jen břemenem, o které je méně nebezpečné přijít než si je podržet, jakož i *letargii* z pohodlnosti a *souchotě* zhýralosti a zbytečných výdajů.

23. Přicházím k poslednímu: když vnější nebo vnitřní nepřátelé dosáhnou ve válce konečného vítězství, takže branné síly státu už nejsou v polí a poddané už nelze dále udržovat ve věrnosti, je stát ROZPUŠTĚN a každý se smí chránit, jak mu vlastní rozum velí. Suverén je totiž veřejnou duší, která stát oživuje a uvádí do pohybu. Jakmile pomine, údy nejsou nic než mrtvola, z níž unikla duše, byť nesmrtelná. Je tomu tak proto, že právo suverénního panovníka sice činem někoho jiného zaniknout nemůže, závazek poddaných však může. Ten totiž, kdo potřebuje ochranu, ji smí hledat kdekoli, a najde-li ji, je povinen, aniž by podvodně předstíral, že se podrobil ze strachu, ochraňovat svého ochránce tak dlouho, jak může. Je-li však jednou potlačena moc shromáždění, jeho právo zcela zaniká, protože zrušeno je samo shromáždění. Neexistuje tedy možnost suverénitu obnovit.

Rozklad státu

XXX.

O úřadu suverénního představitele

1. Úřad suveréna (ať je to panovník nebo shromáždění) vyplývá z účelu, pro který mu byla svěřena moc, totiž pečovat o *bezpečí lidu*. K tomu ho zavazuje zákon přírody a z toho se musí zodpovídat Bohu, původci toho zákona, ale už nikomu jinému. Bezpečím se zde však nerozumí pouhé zachování života, nýbrž i všechny ostatní příjemnosti, které si každý opatřuje vlastní řádnou pílí, aniž by tím stát ohrožoval nebo mu škodil.

Péče o dobro
lidu

2. Tím se však nechce říci, že péče o jednotlivce by měla končit jejich ochranou před bezprávím, jestliže si na ně stěžují; obecně má jít o péči veřejným nabádáním, učením, příklady i vydáváním a prováděním dobrých zákonů, podle nichž mohou jednotlivci uspořádat své záležitosti.

Učením
a zákony

3. Jelikož se stát ruší, poté co podstatná práva suveréna (specifikovaná výše v osmnácté kapitole) zaniknou a všichni se vrátí do stavu a zmatku války každého proti každému (což je to nejhorší zlo, které lidi může v tomto životě potkat), je povinností suveréna plně tato práva zachovávat. Prohřešil by se tedy proti svým povinnostem, kdyby je za prvé převedl na někoho jiného, nebo kdyby se jen jednoho z nich vzdal. Kdo totiž opouští prostředky,

Suverén se
nesmí vzdát
žádného práva,
které je pro
suverénitu
podstatné